

ભરડા ન્યુ હાઈ સ્કુલ
ગોલ્ડન જુબીલીનો
માંગળીક ઉત્સવ.

તેના બેઠીઆ સ્થાપક-માલેફ

શ્રી જલભાઈ દોરાબજી ભરડા, બી. એ.

અને

શ્રી કેટાબાદ બેહરામજી મરઝબાન, બી. એ., બે. પી.

વિધ્યા મંડળમાંથી જુમ થયલા આ ઝળકતા સેતારાઓ અને
કામતી જ્ઞાની ગઢિહરોની ઝળકતી તથા વશવંતી
છંદગીયું દુકં રસીલું ખ્યાન.

સળનાર : અરદેશર બેહરામજી એલજી હોમાવજર.

મુ'બક.

૧૯૪૧.

EFFICIENCY

in studies is not possible to attain, if you are hampered with the aggravating symptoms of defective vision. Eye strain is a barrier which can easily

will find a veritable museum of spectacles and eye-glasses to suit the most fastidious taste or fancy, and improve your vision and appearance.

पूजात विद्यापीठ श्रेयालय

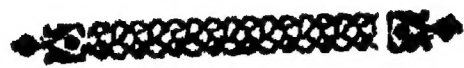
(मन्त्रीय न विद्यालय विभाग)

अनुक्रमांक २२८-१६ किमत

मन्त्रीय न विभाग ३७-२१५

वर्षांत १२ वर २११ इत्यं १२

ભરડા ન્યુ હાઈ સ્કુલ
ગોલ્ડન જુબીલીનો
માંગળીક ઉત્સવ.

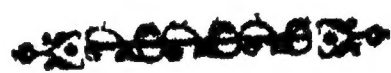

તેના જોડીઆ સ્થાપક-માલેકો

શેઠ જલભાઈ દોરાબજી ભરડા, બી. એ.

અને

શેઠ કેકેબાદ બેહરામજી મરઝબાન, બી. એ., જી. પી.

વિદ્યા મંડળમાંથી ગુમ થયેલા આ ઝળકતા સેતારાઓ અને
કીમતી જ્ઞાની ગઉહરોની ઝળકતી તથા જશવંતી
છાંદગીલું ઢૂંક રસીલું બ્યાન.

સખનાર: અરદેશર બેહરામજી એદલજી હુમાવજીર.

મુખ્ય.

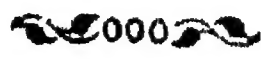

૧૯૪૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અનુદાન
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ સંગ્રહ

આ પુસ્તક “ધી ફાઈ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,” ૨૩, ગાવા સ્ટ્રીટ, બેલાઈ એસ્ટેટ,
કોટ, મુંબઈ મધ્યે માં એ. એફ. ડી’સુઝાએ છાપ્યું છે, અને માં અરદેશર
બેહરામજી હોમાવજી ૭૨૩, પારસી કોલોની, દાદર, મુંબઈ મધ્યે
પ્રગટ કર્યું છે.

પ્રસ્તાવના

“ન્યુ હાઇ સ્કુલ”ના આગળા વિદ્યાર્થી તરીકે અને તેના પૂજ્ય સ્થાપકોના ભાવિક વખાણુનાર તરીકે આ નાનકડાં પુસ્તકને આવકાર આપતાં મને ઘણી ખુશાળી હાસલ થાય છે. એ એ વિખ્યાત ટેળવણીકારો, જલભાઈ ભરડા તથા કેકેબાદ મરઝખાન, એક આગેવાન શાળાના ઉત્સાહી સ્થાપક-માલેકો તથા બુદ્ધિશાળી સુકાનીઓ હતા અને સંખ્યાબંધ ઉધરતા જવાનોનાં અંગબળ તેમજ બુદ્ધિબળની ખીલવણી કરનાર તથા તેમની ઉંચ ભાવનાઓનું પોષણ કરનાર ઉસ્તાદો હતા, એટલુંજ નહિ પણ લોકસેવામાં શૂરા, ઉદ્યોગી, ઉપયોગી, પ્રજાપ્રિય શેહેરીઓ હતા. એમની બોધક જીંદગીનું ટુંક વૃતાંત લખીને, એમના યાદગાર સખુનો તથા કાર્યોની યાદ તાજ કરીને, એમને ગોચર નિશાનની જીવીલીના પ્રસંગે પાછા જીવતા કરવા માટે ભાઈ અરદેશર હોમાવજરને “ન્યુ હાઇ સ્કુલ”ના આગળા તેમજ હાલના શિષ્યો તરફથી હું ધન્યવાદ આપું છું.

એ એ મહાન ઉસ્તાદોની સીકતમાં નિશાનનાં “જીવીલી નંબર”માં મેં જે કાંઈ ખરાં માન તથા આભારની લાગણીથી લખ્યું છે તે ઉપરાંત અત્રે કશું વધુ લખવાની જરૂર જોતો નથી કારણ મી. હોમાવજરે પોતાની રસીલી કલમથી એમનાં ઉંચ બુદ્ધિબળ અને નમુનેદાર ચારિત્રનાં બહુ અગ્રહાં ચિત્રા પૂરાં પાડ્યાં છે. એટલુંજ માત્ર આજે ઉપકારથી ઉભાતાં જીવરથી ઉમેરવાની રજા લઉં છું કે મારે માટે તો ખરેખર તે ભાગ્યશાળી દિવસ હતો કે જ્યારે ન્યુ હાઇ સ્કુલ ખુલવાની હતી તેની જાહેર ખબર વાંચીને મારા પિતાજીએ દરાવ કાઢ્યો કે મને એ નવી નિશાનનો લાભ અપાવવો. ખરચીતજ, આજે હું જે કાંઈ છું તે અવલ એ નિશાનનાજ પ્રતાપથી. ટેળવણીનાં, સાહિત્યનાં, કે જનસેવાનાં ક્ષેત્રમાં જે કાંઈ જનવવાને હું સામર્થ્યવાન થયો હોયશ તે મૂખ્ય કરીને જલભાઈ અને કેકેબાદે મારાં મગજ ઉપર જે છાપ મારી હતી તેનીજ ખરડતથી સમજવું. આજે જ્યારે હું વિચાર કરું છું કે મારી માફક આમ એમના હઝારો ચેલાઓ સદા માન અને આભારની લાગણીથી એમની પવિત્ર યાદ હૈડે ધરતા હશે, ત્યારે ન્યુ હાઇ સ્કુલના એ જોડયા

સ્થાપકો પોતાનું નામ અમર કરે એવો જે કીર્તિના કોટ ઉભો કરી ગયા છે, તેનો કાંઈક ઝાંખો ખ્યાલ આવે છે.

જે શાળાને સ્થાપીને તેઓ પગભર અને નમુનેદાર બનાવી ગયા છે તેથી વરસો સૂધી તેમની યાદ તાજી અને પમરતી રહેશે, એ વિષે તો કશો સવાલ નથી. સવાલ એ છે કે તેના ચેલાઓ એ નામાંકિત સ્થાપકોને પગલે ચાલીને એ શાળાને વધુ પગભર બનાવવા માટે શી કોશિષો કરશે કે જેથી પ્રજાની ઐક્યતા ખીલવવામાં, દેશની આબાદી વધારવામાં અને તેની નામના ચોમેર ફેલાવવામાં ભરડા ન્યુ હાથ સ્કુલ આગેવાન ફાલો આપતી રહીને વધુ ને વધુ યશ મેળવતી રહે?

જલભાઈ તથા કેકોબાદને પગલે ચાલવાની કોશિષમાં એમનાં જીવન-વૃત્તાંતનું પુસ્તક ખચ્ચીતજ મદદગાર થઈ પડશે અને તે માટે આપણ સર્વે મી. હોમાવજીરનાં ધણાં આભારી છીએ.

૩. પે. મસાની.

૪ થી જુલાઈ ૧૯૪૧.

અહના લખનારના શરૂઆતના થોડાક ઉદ્ઘારો.

૧૮૯૧ ના સાલમાં સ્થાપનામાં આવેલી “ન્યુ હાઈ સ્કુલ” ની સીલવર જુબીલી ૧૯૧૬ ના સાલમાં હાહમાં ઉજવાઈ હતી અને હાલમાં ૧૯૪૧માં તે ભાગ્યશાળી ખાતું પોતાની પચાસમી સાલગરેહ યાને ગોહડન જ્યુબીલીનો ખુશાગી ભરેલો ઉત્સવ ઉજવે છે.

પચાસ વરસનો લાંબો વખત દુન્યાભરમાં શું શું મહત્વતાના ફેરફારો અને જખરદસ્ત ઉદ્વપાદન કરી મેલે છે તેનો ખ્યાલ તો આપણા વડીલો કહે છે તેમ જોયો એટલી બધી દીવાળી કે તે કરતાં વધુ દીવાળીઓ જોઈ ચુકેલાં હોય તેનાં ઇતસાનોજ સારી રીતે બીજાંઓને આપી શકે. તેવો થોડો ધગો રસીનો ખ્યાલ તો આ અહના સેવક પણ વાંચકોને કરાવી શકે એવી હાલતમાં છે, પણ તે સંવત્સર કરવાની ખાસ જરૂર જણાતી ન હોવાથી માત્ર આટલો ખ્યાલજ જો વાંચકોની નજર સમક્ષ તે ધરી શકે તો તેને સંતોષ મળશે કે આ લાંબા કાળ સુધી એક મહાન ગણનાં કેળવણી ખાતાંને વરસ પાછળ વરસ તેના મોટા “Ever New” ને વફાદાર નીવડીને નવી અને નવી જેવીજ હાલતમાં યાને જનત જનતા નવા નવા સુધારા વધારાઓ દાખલ કરીને, નવા નવા ખ્યાલોને આવકાર આપીને, નવી નવી કેળવણીની રીતો અખત્યાર કરીને, વિદ્યાર્થી વર્ગની ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારની જે સેવાઓ જે મહાન જીવડાઓએ બજાવી છે અને તેનાં જે જે રૂડાં પરીણામો તેઓએ નીપજાવ્યાં છે તે સંવત્સર ખરેખરજ તેઓની વાહવાહ પોકરાવવા સમાનનાં બળવાન કાર્યોનો એક દેરત પમાડનારો મહાન ફોટોમંદ પ્રયોગજ છે.

સરસ્વતી માતાના આ જે સાચ્યા પુનરીઓએ પોતાનાં સરસ્વતી મંદીર માટે શું શું કર્યું છે, કેવા કેવા નવા નવા સુધારા વધારાઓ તેમાં દાખલ કર્યા છે, કેવા કેવા કેળવણીના લાભના નવા નવા ખ્યાલોને તેઓએ આવકારથી વધાવ્યા છે, કેળવણીની નવી રીતોનો સ્વીકાર કરીને તેને કેવી રીતે અખત્યાર કરી છે, વિગેરે બાબતોનું બની શકતું બ્યાન તેમજ આ સંવત્સરના પરિણામો આ ખાતાંએ શું શું રૂડાં અને બળવાન પરિણામો ઉપજાવ્યાં છે તેને લગતી બની શકતી પાંચ દાઓકાની

મુદતની સઘળી હકીકત, એ સઘળું આ નાની કેતાબમાં વાજખી સ્થળોએ રજુ કરવામાં આવ્યું છે, એટલે તે બધી ચીજો પણ અતરે ફરી લખવાની જરૂરત રહેતી નથી. તે છતાં આટલું વધારે લખવા વગર રહી શકાતું નથીજ કે હિંદુ, મુસ્લીમ, પારસી જેવી કામને એક સરખી રીતે ગણીને જે રીતે આ શાળામાં Cosmopolitan Ideas ને ખીલવવામાં આવ્યો છે અને આવે છે તે દેશને માટે ખરેખરજ આશીરવાદરૂપી એક આદર્શ છે. આજે દેશભરમાં જે અગત્યની ચીજોની જરૂર જણાય છે તે કામકામ વચ્ચેના ભાખ્યારા અને એકસંપીને માટેની છે. આ ખાતાંની નકલજ જે આખા દેશમાં શેહેરે શેહેરે કરવામાં આવે તો મોટે ભાગે નાતગ્નતના ફરકો અને તફાવતો સહન કરવાની ઉત્તમ શક્તિ શેહેરીઓમાં ઉત્પન્ન થવા વગર રહી શકે નહીં. આવો એક ઉંચ આદર્શ મહાન ડ્રેગવણીકારો મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાને બની શકતી હદે ફળીભુત રીતે પાંચ દાયેકા આગમજ અમલમાં મેલીને અને તે ચાલુ રાખીને દેશની ભારે સેવા વગર શકે અજબી છે.

Cosmopolitan Ideas ના ફેલાવા સાથે ખીજે મહાન ખ્યાલ તે “ડેમોક્રસી”ને લગતો છે. આ ખ્યાલને પણ, જે કે નાના પાયા ઉપર છતાં સંગીનતાથી, ખીલવવાનો આદર્શ આ ખાતાંએ થોડેક અંશે પાર ઉતાર્યો છે એમ કંઈ પણ સહરાગત વગર જણાવી શકાય. આ હકીકત પણ આ નાની કેતાબમાં તેની વાજખી જગ્યાએ જણાવવામાં આવી છે.

આવા એક માંગણીક પ્રસંગેની યાને ગોઠડન જ્યુખીલીના પ્રસંગની ઉજવણી કરવાનું કામ જ્યારે હાલના જવાન માલેકોએ માથે ઉઠાવ્યું અને તેમાં પોતાના “કલીગ્સ” અને સ્કુલના આગળા તથા હાલના વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર સાંધવાની તથા તેઓની મદદ મેળવવાની માગણી કરી ત્યારે સઘળાઓમાં નવીન ઉલટ અને જોશ પેદા થયાં અને મહીનાઓના ભારે શ્રમ પછીથી ખુદની મેહેરથી આ પ્રસંગનો પેહેલો તખકકો ધણીજ ફત્તેહમંદીથી પાર ઉતર્યો છે અને ખુદની મેહેરથી ઉજવણીનો આકીનો ભાગ પણ સરસ રીતે પાર ઉતરશે. ઉજવણીના પેહેલા તખકકામાં છોકરાઓ તરફના આર્ટ્સ અને હેન્ડી-ક્રાફ્ટ્સ, વિગેરે ચીજોનું અતી ચુંદર એકઝીખીશન અરપા કરીને તથા એકવેટીક અને ખીજ રપોર્ટ્સ તથા ગેમ્સનાં ટુરનેમેન્ટ્સ ખેલાવી,

તેમજ જુનીઅર સેક્શન અને સીનીઅર સેક્શન તરફનાં ધણાં આકર્શક એન્ટરટેનમેન્ટ્સ રજુ કરીને, સ્કુલનાં મેગેઝીનનો જ્યુબીલી નંબર સુવેનીર તરીકે છપાવીને, વીગેરે રીતોથી એક આખું “ગોલ્ડન જ્યુબીલી વીક” ધણીજ ઉત્તમ રીતે સ્કુલે પસાર કર્યું છે. એ સધલું હાલના યાને હાથઆત માલેકો, કલ્લીગ્સ, અને વિદ્યાર્થીઓ તથા તેઓના માઆપો, વિગેરે માટે નશીબવંતો બનાવ લેખી શકાય; પણ ત્યારે “જો સ્કુલની જ્યુબીલી ઉજવાય તેના સ્થાપકોની યાદ કરવા વગર એ સધલું કેમ બની શકે? તે તો ખાંડ અને મેવા વગરનાં પુડીંગ સમાન લેખાય. આવા પ્રસંગે તે સાહેબોનાં ઝંઝેહદાર જીવનોનું ટુંક વર્ણન શા માટે ન પ્રગટ કરી શકાય કે જેથી હાલની ઓલાદમાં તેઓની યાદ તાજી કરીને તેઓની મોહટાઈનો ખ્યાલ કરાવી શકાય?” વિગેરે ખ્યાલોએ આ સેવકના મગજ ઉપર ગલખો કર્યો અને તે વિચાર મેં મારા જવાન માલેકોને જણાવ્યો. અને તેઓને મેં ખાત્રી આપી કે જો તેઓને કશો વાંધો ન હોય તો મારી બની શકતી સરસ રીતે આ કામ અંગત રીતે ઉપાડવા હું રાજી હતો. મને તેવી પરવાનગી અને ઉલ્લટ મલી એટલે તે કામ પાર ઉતારવા આ નાનું પુસ્તક ગોલ્ડન જ્યુબીલીની ઉજવણીના એક અંગ તરીકે વાંચકોની સેવામાં રજુ કરવાની રજા લઉં છું.

મરહુમ શેહીઆઓ વનલભાઈ ભરડા અને કેકેઆદ મરઝયાનનાં જશવંતા જીવન ચરિત્રોનો એક ધણો રસીલો પોઠો તેવણના હજારો બાહોશ વિદ્યાર્થીઓમાંના કોઈ ચાહે તો ધણી વધારે સરસ અને જોશદાર રીતે લખી શકે અને તેવો પોઠો આ બન્ને મહાન નરોતે વાજખી અને પુરતો ઇનસાફ આપી શકે; છતાં આ અદના સેવકે તેઓના એક ચેલા તરીકેની તેમજ આખા ત્રણ દાએકાના તેઓના એક તાબેદાર સેવક તરીકેની ફરજોની બજાવણી ખાતરજ આ કામ માથે ઉઠાવ્યું છે એમ વાંચકોને જણાવવાની સેહેજ જરૂર છે.

પ્રીનસીપનો ભરડા અને મરઝયાન જેવા મહાન નરોતી જીંદગીને લગતો ટુંક અહેવાલ રજુ કરતી આ નાની કેતબ દરેક વિદ્યાર્થી અને દરેક કુટુંબ મોટા માન સાથે પોતાની ઓપડીઓની કબાટમાં રાખી જો અવારનવાર તે ઉપર સ્મરણ કરતાં રહેશે તો મારી ખાત્રીપુર્વક માન્યતા છે કે તેઓને તેનો રૂડો લાભ મળવા વગર રહેવાનો નથીજ.

આ સ્થળે એક નાનો ખોલાસો કરવાની જરૂર જણાય છે અને તે આ છે કે શેડો જાતમાત્ર ભરડા અને કેદખાદ મરઝખાનનાં જીવનમાં ઘણીકે ઘણીકે અને બીનાઓ એવા એકસરખા ઢપની છે કે જેનું બંને જીવનવ્રતાંતમાં જુદુંજુદું વર્ણન કરવાનું અશક્ય થઈ પડે. દાખલા તરીકે મહાન કૃપાવણીકારો તરીકેની તેઓની કારકીર્દી, તેઓના સદ્યુજ્જ્વલ બ્યાન, તેઓએ યરપા કરેલી મહાન સંસ્થા-ન્યુ હાઈ સ્કૂલ, બંને સાહેબોએ બંધવેલી જાહેર અને જન સેવાઓ, વિગેરે વાણાંઓ એવા પ્રકાશનાં છે કે તેઓની લકીકત બંને સાહેબોને માટે સાથેજ લખવી મુનાસેબ ધારી છે. તેથી તે મુજબજ તે લખી છે.

આ સઘલી લકીકતો બેગી કરવા માટે મારે પારસી પ્રકાશના અંકેતો તથા જામે જમશેદ છાપાની ફાઇલોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે તે માટે પારસી પ્રકાશના હાલના અધીપતી તે મારા ભત્રા બુએર્ગ મુરબી ભાઈ શેહ રસ્તમ બ. પેમાસ્તરનો તેમજ જામેના અધીપતી સાહેબનો આભાર મારે માનવાનો છે.

સઘલી બુતબુક માટે વાંચકોની દરગુજર ચાહું છું.

૨૦૨૦

શેઠ

જાલભાઈ દોરાબજી ભરડા,
બી.એ.

૦૦૦

ન્યુ હાઈ સ્કુલના જોડીઆ સ્થાપક
અને માલિક.

૦૦૦

૩૨ વરસો સુધીના
સરસ્વતી દેવીના એક અઠંગ પુજારી,
વિજ્ઞાનના કાબેલ પ્રેમી
અને
એક ચુનંદા સેતારેશનાશ.

૦૦

શેઠ જલભાઈ ભરડાનો જન્મ તથા કુટુંબ.

મરહુમ શેઠ જલભાઈ પારસી રોજ છવીસમો આસ્તાદ અને માહા પાંચમો અમદાદ ય. ઝ. ૧૨૩૬ અને મંગળવાર, તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૪માં જન્મ પામ્યા હતા. જન્મ વખતે તેવણનું નામ તેમના બપાવા શેઠ ભીખાજી દોરાયજી ભરડાના નામ ઉપરથી ભીખાજી કરીને રાખવામાં આવ્યું હતું. અને તે નામથીજ તેવણને આખી છોકરવન વયમાં બોલાવવામાં આવતા હતા. મેત્રાંક સુધીનો અભ્યાસ પુરો કર્યો ત્યાંસુધી તેવણનું નામ ભીખાજી કરીનેજ હતું પણ પાછળથી તેવણને જલનું લાડકું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. બી.એ. ની પરિક્ષા તેવણે જલભાઈનાં નામ સાથે પસાર કરી હતી.

એવણના બપાવા ભીખાજી ભરડા તારાપોર ગામના વતની હતા. ૧૮૨૬ કે ૧૮૩૦ ના સાલમાં મારા તાઆ હેથળની ઉદ્ધ કબ્સોની બે પેકની ભેગી કેમ્પીંગ તારાપોર ખાતે કરવામાં આવી હતી ત્યારે સવજે ફરહર કરી ફરતાં મને આ ભરડા કુટુંબનું તારાપોર ખાતેનું ઘર મારા મીત્ર શેઠ જલેજર અરદેશર તારાપોરવાડાએ બતાવ્યું હતું. આ બનાવ મેં મગરૂરી સાથે યાદ રાખ્યો છે. જેવી ઉકમાઈ ભરેલી રીતે અને જેટલા ઉત્સાહથી ૧૮૨૪માં મેં પ્રખ્યાત કવિ શેકસપીઅરનું ઘેર જોયું હતું તેટલીજ મગરૂરી ભરેલી રીતે અને તેટલાજ હિંસા ઉમંગ સાથે મારા ગુરૂ અને મુરબ્બી શેઠ જલભાઈનાં કુટુંબનું આ ઘેર મેં જોયું હતું.

એવણના વડીલો તારાપોર ગામના વતની હતા પણ દમણ ખાતે વેપાર ચલાવતા હતા. માંડવીના રાજા તરફથી એવણના વડીલોને ઉદ્દવાડા ખાતે ધનામી જમીન મળી હતી. માત્રવા તથા પટણા ખાતે તેઓની અપ્રીતની એજન્સી પણ ચાલતી હતી.

જલભાઈના કુટુંબીઓનો ધરમપોર રાજમાં ઘણા મોટો વગવડીલો હતો અને એક દીવાન કે કારભારીના જેટલા વત અને ટેક સાથે તેઓ દમણ ગામમાં જાહેજલાલી ભોગવતા હતા. મરહુમ જલભાઈના બાપા ઘણાજ અસલી વિચારના સુસ્ત જરથોસ્તી હતા. એવણને એક કાવસજી નામના ભાઈ હતા.

શેઠ જલભાઈ પોતાના કાકા નોશરવાનના પાલક થયા હતા તેથી

પવિત્ર ભણતરોમાં એવણનું નામ ઓરવદ જ્ઞાન ઓરવદ નોશરવાન તરીકે ભણવામાં આવે છે. શેઠ જ્ઞાનભાઈ જાણીતા શાહ સોદાગર જેવા શેઠીઆ શેઠ માનેકજી કાવસજી દમણવાલાના જમાઈ થતા હતા.

શરૂઆતની તથા કોલેજની કેળવણી.

આ એક ઘણીજ જાણવાજોગ હકીકત છે કે મરહુમ જ્ઞાનભાઈએ આપણાં સઘળાંઓની માફક કોઈપણ સ્કુલમાં જઈને અભ્યાસ કરીયો ન હતો. પણ મેટ્રીક સુધી ખાનગી ટ્યુશનથીજ તેવણ શીખ્યા હતા. તેવણની મેટ્રીક સુધીની ફેરીઅરમાં માત્ર છ મહીના જેટલો એક નાના સમયનો ગાળો તેવણે સુરતની હાઈ સ્કુલમાં સંજોગો હેઠળ ગાળ્યો હતો.

ધરમપુરના કુમારના શિક્ષક તથા કમપેનીઅન તરીકે મી. સોરાબજી મ. ખાલીભોયા નામના એક કામેલ શિક્ષક હતા. જેવણ ધરમપુર રાજ્યમાં વણજ વિખ્યાતી પામેલા હતા.

આ શિક્ષકે જ્ઞાનભાઈની ભારે ચંચલ અને હિંગ મગજશક્તી જોઈ શેઠ માનેકજી કાવસજી દમણવાલા તે જ્ઞાનભાઈના સસરાને સમજાવીને જ્ઞાનભાઈને પોતાની પાસેજ રાખી કેળવવાનું માથે લીધું. અને તેથી મેટ્રીક સુધીનો તમામ અભ્યાસ આ કામેલ શિક્ષકના હાથ તળે શીખવાનું તેવણનું શુભ નસીબ હતું.

સ્કુલમાં દરેક વર્ગમાં કુડીઅંધ છોકરાઓ સાથે જેમ ચંચલ છોકરાઓને પણ દરરોજ પાંચ છ કલાકો સુધી ઘસડાવું પડે છે તેમ જ્ઞાનભાઈના બાળમાં ન બનવાથી તેવણ વખતનો બહુ અગાવ કરી શકતા હતા. અને તે સઘડો અચત વખત વધારાના સામાન્ય અભ્યાસ પાછળ શેકી શકતા હતા જેથી તેવણની ચંચલ મગજ શક્તિને વધુ ખીંચવા માટે ઘણો આગળ પડતો વેગ મલતો હતો.

જ્યારે તેવણ મેટ્રીકનો હેલ્લા વરસનો અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે તેવણને સુરત જવું થયું હતું. અને સુરત ખાતે એવણના સસરાના પ્રપ્ત મીત્ર ડૉ. અહિરામજી અરજેરજીને ત્યાં તેવણ ૬ મહીના સુધી રહ્યા હતા અને તે વખતે ત્યાંની હાઈ સ્કુલમાં જોડાવું પડ્યું હતું, પણ આ મુદત દરમ્યાન પણ તેવણને એક બીજા અતી કામેલ ગુરૂની ગોદમાંજ રહેવાનું શુભ નસીબ થયું હતું. મી. રસતમજી ધનજીભાઈ શેઠના જેવણે પાછળથી બેરીસ્ટર થઈને ઘણી કીર્તિ જમાવી હતી તેવણે પોતાના ધંધાની શરૂઆત

જેમ ઘણા મહાન નરોના બાપમાં અનેકું જણાએકું છે તેમ સુરતની હાઇ સ્કૂલમાં એક શિક્ષક તરીકે કરી હતી. આ મી. આર. દી. શેઠનાના હાથ તળે સુરત ખાતે જનસભાએ ૬ મહીના સુધી તાલીમ લીધી હતી. ૬ મહીના બાદ જ્યારે તેણે સુરતથી પાછા પોતાને વતન ગયા ત્યારે મી. બીલીમોર્યાને હાથ તળે પાછા શીખવા લાગ્યા અને આખરે ખાનગી ફોરમ ક્લબ તેણે ૧૮૮૧ માં મેટ્રીકની પરિક્ષામાં ૧૭ વરસની ઉંમરે બેઠા અને ઘણી સારી પદવી સાથે તે પસાર કરવા પામ્યા હતા. ના, સારી પદવી સાથે તે પસાર કરવાનું માન મલીનેજ રહ્યું નહીં. પણ સધલા ક્લેમંડ પારસી ઉમેદવારોમાં તેણે પહેલે નંબરે આવ્યા હતા.

મેટ્રીક થઈને તેણેથી તુરતજ કોલેજમાં અભ્યાસ કરવાનું બની શક્યું નહીં કારણકે તેમણે પીતાએ દરાવ કીધો હતો કે તેણે પહેલાં નાવર બનાવવા અને પછીજ વધુ કેળવણી આપવાની વાત કરવી. જે કે એવણે આ કારણસર તુરત કોલેજમાં જોડાઈ શક્યા નહીં છતાં તેણેની અતી ચંચલાઈને લીધે એલફ્રીડસ્ટન કોલેજમાં પ્રીનસીપલ મી. વીવીઅમ વર્ડસવર્થે તેમને માટે કોલેજની શરૂઆતની સ્કોલરશીપ બે માસ સુધી ખુલ્લી રાખી હતી. પણ પેલેલી ટર્મમાં તે તેણે કોલેજમાં જઈ શક્યાજ નહીં અને છંદ જુન માસમાં છેવટની ટર્મમાં તેણે કોલેજમાં દાખલ થયા હતા. આવી રીતે તેણેનું કોલેજ માટેનું એક આખું વરસ ગયું પણ તેનો લાભ તેણે બીજી રીત અભ્યાસ ચાલુ રાખીને મેલવ્યા હોતો અને પ્રીવીઅસમાં ચડતા નંબરે આવીને અને પારસીઓમાં બીજા નંબરે આવીને તેણે તે પરીક્ષા ૧૮૮૩ માં પસાર કરી હતી. આ પરીક્ષામાં પ્રીકીકસના વિષયમાં સર્વથી ચડતી માર્ક્સ મેળવવા માટે તેણેનું ગીબ્સ પ્રાઇઝ મળ્યું હતું.

૧૮૮૬ માં તેણે જ્યારે બી.એ. ની પરિક્ષામાં બેઠા હતા ત્યારે તેણે પોતાનું બીઆઇ નામ બદલીને જનસભાના નામે તે પરીક્ષા આપી હતી. આ પરીક્ષામાં પહેલા વર્ગમાં પેલેલે નંબરે તેણે પસાર થયા હતા અને એડીનબરો સ્કોલરશીપ મેળવી હતી. તેમની ખાસ ગાયત નેચરલ સાયન્સની હતી જે કુદરતનાં જ્ઞાન માટે તેણે અજગ જોવા શીખ હોતો અને તે તેણે છેવટ સુધી ભારે ખંત અને પ્રેમથી કેમ બીલવ્યો હોતો તે માટે હું પાછળથી વીગતવારે અલાહેદુ લખવા પ્રયત્નું છું.

ખી.એ. થતાં સાથજ તેવણને પોતાની માનીતી ફાલેજમાં દક્ષિણી ફેલો નેમવામાં આવ્યા હતા.

જલભાઇની જીંદગીની નેમ એક ધારાશાસ્ત્રી બનવાની હતી અને તથા તેવણે પોતાની ફેલોશીપની મુદત દરમ્યાન એમ.એ. નો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો. એનસેલરનો સોનાનો ચાંદ મેળવવા માટે જીવતોડ અભ્યાસ કરવા પાછળ તેવણ મથ્યા હતા. અને આખરે તે પરિક્ષામાં તેવણ બેઠા હતા. એ ત્રણ સવાલ પત્રો લખતાં તેમને લાગ્યું કે તેમને પેહેલી પદવી માટેનો સોનાનો ચાંદ મળવાને ચાન્સ ન હતો અને માત્ર બીજા વર્ગમાંજ તેવણ આવી શકશે આથી તેવણ બાકીના જવાબ પત્રકો લખવાને પરિક્ષામાં બેઠા નહીં અને બીજે વરસે પેહેલા આવવાની ઉલટ હાથે ધરી તે માટેનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. ભારે જોહેમત ઉઠાવવાથી તેવણની તબ્બત લઢી પડી હતી અને ફેટલોક વખત સુધી પ્રખ્યાત ડોક્ટર કેમશર આહુરજીની સારવાર હેઠળ તેવણને રહેવું પડ્યું હતું. પાછળથી ફરીથી ખંતીલો અભ્યાસ ચાલુ કરીને તેવણ બીજે સાલની પરિક્ષામાં બેઠા હતા. પણ આ પરિક્ષામાં તેવણની યાદદાસ્ત શક્તિએ તેવણને ઓચીંતો દગો દીધો હતો અને તે એકાએક મંદ પડી ગઈ હતી. અને તેવણને પરિક્ષા છોડીને ઘરે પાછા ફરવું પડ્યું હતું. આથી ડોક્ટર આહુરજીની મજબુત ભલામણને વશ થઈ તથા સલાહ માન્ય રાખીને તેવણે અભ્યાસ છોડી દીધો હતો અને હવાફેર માટે થોડોક વખત માથેરાન જમને રહ્યા હતા.

ભરડા સાહેબની કેળવણીની આવડત ઉપરજ ન્યારે હું લખું છું ત્યારે તો તેવણની અભ્યાસ કરવાની રીઠી માટે પણ થોડુંક વર્ણન કરવાનું વાજબી થઈ પડશે. આ રીઠી વીઘાથીંઓ માટે નકળ કરવા જોગ થઈ પડશે. આજનાં આપણાં ગરબાંઓ વણીક વેળા વાંચવાંચ કરે છે તો ખરાં પણ તેઓનું તે વાંચન કારગત લાગી શકતું નથી. કારણ કે જે રીઠીએ તેઓ અભ્યાસ કે વાંચન કરે છે તે ઘણી અનીયમીત હોય છે. હાલનાં જવાન્યાંઓ એક ચોપડી વાંચે છે કે તેઓને તે બીજી વખત વાંચવાનું તો જાણે જીવ ઉપરજ આવી જાય છે અને આજે તો મેં વાંચ્યું છે, પેલું તો હું જાણું છું, એવી ખોટી ભ્રમણામાં તે ભ્રમણામાં તેઓ જેવાં જોઈએ તેવી માહિતી ધરાવનારાં કે પાહવરડાં બની શકતાં

નથી વળી એકઠી વેળાએ એક ચોપડી આંખ મીચીને વાંચી જવાની ઉધતાઈથી પણ તેઓને ધણું સોષવું પડે છે કારણ કે તેનાથી નથી સમજશક્તી ખીતી શક્તી કે નથી તે વાંચનનો મર્મ ગ્રહણ કરી શકાતો.

ગ્વલભાઈ શેઠ અભ્યાસ પાછળ જરૂર પડવે દિવસના ૧૫ થી ૧૬ કલાકો ગાળવા થાકતા નહીં એવા તેવણ ઉધમી હતા. પોતાના અભ્યાસ કે વાંચનમાં તેવણ જે કાંઈ વાંચતા તેની અંદર સમાયલો અરક તેવણ ટુંકમાં ટપકાવી લેતા હતા. અને જ્યારે પણ ફરસુદે એસ્તા ત્યારે તેવા ઉતારાઓ તેવણ ફરી ફરીથી વાંચવાનો શોખ ધરાવતા હતા અને તેવી રીતે તે જ્ઞાનને હંમેશને માટે પોતાનું બનાવી લેતા.

આગળ વાંચેલી ચોપડી ફરી ફરીથી વાંચવા તેવણ ઠાકતા નહીં અને તેવી રીતે માહેનું શિક્ષણ હરહંમેશ તાજુજ રાખતા હતા.

આ માહાન ગુરુએ શીખાડેલો એક Motto હું હરહંમેશ યાદ રાખીને વર્તતો રહ્યો છું એટલુંજ નહીં પણ ભારે ઉકમાઈ સાથે તે Motto યાદુ મારાં વિદ્યાર્થીઓને તેવણની યાદ અને નામ સાથે હું કહી સંભળાવતો રહ્યો છું. આ ગુરુએ વર્ગમાં હોમોને શીખાડ્યું હતું કે “Boys, Repetition is the Mother of Learning”.

આ તેવણનો યાદ રાખવા જોગ બોધ જે આપણાં જવાન્યાંઓ પોતાના અભ્યાસ અને વાંચનમાં ઉપયોગમાં યાદુ લેતાં અને તો તેઓ જરૂરજ વિદ્વતા ભરેલાં બનવા પામે અને જે શીખે તે બીજાંઓને શીખવવાની હાલતનાં થવા પામે.

જીંદગીની શરૂઆત.

બી. એ. થતાં સાથજ તેવણને એલ્ફ્રીનસ્ટન કોલેજમાં દક્ષિણીફોલો નેમવામાં આવ્યા હતા. આ ફોલોશીપની મુદત પુરી થતાં તેવણની વીખ્યાતી જોઈ મી. માનેકજી એજનજી કુપરે પોતાના ઉપરીપણાં અને માલેકી હેઝળની ફોર્ટ હાઈ સ્કૂલમાં તેમને એક શિક્ષક નેમ્યા હતા અને તેવણ દીવસના થોડા કલાક એ સ્કૂલમાં કામ કરીને સારો દરમાયો ધરાવ્યા જતા હતા. એ સ્કૂલમાં એક સીનીઅર શિક્ષક તરીકે તેવણને મેટ્રીક સુધીના છોકરાઓને શીખવવાનો ઘણો કીમતી અનુભવ મળ્યો હતો. પેલી કહેતી છે કે જેવું “દદીને ભાવે તેવું વધદ ફરમાવે” તેમ જે માણસને એક શિક્ષકના ધંધા માટે જાગરો પ્રેમ હતો તે માણસને આવી રીતે કુદરતેજ

ઉત્તેજન આપ્યું હતું અને તે વેળાનાં એક આગેવાન ગણાતાં ફાટ' હાઈ સ્કુલ જેવાં કેળવણી ખાતામાં તેવણુ શિક્ષક તરીકે આવી રીતે ગોઠવાઈ ગયા હતા, અને તે પણ વળી મેત્રીક સુધીના છોકરાઓને શીખવવા માટે.

આ સ્કુલમાં તેવણે લગભગ ચાર વરસો સુધી કામ અજીવ્યું હતું. તે છતાં પણ તેવણુ જ્યારે આવી જીંદગીની શરૂઆત કરવા બાહેર પડ્યા હતા ત્યારે તેવણુની તે ધંધામાં જીકુડના ઠસકી એસવાની નેમ તો હતીજ નહીં, તેવણુની નેમ તો એક ધારાશાસ્ત્રી બનવાની હતી પણ જ્યારે તેવણુની દેહે તેમને દગોજ દીધો, ત્યારે ડોક્ટરની સલાહ અનુસાર તેવણુને વધુ અભ્યાસને તગવો પડ્યો અને ત્યારેજ જનથુકના એક શિક્ષક બનવાનો તેવણે કસદ કર્યા હતા. શિક્ષક તરીકે કામ અજીવવાથી તેવણુના અનુભવે તેવણુનામાં વધુ હિંચ અબીલાપાઓ ખરપા કરી હતી. હાઈ સ્કુલોમાં અપાતી શિક્ષણની રીત તેવણુને પસંદ પડતી કે ક્યતી ન હતી અને તેથી તેમનો વિચાર જાતે એક સ્કુલ ટ્રાઈ તેમાં પોતાને મનભાવતા સુધારાઓ દાખલ કરી નવાજ ધોરણ ઉપર અને સારા પાયા ઉપર તે ચલાવવાનો વિચાર તેવણુના મનમાં વાસો કરી રહ્યો. એક સારો વિચાર સુઝવો અને સુઝે કે તેને અમલમાં મેલવાની ચત્રવલો હાથ ધરવી એ શુભ વસીયદારોને કુદરત તરફથી મેલેલી અક્ષેશજ હોય છે અને તે મુજબ જ સંજોગો ખરપા થવા પામ્યા અને નુ હાઈ સ્કુલ ખરપા થવા પામી જેની ખરકતથી જેવણુ સ્કુલના એક મદદનીશ શિક્ષક હતા, તે પોતાની સ્કુલના સ્થાપક અને માલિક બનવા પામ્યા અને તે તક મલકાથી એક મહાન કેળવણીકાર બનવાનું શુભ ભાગ્ય ભોગવી ગયા.

વિજ્ઞાનના અજીબ તરહુના પ્રેમી.

આપણે જોઈ ગયા છીએ કે મી. ભરડાની બી. એ. માં ખાસ ખાખત નેચરલ સાયન્સની હતી જે સ્નાન મેલવવા તથા શીખાડવા માટે તેવણુને અજીબ જેવો શોખ હતો. ગોયા તેવણુ વિજ્ઞાનની અનેક ખાખતોના પ્રેમી જેવા હતા. જીંદગીની છવટ સુધી ભારે ખંત અને પ્રેમથી તેવણુ કુદરતને લગતાં જ્ઞાનનો શોખ ખીલવતા રહ્યા હતા. પોતે મેલવેલાં આ જ્ઞાનનો સામાન્ય રીતે ફેલાવો કરવા પાછળ તેવણે જીંદગી રોકી હતી અને તેના ઉદ્દેશ ઉપર ભારે પ્રેમથી મરી શીટતા હતા. કોલેજમાં હતા ત્યારથીજ તેવણુ લેબોરેટરીમાં વેહેવાડ પ્રથકરણની

ખાખતમાં રસ લઇને કલાકોના કલાકો સુધી કામ કરતા હતા. એસ્ટ્રોનોમી, ફેમીસ્ટ્રી તથા જ્યોમેટ્રીના વિષયો શીખવવાની તેવણની પદ્ધતીનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ તેવણના એક એકા તરીકે લીધા પછીથી હું તે માટે જે કાંઈ લખું છું તે કાષ્ઠપણ રીતે સદરાગાતીભરેલું નથીજ, એમ તેવણના થઈ ગયેલા હુગ્ગરો વિદ્યાર્થીઓ આજે કબુલવા વગર રહી શકશે નહીં. આવા અધડા અને સમજવા કઠણ થઈ પડે તેવા વિષયોને ગમે તેવા નખળી મગજ શક્તિવાલા વિદ્યાર્થીઓને અતી સરળમાં સરળ રીતે ગોખાવવા અને તે તેઓના બેગમાં ઉતારવા એ મી. ભરડાની ઉંચી કાબેલ્યન અને ખુબી હતી.

વિદ્યાર્થી તરીકેના મારા અનુભવ પછીથી તેવણના એક મદદનીશ સેવક તરીકેના દોઢ દાએકા કરતાં વધારે મુદતના મારા અનુભવ ઉપરથી આ ખાખતમાં હું જે કાંઈ સીક્ષારસ લખી શકું તે ઓછીજ લેખી શકાય એમ મારે જણાવવું જોઈએ.

આસમાન વિદ્યાના તો તેવણ એક અદ્વંગ પુગ્ગરી હતા. એસ્ટ્રોનોમી, ફેમીસ્ટ્રી જેવી ખાખતો તેવણ મેટ્રીક વર્ગોમાં શીખાડતા હતા તેથી તો હુગ્ગરો વિદ્યાર્થીઓ વાંકજ છે, પણ તેવણનું હુઓલોજી અને બોતેનીનું જ્ઞાન કેટલું ઉમદા હતું તે વણ થોડા જણાનેજ ખબર હોઈ શકે. જે માટેનું જ્ઞાન મને થવાનું કારણ આ છે કે એવણ મારા વર્ગમાં આવીને આ જ્ઞાન છોકરાઓને કેમ શીખાડવું તેના પાંડે મને શીખવતા હતા અને વધુમાં છોકરાઓનાં એકસકરઝનો ઉપર હુમારી સાથે ફરવા આવીને રવીયાર જેવા દિવસોએ કલાકો સુધી ખંતથી કામ કરીને છોકરાઓ અને માસ્તરોને દરેક ચીજ તેવણ સમજાવતા હતા. અત્રે મારે લગાર ટંકાર સાથ જણાવવું પણ જોઈએ કે તેવણ પોતાના હોંશ અને ઉત્સાહમાં આવીને અને પોતાના શરીર, કૌવત અને કાબેલાતને આધારે વતીને વળીક વેળા તો અનખણપણે છોકરાઓને અને હુમેને રખડ કરાવી કરાવીને હુમારી ખાતરજમા કરી મેલતા હતા.

એક અતી રમુજી ખનાવ હું અત્રે જણાવવાની મારી લાલચ થોભાવી શકું એમ નથી. એક રવીયારે સવારના સાત વાગે મરહુમ સાયન્સ શીક્ષક મી. નસરવાનજી એદલજી ઉદવાડીઆની સરદારી હેથળ હુમે બે વણ માસ્તરો છોકરાઓને લઈને વીક્ટોર્યા ગારડનસમાં એકસ-

કરજન કરવા ગયા હતા. મી. ભરડા તો પોતાની સાયકલ સાથે ત્યાં હમારી આગમજના પધારીને પોતાના કામમાં મશગુલ બનીજ ગયા હતા. હમારી સાથે તેવણુ પોણો કલાક ફર્યા અને ભુખે પેટે અહીંથી તહીં ચકરાવા ખવરાવી ખવરાવીને હમોને સધલાને હાકવી નાખ્યા. ત્યારબાદ હમો સધલા હજી તો નાસ્તાની તૈયારી કરીએ તેટલામાં હમારાં કમનસીબ કહો કે ખુશ નશીબ કહો તે મી. ભરડાના ઇષ્ટ મીત્ર મી. એદલજી તલાટી તે તેવણુનાજ જેવા બીજા જ્ઞાનના ભુખ્યા કેળવણીકાર ત્યાં આવી લાગ્યા. આ વખતે હમો તળાવની નજદીક સીરામાં હતા કે જે તળાવ કમળના ફુલોથી ભરેલું હતું. હમો નાસ્તો ખાવાનો શરૂ કરી શક્યા નહીં કારણ કે મી. ભરડા વગર હમારાથી તેમ થઈ શક્યું નહીં. મી. ભરડા પણ પોતાના મીત્ર સાથની વાતચીતમાં મશગુલ બનવાથી હમોને તો ભુલીજ ગયા અને પોતાના ટાલેલા ટપ્પામાંજ રોકાયા. તેવામાં વાત નીકળી કમળનાં ફુલોની અને તેનાં થાળી જેવડાં મોટાં પાંદડાંની. મી. ભરડા મી. તલાટીને આ ફુલની ફેટલીક ખુબીઓ સમજાવે અને મી. તલાટી વળતી ભાષામાં તેનો સાંથો પાણીમાં ફેટલો ઉંડો ઉતરેલો હતો અને મૂળીઓ કેમ કાદવમાં જડ વાલીને ફલાય છે અને તેના પાંદડાં ફેટલો વજન પોતા ઉપર ઉઠાવવાનું કઠિન ધરાવે છે વિગેરે બાજતો ઉપર વિચારો જણાવવા લાગ્યા. સાથે સાથે મી. ઉદવાડીઆનાં મતની પણ તેમ સામેલગીરી લેવામાં આવી હતી. આવી રીતનાં જ્ઞાનની આપલેના કામકાજમાં બીજાને ખારસા એક આખો કલાક નીકળી ગયો. અને પછીજ મી. ભરડાની નજર ભૂખ્યાં દાંસ કે વરૂ જેવા બનેલા નાના છોકરાઓ ઉપર પડી અને જૂમ મારી ઉઠ્યા કે અરે તમે હજી નાસ્તો ખાધો નથી કે! ચાલો, છોડો જલદીથી એમ કહી પલાડો વાળી સધળા સાથ નાસ્તો ખાવા મંડ્યા હતા.

આવો તેવણુનો કુદરતનાં અવલોકન અને જ્ઞાન માટેનો ભારે ચાહ હતો.

એક વાર તેવણુ સાથ મને એનેરી-કેનેરીના શુદ્ધાઓના એકસકરજન ઉપર જવું થયું હતું. મને ખ્યાલ છે કે તે તળાવ બીજાં થોડાંક પરાણાં-ઓને પણ તેવણુ પોતા સાથ લાગ્યા હતા જેમા તેવણુ નં બેટી ખોરશેદ પણ હતાં.

એનેરી-ફેનેરીના અને એવા બીજા ગુણો તો ઘણાંઓએ જોયા હશે, પણ જોવા જોવામાં અને તેને લગતી સમજ મેલવવામાં ફેટલો ફેર હોય છે તે તો આપણને મી. ભરડા જેવા ગુરુ સાથે આપણે ફરહર કરીએ ત્યારેજ શીખવાનું બની શકે છે. આ ગુણોની તમામ તવારીખ, તે મધ્યેનાં તમામ કોતરકામોને કેમ વાંચવાં અને સમજવાં, તે સઘળું ભરડા જેવા જ્ઞાનના પ્રેમી માણસોજ બીજાંઓને શીખવી શકે. અહીં પણ સઘળાંઓની અજ્ઞાપ પેંદ તેવણે કાઢી નાખી હતી. અને ત્યાર પછીથીજ જ્યારે “પેટમાના તમામ કરમો” મરણ પામ્યા ત્યારેજ તેવણે સઘળાંઓને સ્વાદીષ્ટ ભોજન જમવા દીધાં હતાં.

એક બીજે પ્રસંગે જેવીઅર્સ પ્રેલેજવાલા કાધર બ્લેટરની સરદારી હેઠળ લેક વીહારની આસપાસના વીસતારમાં તેચર સ્ટીના શિક્ષક માટેનું એક એકસકરજન ટીચર્સ એસોસીએશન તરફથી ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. આ એકસકરજન ઉપર મી. ભરડા પણ સાથે પંચાયી હતા. ત્યાં આ બંને ઉસ્તાદોનાં જ્ઞાન માટે હમો સઘળાંઓને ઘણું જાણવાનું બન્યું હતું. મી. ભરડા ઘણીજ નમ્રતાથી જેટલું જાણા શક્યા તેટલું કાધર બ્લેટરને મોંઢથી બેઝાયલું પોતે શીખી લેતા અને તેટલીજ નમ્રતાથી સાથે સાથે પોતા તરફનું શિક્ષણ કંઈ સંભાળતા. આ બંને જ્ઞાનીઓનાં અરસપરસના જ્ઞાનની આપ લેથી હમારી આખા ટ્રાળકીને ઘણું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું.

પોતાનીજ રકુલના છોકરાઓને કુદરતનું આ જ્ઞાન આપવાને તેવણે મથ્યા હતા એમ ન હતું તેવણેતો આ જ્ઞાન માટેનો પ્રેમ એટલો હૃદયિનાનો હતો કે તે તેવણે બીજા નિશાળના શિક્ષક અને ખાસ કરીને બાનુ શિક્ષકને આપવા ચુકતા ન હતા.

સ્ત્રીવારની સહવારના રખડ કરાવવા અને શતીવારે સાંજના લેનટન લેકચર્સ પોતાના શિક્ષક પાસે અપાવવા અને તેમાં પોતાની હાજરી આપવી તે તેવણેની એક અતી મોટી મોજ હતી.

જ્યારે મી. ભરડાનાં અનેક તરેહનાં સાયન્સનાં જ્ઞાનનીજ આપણે હકીકત તપાસીએ છીએ ત્યારે તેવણેની છંદગીના એક મહાન બનાવ સમાનનો બનાવ અત્રે વર્ણવવાનું છોડી દેવું કેમ પરવડી શકે?

ચાર દાયકા ઉપર યાને આસરે ૧૯૦૧ ના સાલમાં એક સુધ

ગ્રહણ થયું હતું જે આપણા દેશમાં અને આપણાં શહેરની લગભગ દોઢસો માઈલ દુર આવેલા જ્યુર ગામથી ઘણીજ સરસ રીતે દેખાઈ શકશે એવું ખગોળ શાસ્ત્રીઓ જેઓમાં મી. ભરડા એક હતા તેઓનું મત હતું અને તેથી આ ગ્રહણ ટાંકણે મહાન ખગોળશાસ્ત્રીઓ દુન્યાના કેટલાક ભાગોમાંથી આપણી તરફ ઉતરી પડ્યા હતા, કારણ કે આ ગ્રહણનો લાભ લઈને આકાશ ઉપરના ચોક્કસ ગોળાઓનું અવલોકન કરવાનું હતું કે જેવી તક ભાગ્યેજ એક સદીમાં શોધકને મળી શકે છે. એ ગ્રહણની અગત્યતા જોઈને સરકારે પણ તેને માટેની ખાસ જોગવાઈઓ જ્યુર કે જે પુતાની નજદીક આવેલું છે તે મધ્યે પુરી પાડી હતી.

આ ડિંગામે મી. ભરડાને તો ભારે હોંશ અને હરખમાં મેલી દીધા હતા. અને તેવણને ખુદ આપણી સરકાર તરફથી ભલામણ થઈ હતી કે તેવાં મહાન ખગોળશાસ્ત્રીઓને પોતાની મદદ અને ખતી શકતી સઘલી સેવાઓ આપવી. જે કામ તેવણે ભારે પ્રસંશાપાત્ર રીતે અગ્નવ્યું હતું. મી. ભરડાની જગ્યાએ જે કાંઈ ખીજે માનતો ભુખ્યો માણસ આ કામ અગ્નવતે તો તે પોતાની વાહવાહ બોલાવવા ચુકતે નહીં. પણ મી. ભરડાની એક માગી દેવ અને માત્ર શોખને આતરજ કામ અગ્નવવાની રીતે અનુસાર તેવણની છાંદગીનો આ મહાન ખતાવ મોટું રૂપ લેવા પામ્યો ન હતો. પ્રસીધ્ધી પ્રત્યેનો તેમનો અમાવ ધણીજ મનન કરવા જેવો હતો. પોતાનાં અવલોકનનું પરીણામ જે મી. ભરડાએ આઉર પાડ્યું હતું તો એક મહાન વ્યક્તીમાં તેવણ પંકાવા વગર રહેતે નહીં. આ અવલોકનનો અને તેવણનાં બીજાં બહોળાં જ્ઞાન અને વાંચનનો લાભ તેવણ જે હૃદયી છાંદેડ એકમાગીપણું ન ધારણ કરતે તો પ્રગ્ન જતોને સંખ્યાઅંધ ચોપડીઓ લખીને પુરો પાડતે. આટલી હદ સુધીની તેવણની Modesty લગાર અફસોસકારક હતી, પણ આપની કહેતી છે કે “Habit is the second nature” એટલે પછી તે અનુસાર તેવણ વર્ત્યા તો તે માટે ટીક્કા કરવા મુતાસેખ ગણાય નહીં, કારણ કે ચોપડીઓ લખવા વગર પણ તેવણ પોતાનાં જ્ઞાનનું પુરેપુરું દાન દેહની કશ્તી અને ઉઘમી જીવનથી કરી ગયા છે. એસ્ત્રોનોમી, કેમીસ્ટ્રી અને અંકગણીતના ત્રણ ભાગો જે તેવણ પ્રગટ કરી ગયા છે તે કેતાઓ પણ પોતાના વિદ્યાર્થીઓના ખાનગી ઉપયોગ માટેજ હતી અને તે પણ

એવી હમે લખી ગયા છે કે વિદ્યાર્થીઓને પોતાની બુધ્ધી ખીલવવાને માટે જોઈએ અને આપ બળ વાપડવું જ પડે.

પોતાની જીંદગીના અંતની માત્ર ત્રણ અથવા ડીઝા આગમજ તો તેવળે એક રાત્રીવારે રાતે સ્કુલનાં ઉપલા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ “ખરતા તારાઓ”ના વિષય ઉપર એક અતી રસીકું લેનટન-લેકચર આપ્યું હતું અને બીજે દિવસે રાત્રીવારેજ તેવળે બીજાણા વશ બન્યા હતા. વિજ્ઞાનના તેવળના પ્રેમ માટેનો આના કરતાં વધુ સારો પુરાવો તે બીજો કયો હોઈ શકે?

જુદી જુદી ભાષાઓનો તેવળનો અભ્યાસ.

તેવળની બીજી ભાષા ફારસી હતી અને કામેલ પ્રોફેસર મીરઝા હેરતના તેવળે ચેલા હતા. ફારસી ભાષાનું ધણું સાફ જ્ઞાન ધરાવતા હતા.

છતાં, તેવળે બી.એ. માં પસાર થવા પછીથી તેવળે શેઠ જહાંગીર કાખરાજ કાખરાજના હાથ હેઠળ થોડા મહીના ફ્રેન્ચ ભાષાનો પણ ધણો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. અને પાછળથી તે વધાર્યો પણ હતો આ ઉપરાંત જરમન ભાષા શીખવાનો શોખ પણ તેવળે પાર પાડ્યો હતો અને એવીઅસ કોલેજના પ્રોફેસરો આગળ આ ભાષા શીખવા માટે તેવળે જતા હતા.

તેવળે સંસ્કૃત સારી રીતે શીખ્યા હતા કે નહીં તે કહી શકાતું નથી પણ તેવળે તે ભાષા થોડી ધણી જાણતા હતા. એમ હું આટલા ઉપરથી કહી શકું છું કે સ્કુલમાં સંસ્કૃતનો ક્લાસ ચાલતો હોય ત્યારે તે વર્ગમાં પણ એવળની રાખેતાની રીતે મુજબ જેમ તેવળે ફારસી અને ફ્રેન્ચના વર્ગોમાં જતા હતા તેમ અચણ્ણ્ય ધુસી જઈ ત્યાં છોકરાઓનું સંસ્કૃત વાંચન, વિગેરે સાંભળતા અને સવાલ જવાબો કરવા મંડી જતા હતા.

અત્રે ટીકા કરવા વગર રહી શકાતું નથી કે આપણા હાલના કેટલાક જવાન્યાઓ જ્યારે યુનીવર્સિટીની એકાદ ડીગ્રી મેલવીને પરવાડે છે, ત્યારે તેઓ જાણે પોતાની વરઘડુ ગુજરાતી ભાષા ભુલી ગયેલાજ હોય છે. તેઓને ગુજરાતી છાપા અને ચોપડીઓ વાંચવાની તો જાણે સુંઘજ પેસી જાય છે. શેઠ જલભાઈ ભરડાનો ગુજરાતી ભાષા ઉપર ધણો અરજો કાબુ હતો અને ઉપર જણાવેલી પરદેશી ભાષાઓ માટે જેટલો શોખ તેવળે ધરાવતા હતા તેટલાજ શોખથી આ ભાષામાં પણ તેવળે મન પરાવેતું હતું.

ફરફરનો અને વાંચનનો ભારે શોખ ધરાવનારા નર.

શેઠ જાલભાઈ ભરડાને ફેલવણીનાં નવાં નવાં રૂપોની શોધખોળ માટે અત્યંત ડાળછ હતી અને તે ડાળછથી તેવણુ તેહવારે અને રવિવાર જેવા આસાગેશના દિવસોએ પણ મુંઝવણની આસપાસના પરાંઓમાં તેમજ ઈનિહારીક જગ્યાઓની મુલાકાત લેવા પાછળ એકલા યા ટોળકી સાથે ભારે રખડ કરતા હતા. તેવણુનો લોખંડી થોડો સામ્રકલ તેવણુ આ કામ માટે અવારનવાર વાપડતા હતા. પણ આ સવલી રખડ પાછળ તેમ રહેતી હતી અને તે જ્ઞાન મેલવવા કે જ્ઞાન આપવાનીજ હતી. અર્થ વિનાની રખડ તેવણુ કરતા હતાજ નહીં.

આવી સ્થાનીક રખડો ઉપરાંત તેવણુનું માનવું હતું કે મુસાફરીઓ કરવી એ વેહેવાર ફેલવણીનું એક અગત્યનું સાધન હતું અને તે નીચમ અનુસાર પોતાની છંદગીમાં જ્યારે પણ બની શકે ત્યારે બનતી તકે તેવણુ લાંબી મુસાફરીએ નીકળી પડતા હતા.

હિંદ દેશમાં તેવણુ ઘણું લાંબું છેટાં સુધી અનેકવાર જુદી જુદી જગ્યાઓએ ફરવા ગયા હતા.

કેશમીર, કોલંબો, દારજીલીંગ એવી દુર દુરની દેશ મધ્યેની મુસાફરીઓ તેવણુ પોતાનાજ જેવા જ્ઞાનના શોખીન મીત્રો સાથે કરી હતી. શાળાના ગ્રેન્ડ ઓલ્ડ મેન તરીકે ગણાતા મી. ફરામરોજ ગનદેવીઆ આવી એક લાંબી મુસાફરીમાં તેવણુની ટોળકીમાં સાથે ફરવાનું માન મેલવી ચુક્યા હતા. આ જુઓર્ગ ભાઈ માટે મી. ભરડાને ઘણું ચાહ હતો અને પોતાના એક મદદનીશ શિક્ષક હોવા છતાં તેવણુની સાથે અવારનવાર પત્રવેહેવાર ચલાવતા હતા. અને ફરવા હરવા બાહેર જતી વખતે તેવણુનો સાથ મેલવવાની આરજી રાખતા હતા. આવા અનેક પત્રોમાંનો એક ઘણોજ દીલસોજ પત્ર જે મી. ભરડાએ મી. ગનદેવીઆ ઉપર એડીનબરોથી લખ્યો હતો તે આખો એમનો એમ ખલોક બનાવીને આ નાની કેતાબમાં પ્રગટ કરવાનું મને વાજબી લાગવાથી મેં તેમ ક્યું છે કે જેથી મી. ભરડાની લાએકી અને પોતાના શિક્ષકો માટેની ભલી લાગણીને ખ્યાલ વાંચકોને થવા ઉપરાંત હમારા ગ્રાન્ડ ઓલ્ડ મેન ગનદેવીઆની પણ એક જાતની યાદગારી આ કેતાબમાં જલવાઈ રહે.

Edinburgh 2 September 1903.

My dear Fendora.

Many thanks for your kind letter. After spending some weeks at Cambridge I have come to Edinburgh. Here I had much pleasure in attending the Summer meeting for teachers for nearly a month. I have travelled thro' the highlands & seen the beautiful scenery & as has made the place renowned thro' the world. I need not say that I have learnt much during my wandering & it will be such a pleasant time to come back full of varied experience & resume my life's work with my colleagues in the New High School.

Please remember me to all the members of our staff. I hope you are all trying as usual to do the utmost you can to make that lot of children contented & have as much pleasure & happiness as you can. Yours sincerely
John Smith

૧૯૦૩ કે ૧૯૦૪ ના સાલમાં તેવણ યુરોપની લાંબી મુસાફરીએ સંવાળ્યા હતા. અને ત્યાંના મુખ્ય દેશોનાં ફળવણી ખાતાંઓનો ખારીક અભ્યાસ કરીને ઘણો સારો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. જેનો સંપૂર્ણ લાભ તેવણે પોતાના ખાતાંને આપવા ઉપરાંત શહેરનાં અનેક ફળવણી-ખાતાંઓને પુરતી રીતે આપ્યો હતો.

દાખલા તરીકે પોતાની શાળાના છોકરાઓને દરિયા કીનારાઓ

ઉપર ભુગોળના પાઠો શીખાડવા, શહેરની ગોદીઓમાં થતાં કામકાજ અને મુંઝવણના આરાંતો ખ્યાલ આપવા, શહેરનાં મ્યુઝીઅમો અને શહેરને પાળી પુરા પાડનારાં રેઝર્વોયરો દેખાડવા, વિક્ટોરિયા ગરડનસમાં લઈ જઈ જતાવરો અને ઝાડપાનને લગતું જ્ઞાન શીખાડવા, જુદા જુદા ધંધાનાં કારખાનાંઓની મુલાકાતો કરાવવા, એન્જીનિયરિંગ, એલેક્ટ્રીસિટી જેવા ઇનજીનિયરીંગ મુદ્દાઓની મુલાકાત કરાવવા, વીગેરે સ્થળોએ દર શની કે સ્વીચારે બાહર લગ્ન જવાની “એક્સકરેશન”ની રૂઢી મુંઝવણ શહેરમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે પેરેલેલવેલેલી દાખલ કરાવનાર કેળવણીકાર તે મી. ભરડા હતા. કે જેનું અનુકરણ આજે મુંઝવણની સઘળી નિશાળો કરતી થઈ છે. પણ આ સઘળી રખડ અને ફરફર પાછળની એકલી તેમ મોટામોટા સાથની કેળવણી અને જ્ઞાનની હતી અને ત્યાં કે અર્થ વિનાની રખડપટ્ટી માટેની તે ખાસ યાદ રાખવા જેવું બીજું નહોતું.

વિજ્ઞાનથી પાછા કરવા સાથજ તેવળે પાઠશાળા લેખક મંડળના એક મેંબરના સમક્ષ ઈંગ્લેન્ડ અને જર્મનીનાં કેળવણીખાતાંઓની રૂઢીઓ વિશે ભાષણ આપ્યું હતું.

વાંચનનો શોખ મી. ભરડાને અત્યંત તરેહતો હતો. સ્કુલ અને કોલેજના અભ્યાસી હતા ત્યારથીજ તેવળે આ શોખ ખોલવેલો હતો. મેંબરેલી સ્ટ્રાન્ડરશીપોથી અચૂંક નાણાંનો ઉપયોગ તેવળે ચોપડીઓ ખરીદવા પાછળજ કરતા હતા. પાછળથી તો મહીને દહાડે રૂપિયા એકસો જેટલી રકમ તેવળે પુસ્તકો ખરીદવા પાછળજ ખર્ચતા હતા. ઘર ખાતે જમાવેલી પોતાની ખાનગી લાયબ્રેરીમાં સાયન્સ અને સાહિત્યનાં ધણાંજ કીંમતી પુસ્તકોનો જમાવો હોયો જેમણે. આ સઘળું પુરતી ગવાડી પૂરે છે કે તેવળે એક અર્થજ અભ્યાસી હતા અને તેવળેના જેટલો વાંચનનો શોખ ધણાંજ થોડાં ઇનસાનો રાખતા હશે. પોતાનાં બોલોનાં કામકાજ છતાં તેવળે અભ્યાસ પાછળ કાલો રોકતા હતા. વખતની કંડકાર તેવળે ધણીજ કરતા હતા અને વિજ્ઞાનક યજ્ઞથી કામ કરતા હોય તેમ સ્કુલમાં ઘડીમાં આ બીલ્ડીંગમાં તો ઘડીમાં પેલી બીલ્ડીંગમાં એમ એવા દેખાવો દેતા હતા કે તેવળેની શક્તિનો ખ્યાલ કરવોજ સુશકેલ કામ થઈ પડતું હતું.

મી. ભરડાનું દુઃખદાયક મરણ.

“He died in harness” ની કહેતી મી. ભરડાના બાપમાં

તદનજ ખરી પડી હતી કારણ કે આગળ જણાવ્યું તેમ મી. ભરડા શનીવારે રાત્રે પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ “Falling Stars” ઉપર લેનટન લેકચર આપીને આવ્યા અને બીજે દીવસેજ રવિવારે બીમારીને બીછાણે પોઢોડીયા. આ માંદગી લગભગ એક પખવાડીયું સુધી રહી અને ડૉ. રાય અને ડૉ. માસીના (જુનીઅર) જેવા કુશળ ડોક્ટરોની કુશળતા પણ તેવણના અજલના કાસદને હંકાવી શકી નહીં એટલે માત્ર ૫૭ વરસની ઉંમરમાં અકાળ મરણે તેવણ આ દુન્યા બુધવાર તા. ૧૩મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ને દીને પાછલી રાતના ત્રણ વાગ્યાને સુમારે છોડી ગયા. તેવણની પાયદસ્તની ભારે જખરી ૬૬ તેવણનાં બહેણાં મીત્ર મંડળનો ખ્યાલ ઉપગતવે એવી હતી અને એરફનેજની નાવારેસ છોકરીઓ તરફનો તે દીવસનો વિલાપ ભલા સંગદીવની આંખો આંસુઓથી ભરપુર બનાવે તેવો હતો અને તેવણના ગોઠ્યા મી. મરઝવાનના તે દીવસનો મુગો વિલાપ ઘણોજ કંઈનાજનક દેખાવ રજુ કરતો હતો.

૧૯૧૬ માં સ્કુલની સીતવર જુબીલી ટાંકણેજ જનમે અણધારેલી આગાહી પોતાના મરણ માટે મી. ભરડાએ કરી હતી. તે પ્રસંગે મેલાવડામાં ભાષણ કરતાં એક બોલનારે દુવા ગુનરી હતી કે જનમે પ્રીનસીપાલો સ્કુલની સોનેરી જુબીલી જેવા ભાગ્યશાલી બનો, ત્યારે મી. ભરડા જવાબ વાળતા બોલ્યા હતા કે તે પ્રસંગે હું જોર ધરાવી શકીશ એમ ધારતો નથી પણ બીજાં પાંચ વરસ વેર તો સ્કુલમાં કામ કરવાની શક્તી રહશે એમ હું કહી શકું છું. આ આગાહી જેવી વાણી ખરી પડી હતી કારણ કે જુબીલી પછીથી પાંચમેજ વરસે તેવણ પોતાનો અતી કીંમતી દેહ ત્યાગ કર્યો હતો.

તેવણના મરણનો શોક ઘણાં ખાતાંઓએ તેવણના માનમાં સભાઓ ભરીને કર્યો હતો. વધુમાં ઘણાં કેળવણી ખાતાંઓ એવણના માનમાં બંધ રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

ન્યુ હાઇ સ્કુલના આગળા અને તે વેળાના વિદ્યાર્થીઓએ તા. ૧૪ મી આગષ્ટ ૧૯૨૧ ને દીને એક શોક સભા એકસેલશીઅર થીએટરમાં ભરી હતી, જે પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓ તથા મરહુમના મિત્રો તથા વખાણનારાઓની જંગી ૬૬ ભેગી મલી હતી. પ્રમુખસ્થાન સર વીલ્હલ્મ દામોદર દાકરસીએ લીધું હતું.

રુડ-ન્ટસ અધરહુદ તરફથી મી. હંસરાજ પ્રાગજી હાકરસીનાં પ્રમુખપદ હેઠળ ખીજી શોક સભા મળી હતી.

યંગ ખોળ અધરહુડ તરફથી પણ એક શોક સભા તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ ને દીને ભરવામાં આવી હતી.

ઉદવાડાની અનજીમને તેવણની પવિત્ર યાદ અને માનમાં ઉદમણની ક્રિયા કાઢી હતી. અને ત્યારબાદ ઉડવાદાની સમસ્ત અનજીમનની સભા તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ને દીને દસ્તુરજી સાહેબ ખુરશેદજી મીનોચેહેર-હોમજીનાં પ્રમુખપદ હેઠળ મળી હતી, જ્યાં મી. ભરડાના ખેદયુક્ત મરણ માટે દીલગીરીનો દરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

મરાનશાહના પાક મકાનમાં એવણની એક સુંદર તસવીર ઉદવાડાની અનજીમ તરફથી મુકવામાં આવી હતી.

એલડીનસ્ટોનીઅનોએ પોતાના પ્રીનસીપલ મી. ડ્રાવરનટનના પ્રમુખ-પદ હેઠળ સભા ભરીને તેવણનાં મરણ માટે ભારે દીલગીરી જાહેર કરતાં ઘણા ઉમદા વિચારો શેઠ ભરડાનાં જીવન માટે દરશાવ્યા હતા. મી. ડ્રાવરનટને શેઠ જલભાઈ માટે બોલતાં તેવણને “આછડીયલ એડ્યુકેશનીસ્ટની” ઉપમા આપી હતી.

મી. ભરડાની યાદગારી જળવવા નીચલા પ્રતીષ્ઠિત આસામીઓની એક કમીટી નેમાઈ હતી જે કમીટીએ રૂપિયા સત્તર હજાર કરતાં પણ વધુ રકમ ભેગી કરી હતી અને તેમાંથી તેવણનું સુંદર મારબલ બસ્ટ અને એક કૃત્ત સાઈકલ દમામદાર લાઈફ-લાઈફ ઓછલ-પેન્ટ જખી રકુલને ભેટ આપવા ઉપરાંત તેવણને નામની રોઝલરશીપો રકુલમાં સ્થાપી હતી:—

વીરહાસ દામોદર હાકરસી, બુલાભાઈ જીવનજી દેસાઈ, શીરોજીશાહ જેલોંગીરજી મરઝ્યાન, સોરાયજી નસરવાનજી પાંડેચખાનાવાલા, ભવાનીદાસ નરોત્તમદાસ મોતીવાલા, રહેમતુલ્લા મેહેરઅલી ચીનાઈ, મંચેરશાહ ધનજીભાઈ ગીહર, રસ્તમ નસરવાનજી કુપર.

જે. એન. પીટી પારસી ઓરફનેજમાં ત્યાંના તે વેળાના પ્રીનસીપલ શેઠ દાદાભાઈ સોરાયજી જ્વેશીનાં પ્રમુખપદ હેઠળ એક મેલાવડો ભરીને એવણની જખી ખુદલી મેલવામાં આવી હતી જે પ્રસંગે ઓરફનેજના એક આગેવાન કારોગારી તરીકે તેવણે પોતાના મરણ સુધી વરસો સુધીની બખવેલી ઉત્તમ સેવાઓની ભારે પ્રસંશા થઈ હતી.

શેઠ કેકોબાદ બેહેરામજી

મરઝબાન, બી.એ., જે.પી.

ન્યુ હાઈ સ્કૂલના જોડીયા સ્થાપક
અને માલિક.

૪૨ વરસો સુધીની
સરસ્વતી દેવીની પ્રસન્નતા પામેલા
એક લોકપ્રીય અને કાબેલ શિક્ષા ગુરુ.

વિદ્યાર્થી વર્ગની શારીરિક ખીલવણીના
મેટા હીમાયતી અને સંગીતના શોખીન
તથા
શેક્સપીયરના નાટકોના અથંગ અભ્યાસી.

શેઠ કેકેઆદ મરઝ્યાનનો જન્મ તથા તેવણનાં ખાનદાનની વિગતવાર ઓળખ.

રાસ્ત ગોફતાર પત્રના માલેક શેઠ બેહેરામજી મરઝ્યાનના મી. કેકેઆદ મરઝ્યાન ખીજા બેટા થતા હતા. તેવણનો જન્મ રોજ ૧૮ મે રસ્તે રાસ્ત યઝદ, માહા ૨ જો અદીબેહેસ્ત (કદીમ), ય. ઝ. ૧૨૩૬ ને દીને એટલે આજથી ચુમેતેર વરસ ઉપર થયો હતો એટલે આવતે સાલ તેવણની ૭૫ મી જયંતી થશે.

શેઠ કેકેઆદ મરઝ્યાનનાં ખાનદાનની વિગતવાર ઓળખનું વર્ણન વાંચકો સમક્ષ રજુ કરવા માટે તેવણનેજ હાથે લખાએલી તેવણના પ્રખ્યાત ખપાવાજી કરદુનજી મરઝ્યાનજીનાં જીવનવૃત્તાંતની કેતાબનો ઉપયોગ હું કરીશ કે જેથી તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ મેલવી શકાશે.

દસ્તુર નેરીઓસંગ ધવલના નામથી પારસી કામનાં દરેક નર અને નાર માહીતગાર હશે. એ મહા કાબેલ વિદ્વાન દસ્તુર જેવણ સંસ્કૃત, ફારસી, અવસ્તા અને પેહેલવીના ઉસ્તાદ ગણાતા હતા. તેમના વડવા મોબેદ શાપુર શેહેર્યાર જેમને પારસી ટોળાને હિંદુસ્તાનમાં ખેંચી લાવનાર તરીકેનું માન ઘણી તરફથી આપવામાં આવે છે. અને જેઓ હિંદુસ્તાનના મોબેદોની સઘળી શાખાઓના મુળ ગણાય છે તેમની ઓલાદથી મરઝ્યાન કુટુંબ ઉતરી આવેલું છે.

આ કુટુંબ કદીમી ટોળાને લગતું એક કુટુંબ છે એ વાત મારા જેવા એક અદના કદીમી જરથોસ્તીને મગરૂરી ઉપજાવનારી છે.

ધરાનથી નીકળેલા પારસીઓ પેહેલાં દીવ ખંદેરે આવી ઉતર્યા અને ત્યાં ૧૯ વરસ રહીને સનજાણુમાં આવી રહ્યા. સ્વદેશ છોડી ભટકતા, હાડમાડ થતા આપણા ધરાની વડવાઓને હાલના એ ગરીબ પણ તે વખતે મોટાં ગણાતાં સંજાણુ જાદવરાણા નામે રાજના વખતમાં આસરો આપી દર પાડ્યા. સંજાણુમાં પારસી વસ્તી વધતી જવાથી સને ૧૧૪૨ ખસ્વીમાં થોડાક જરથોસ્તીઓએ નવસારી તરફ વધવા માંડ્યું અને એમ જણાય છે કે દસ્તુર નેરીઓસંગના પિત્રાઈ હોરમઝદ્યાર ખીન રામયારની ઓલાદના એક બાહોશ મોબેદ નામે જરથોસ્ત મોબેદ પોતાના કખીલા સાથે આવી સાથી પેહેલાં નવસારીમાં પંઠક સ્થાપ્યું. આ ગ્રહસ્થના બે દીકરા નામે મોબેદ અને કામદીન હતા જેઓમાંના ખીજા નવસારીમાં

પગભર થયા અને પેહેલાએ પોતાનું પંદક સુરત અને તેની આસપાસનાં ગામોમાં સ્થાપ્યું. સુરત શેહેરની દસ્તુરી હજી પણ એજ કુટુંબમાં આવું છે.

ઉપર કહેલા મોએદ જરથોસ્તની તોખમ ધરાવનાર એક કાબેલ દસ્તુર નામે એહેરામ ફરામઝ આસરે ૨૫૦ વરસ ઉપર સુરતમાં દસ્તુરી કરી ગયા છે અને તેઓ મઝ્યાન કુટુંબના પેહેલા જાણીતા થએલા વડવા હતા એમ કહીએ તો ચાલે કેમકે બહુ લાંબા વખત સુધી એ કુટુંબ એ વડવાના નામ ઉપરથી એહેરામ ફરામની અટક ધરાવતું હતું. મરહુમ એહેરામ ફરામઝથી ઉતરતી આવેલી દસ્તુરી હમણાં સુધી સુરતમાં એમનાજ કુટુંબમાં આવું છે. એ શહેનશાહી અને કદમી દસ્તુરો મરહુમ પ્રખ્યાત શેઠ મંચેરજી ખુરશેદજી શેઠનાનું કુટુંબ વિગેરે જાણીતાં ખાનદાનો એજ એહેરામ ફરામઝની ઓગાહના છે અને તેથી મરઝ્યાન કુટુંબ સાથે ઘણી અનલગની સગાઈ ધરાવે છે પણ કપીસાની પંચાતી વેળાએ થોડાક આ તરફ અને થોડાક બીજી તરફ થઈ જવાથી આજે એકએકથી જુદા અને અંગતજી થઈ ગયા છે.

આ દસ્તુર એહેરામ ફરામઝના ૬ દીકરાઓ હતા.

૧ બહેમન, ૨ કામદીન, ૩ જમશેદ, ૪ નવરોઝ, ૫ અસફંદીયાર, ૬ એદલ.

એઓમાંથી જમશેદના દીકરા બીખાજીને સુરતની શહેનશાહી દસ્તુરી મળી હતી જે હમણાં સુધી એજ કુટુંબમાં આવું છે. સર્વથી વડા દીકરા બહેમનના કુટુંબમાંથી કાહિસ મુઅજ્જમ અને કુમાના દાદાદાને કદમી દસ્તુરી મળી હતી જે હજી સુધી કુમાના કુટુંબમાં છે.

દસ્તુર એહેરામ ફરામઝની નસલમાંથી મઝ્યાન કુટુંબ ઉતરેલું છે અને એ કુટુંબની વંશાવળી છેક શાપુર શેહેરયારથી તે ફરહુનજી મઝ્યાન સુધી નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. એરવદ શેહેરીયાર

૨. „ શાપુર

૩. „ રામીઆર

૪. „ હમજીયાર

૫. „ મોએદ

૬. એરવદ જરથોસ્ત*

૭. „ મોએદ†

૮. „ કામદીન

૯. „ મોએદ

૧૦. „ પાહાનણ

૧૧. ઐરવદ આદર	૧૮. દસ્તુર બહુમન
૧૨. „ મેરવાન	૧૯. „ કામદીન
૧૩. „ ફરેદુન	૨૦. „ રસ્તમ
૧૪. „ કેક્રાઆદ	૨૧. ઐરવદ ફરેદુન
૧૫. દસ્તુર શાપુર	૨૨. દસ્તુર કાકિસ મુઅજ્જમ
૧૬. „ ફરામઝ	૨૩. મોએદ મઝ્યાનજી
૧૭. „ એહરામ	૨૪. „ ફરદુનજી

નોંધ—નં. ૬* એમના ભાઈ એહરામ બીન મોએદે સનગ્ગણથી પેહેલવેહેલા ભર્ય જઈ ત્યાં પોતાનું પંથક સ્થાપ્યું હતું અને તેમનીજ ઓળાદથી ભર્યના (કામદીનજવાલા) બનણીતા દસ્તુરો તથા મુદ્લાં-શીરોઝનું ખાનદાન ઉતરેલું છે. એ રીતે ગણનાં ભર્યવાળાઓ પણ મઝ્યાન કુટુંબ સાથે લોહીનો સંબંધ ધરાવે છે.

નં. ૭† સુરતમાં મોએદોનું પંદક સ્થાપનાર એઓ હતા.

ઉપર મુજબ તપાસતાં ત્યારે માલમ પડે છે કે મી. કેક્રાઆદના વડીલ, મઝ્યાનજી નામના હતા જેવાજી સુરતવાલા મોએદ એહરામ ફરામરોઝની નસલમાંથી ઉતરી આવ્યા હતા. મઝ્યાનજી સુરતવાલા દસ્તુર કાકિસ મુઅજ્જમ (૧૭૧૭-૧૭૭૨) ના બેટા થતા હતા. મઝ્યાનજીના બેટા તે પ્રખ્યાત ફરદુનજી મરઝ્યાનજી નામના હતા, જેવાજી મશહુર દસ્તુર મુદ્લાંશીરોઝના હાથ તળે તાલીમ લીધી હતી. એવાજી ગુજરાતી વર્તમાનપત્રના સ્થાપક તથા સંપાદક કેતાબોના કર્તા હતા. એમનું ફરારીનું સાત વાળુંજ વખણાતું હતું. એવાજી તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૪૭ ને દીવસે ૬૦ વરસની ઉંમરે ગુજર પામ્યા હતા.

આજુ ૧૮૪૧ના સાલના ગયા માર્ચ માસમાં આ મહાન નામાંકીત નરતી યાદ, તેવણતી ૯૪ મી બાજનું બહિર જશન, નામાંકીત નરનારોતી યાદ બળવનારી જશન કમીટી તરફથી, કોટ ખાતેની દાદીશેઠની દરેમેહેરમાં કદીમી ટોળાના માનવંત દસ્તુરજી દસ્તુર નોશીરવાનજી દસ્તુર દીનશાહજી ગારડાની પનાહપોશી હેથળ કરીને, કરવામાં આવી હતી, જ્યાં દસ્તુરજી નોશીરવાનનાંજ પ્રમુખપદ હેથળ મજલીસ સમક્ષ આ મરહુમની તવા-રીખતે લગતી હકીકત દસ્તુરજી સાહેબે તેમજ મી. પદમ ગોદરેજે કદી સંભલાવી હતી. અને એક ધારમીક વિષય ઉપર વાગેજ એડવોકેટ મી.

જમશેદ કાવસજી તારાપોરવાલાએ આપી હતી. આ મળલીસમાં ઘણું જાણીતાં કદીમી કુટુંબોએ ભાગ લીધો હતો.

શેઠ ફરદુનજીના એક બેટા બેહરામજી નામના હતા તેવણુ રાસ્ત ગોફતાર પત્રના માલિક હતા. એવણે ઘણી ઉરદુ કેતાબોના તરજુમા કર્યા હતા. આ શેઠ બેહરામજીના બેટાઓ મરદુમો જાંહાગીરજી, ફરદુનજી, કેકાબાદ અને મરજ્યાન નામના હતા. શેઠ બેહરામજી તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૬૫ (રોજ ૪થો માહ ૧ ક. ૧૨૬૫) ને દીને ૬૯ વરસની ઉંમરે ગુજર પામ્યા હતા. શેઠ બેહરામજીના વડા દીકરા મી. જાંહાગીર તે પારસી પત્ર જામે જમશેદના અધીપતી તા. ૫ મી દીસેમ્બર ૧૮૨૮

દીવસે ૮૦ વરસની ઉંમરે ગુજર પામ્યા હતા. એવણુની પત્ની એમના બેટાઓ મી. શીરોજશાહ (પારસીઓનો પ્યારો પીઝમ) તથા મી. શ્યાવહ એ બે ભાઈઓ જામેના માલિક હતા. જ્યારે મી. પીઝમે અધીપતીપણું પણ ચલાવ્યું હતું. મરદુમ શીરોજશાહને ગુજર પામવાને થોડાજ વખત પસાર થયો છે. તેવણુ રસ્તમ અને અદી નામના બે બેટાઓ અને એક દીકરી મેલી ગયા છે. મી. અદી હાલમાં પુરાણું જામે જમશેદના અધીપતી છે તથા મી. રસ્તમ મેનેજર છે અને એ બંને ભાઈઓ જામેના જોડીયા માલિક છે.

શેઠ કેકાબાદ બે બેટાઓ તથા એક બેટી પોતા પાછળ પોતાનાં નામની જાળવણી અને યાદગારી તરીકે મેલી ગયા છે. એવણુનાં બેટી શેઠ હોરમસજી દી. મુદત્તાં સોલીસીટરનાં ઘણીઆણી થાય છે. શેઠ કેકાબાદે એક સંપૂર્ણ અનુભવી માનવી તરીકે પોતાની દરેક તરેહની ફરજો બજાવી હતી. પોતાના ફરજંદોને ઉચી ઉત્તમ તાલીમ આપી અને પોતાની હિંમતોમાંજ તેઓને પોતાનું ભવિષ્ય ઘડવા માટે તૈયાર કર્યા. એ તેવણુની જાંદગી જોગવાના અનુભવની તારીફ કરાયે એવી બીના છે. બે બેટાઓ ભાઈઓ બેહરામ અને રસ્તમ પોતાના પ્યારા પીતાનું નામ જરૂર કાએમ રાખશે. તેઓના હાથમાં સોંપાયલી સ્કુલની લગામ તદ્દન સલામતભરેલી રીતે તેઓ વાપડશે, એમ વીદ્યાર્થી વર્ગ તેમજ એઓ સાથના કામ કરતા અમો સર્વ ‘કલીગસો’ ખાતરીથી માન્યે છીએ. તેઓની કાબેલ્યતને માટે બે મત છેજ નહીં એટલે ધી ભરડા ન્યુ હાઇ સ્કુલનું ભવિષ્ય સજામત છે. અને શેઠો ભરડા-મરજ્યાનની જોડીની

વહાલી યાદ પણ સદાની કાઝેમ છે એ ભારે સંતોષની ખીના છે. ભરડા ન્યુ હાઈ સ્કુલનું ઇનસ્ટીટ્યુશનજ શેઠો ભરડા-મરઝયાનની સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ યાદ જીવવનારું સાંધન છે જે તેના મુદ્રાલેખ “એવર ન્યુ” મુજબ હંમેશ આગળ વધતી રહે એ આજે મારા જેવા હજારો એડેશનમંદ વિદ્યાર્થીઓ તેમજ મારા જેવા સંખ્યાબંધ શિક્ષકોની સાચી દુવા છે તે આમીન થાય!

શેઠ કેક્રાબાદની કેળવણી.

મી. કેક્રાબાદ મરઝયાને છેક નીચલા ધોરણથી તે મેટ્રીક સુધીની કેળવણી મરહુમ શેઠો માનેકજી એ. કુપર અને દાદાભાઈ પેસનનજી માસ્તરની પુરાણી ફાટ્ હાઈ સ્કુલ મધ્યે લીધી હતી. શીખવામાં તેવણે શરૂઆતથીજ ધણી આહોશી દેખાડી અને ઇ. સ. ૧૮૮૫ ના સાલમાં અદાર વરસની કૃમળી વયે એવણ મેટ્રીકની પરિક્ષામાં ફત્તેહમંદ ઉતર્યા હતા.

ત્યાર બાદ તેવણ એલફીનસ્ટન કૉલેજમાં પ્રાંતરીપત્ર વર્ડસવર્થના વખતમાં જોડાયા હતા અને બીજે વરસે ૧૮૮૬ માં પ્રીવીઅસની પરિક્ષામાં પસાર થયા હતા. ૧૮૮૦ ની આખેરીએ એવણ બી.એ. ની પરિક્ષામાં ફત્તેહમંદ નીવડ્યા હતા. એવણની પસંદગીના વિષયો તવારીખ અને અર્થશાસ્ત્રના (History and Political Economy) હતા.

શિક્ષક બનવાની પ્રેરણા અને શોખ.

શેઠ કેક્રાબાદ મરઝયાન અને શેઠ જીવલભાઈ ભરડાએ ન્યુ હાઈ સ્કુલ સ્થાપવાનો વિચાર કર્યો, તે આગમજથીજ કેક્રાબાદનો જવાન્યાઓતેં કેળવવાનો શોખ પ્રેરણારૂપેજ ઉભરતો હતો અને તેવણને તે મુરાદ ખર લાવવામાં કુદરતે મદદ પણ આપી હતી.

મી. અરદેશર એદલજી બામખોટ નામના એક દુંક ગુંજસ અને કમાણીવાલા ગ્રહસ્થની એક શાળા હતી જેનું નામ “યુનીવરસીટી ટ્રેનીંગ સ્કુલ” કરીતે હતું. નામ ત્યારે શાળા પણ તે ઘણીજ સંક્રાન્તિ રીતની આવક પોતાના માલેકને ઉભી કરી આપનારી સંસ્થા હતી. શેઠ કેક્રાબાદને આ વાતની જાણ થતાંજ એવણ કૉલેજના બી. એ. ક્લાસમાં હતા ત્યારથીજ દરરોજ બે કલાક અને વગર પગારના શિક્ષક

તરીકેની પોતાની “ વોલન્ટરી સર્વીસ ” આ શાળાને આપવાનો પોતાનો વિચાર મી. આમબોટને તેવણે જણાવ્યો કારણ કે તેવણને ખૂબ મક્કી હતી કે મી. આમબોટ વણજ ઉત્સાહી અને ઉમંગી વ્યક્તિ હતા. મી. આમબોટને આવી આપતી મદદ નધારેલી રીતે મક્કતાં તેવણ વણજ ખુશ ગન્યા હતા અને ઉપકાર સાથે મી. મરઝ્યાનની સેવાઓનો સ્વીકાર કર્યો હતો. પરિણામમાં મી. મરઝ્યાનને પણ તેમાં લાભજ થયો કારણકે એક શિક્ષક તરીકેના ધંધામાં તેવણ શું બજાવી શકે તે માટેનો “ કોન્ટ્રીડન્સ ” તેવણનામાં ઝરપા થયો અને પુરતો અનુભવ મેળવવાની તક તેવણને પૂરી પડી અને જેમ કુદરતનો કાયદો હોય છે કે Every good deed has its own reward તેમ જ્યારે તેવણનો મી. જલભાઈ ભરડા સાથે દંપત્યોગી મેલાપ થયો કે જેવણ એક “ આઈડીઅલ સ્કૂલ ” કાઢવાના ખ્યાલમાં ફરતા હતા ત્યારે આ અનુભવને આધારેજ તેવણનામાં તેવો સાહસ માથે ઉઠાવવાની હીમત અને શુર હુટી આવ્યું અને તેવણ શેઠ જલભાઈ સાથે એકમત ગન્યા હતા.

મહાન કવિ શેક્સપીઅરના નાટકોના અજબ વખાણનાર અને ઈતિહાસના વિષયના કુશળ ખાં.

પોતાનો શેક્સપીઅરના નાટકોનો અભ્યાસી શોખ વિદ્યાર્થીઓમાં ઉતારવા તથા ખીલવવા મી. મરઝ્યાને જે ભાગ ભજવ્યો છે અને તે તેમ પાર પાડવા જે જે પ્રયાસો કર્યા છે તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ આ અત્ના કલમ, વાંચકને કરાવી શકે એમ નથી. પણ જે વિદ્યાર્થીઓ મી. મરઝ્યાનનાં ઉત્તેજન અને ટેકારી તથા તેવણની ઉત્તમ તાલીમ અને દારવાગીથી શેક્સપીઅરના નાટકો શીખ્યા હશે અને તેના પાંત્રા જેઓએ શોખ ખાતર ભજવ્યાં છે તેઓને તો મી. મરઝ્યાનની આ સેવાઓનો પુરેપુરો ભાવ હશેજ.

મેત્રીકતા વર્ગમાં તેમેલી અંગ્રેજ ટેકસ્ટમાંથી અંગ્રેજ વિષયનો અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને શેક્સપીઅરના નાટકોની સ્ટડી મી. મરઝ્યાનના હાથ હેઠળ કરવાની મેજા તો અવશ્ય મક્કતીજ રહેતી. ઓછામાં ઓછા એ ત્રણ નાટક શીખવાથી જ્ઞાનનો વધારો થવા ઉપરાંત શીખનારાઓમાં જ્ઞાન સાથે ગમ્મત અને નવીજ જ્ઞાનનો ઉત્સાહ તથા શોખ ઝરપા થવા પામતો હતો. તેવણની આ વિષય શીખવવાની રીત

કમાત્ર હતી. જે દિવસોએ આ વિષય ટાઇમ-ટેબલમાં નોંધાયેલો હોય તે દિવસોના તે “પીરીઅડો” દરમ્યાન છોકરાઓ અજબ ઉત્કટ અને રસ લઈને આતુરતાથી વર્ગમાં મી. મરઝ્યાનની આવવાની રાહ જોતા બેસતા હતા એવી ઉમદા કુતેહથી તેવણુ આ વિષયને ઇનસાફ આપતા હતા.

આ નાટકો ફરજિયાત શીખવવા ઉપરાંત તેવણુ તે માટેનો ખાસ ચડસ અને શોખ ઉત્પન્ન કરવા વારસીક એક દિવસ “સેકસપીઅર ડેકલેમેશન ડે” તરીકે સ્કુલમાં ઉજવાતો ક્યો હતો જે પ્રસંગે દશ પંદર મિનિટ સુધી કોઈપણ નાટકમાંથી કોઈપણ પાત્ર પ્રસંદ કરી તે ભજવી બતાવવાની વિદ્યાર્થીઓ પાસે હરીફાઈ કરાવવામાં આવતી હતી અને તે માટે ઘણું સુંદર ઇનામ આપવામાં આવતું હતું. આ માટે સ્કુલ ખાસ ડૂસો પણ ઉમેદવારોને પુરા પાડતી રહી હતી. જેનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓને કરવા દેવામાં આવતો હતો. સ્કુલની આ મોઝલી એક્ટ્રી-વીડી હજી સુધી ચાલુ છે અને તે સારા ઉત્સાહ સાથે દર વરસ ઉજવાય છે. મી. મરઝ્યાને ઘાયલો સુધી આ વિષય ઉપર જેહમત લઈને વિદ્યાર્થીઓમાં સેકસપીઅરના જુદા જુદા પાત્રો ભજવવાનો જે ઉત્તમ શોખ પોતાના ચેલાઓમાં બરપા ક્યો હતો તેનાં પરિણામો આજે મુંબઈની કોલેજોમાં અને બીજા ધણા પ્રસંગો ઉપર ખુલ્લે ખુલ્લાં જણાઈ આવે છે.

આપણી જાંદગી કંઈ નહીં ગુજરવા જોગ કંગાળ દશા નથી, પણ તે હશીખુશીથી અને “મૅરીમેન્ટ” માં ગુજરવાથી કેમ સુખ મેલવી શકાય છે તે વિદ્યાર્થી આજમને બતાવવાની તેવણુની નેમ હતી. આ દુન્યા પોતેજ એક નાટકશાળા છે અને આપણે દરેક માણસ આપણાં પાત્રો ભજવનારા એક્ટર છીએ, એ ખ્યાલનો ઉડો છાપ જવાનોનાં મગજો ઉપર પાડવા તેવણુ આ શોખ ખીલવતા હતા. તેવણુની Cameos from Shakespeare ની ચોપડી તેવણુના આ શોખની જાહેશની ભરેલી નોંધ કાએમ રાખી શકશે.

અત્રે એક ચીજ મારે ખુલાસેવાર જણાવી દેવાની ફરજ બજાવવાની છે. તે આ છે કે સ્કુલની આ એક્ટ્રીવીટીને તેવણુ ધણીજ ઉપમા સાથે અને આટલી બધી ઉત્કટથી ઉત્તેજન આપતા હતા છતાં છોકરાઓ જાહેર ભજવતાઓ ઉપર નાટકીઓ તરીકે ભાગ ભજવવાને

શક્તિવાન અને એવા પ્રસાદથી કે તેઓને નાટક કરનારાઓ. અનાવવાની નેમથી તેવણુ તે કરતા હતા નહીં. તેવણુની મુખ્ય નેમ માત્ર છંદગીને મોજી અનાવીને સારી નીતીએ ચાલતાં છોકરાઓને શીખવવાની હતી.

શેકસપીઅરના ખેલોના આવા ઉંડા અભ્યાસી હોવાનું મુખ્ય પરિણામ એજ તેવણુ ઉપગ્રવી શક્યા હતા કે તેવણુ વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો તથા પોતાની મુશ્કાકાંતે અવતારાઓની “હ્યુમન સ્ટડી” ધર્મીજ અચ્છી રીતે કરતા હતા અને તેથીજ તેવણુ મહાન માણસ બનવા પામ્યા હતા.

મી. મરઝ્યાનનો ખાસ વિષય “હિસ્ટરી”ના હતો. આ વિષયને શીખવવાની તેવણુની રીતી કાંઈ સાધારણુ જેવી ન હતી પણ તે એક ખરેખર વિચિત્ર અને વખાણુપાત્રની નવી જેવીજ રીતી હતી. આ વિષય શીખવાની વિદ્યાર્થીઓની ઉત્તર અને ઉત્સાહ શેકસપીઅરનાં શિક્ષણુ મેત્રવવાના ઉત્તર અને ઉત્સાહ કરતાં સેલેન્સી ઓછા પ્રકારની રહેતી ન હતી. બલકે આ વિષય પણ તેટલાજ હાંશથી શીખવા તેઓ તૈયાર અને આતુર રહેતા હતા.

મી. મરઝ્યાનની હીસ્ટરીની ખાસ નોટસ એક પુરાવો હતો કે તેવણુ પોતાની ફરજની અબ્બરણી માટે ફેટલા કાળીપુર્વક હતા. અને પોતાના વિદ્યાર્થીઓની ઉત્તમ સેવા માટે તેવણુ ફેટલા આતુર રહેતા હતા.

સમગ્ર શિક્ષકો જે આવી કાળેહ્યતવાલા અને એટલાજ સેવાભાવી હોય તે આજની ઉધરતી આશ્વાદ તદ્દનજ જુદા પ્રકારની બેશક થવા પામે.

શેઠ કેકેઆદ મરઝ્યાન અંગકસરતોના મોટા હીમાયતી અને હરેક જાતના સ્પોર્ટ્સના તથા સંગીતના ભારે શોખીન જીવડા હતા.

શેઠ કેકેઆદ મરઝ્યાન અંગકસરતોના મોટા હીમાયતી હતા અને પોતાની શાળામાં છોકરાઓના શરીરની ખાલવણી થયલી જેવા ઘણાજ આતુર રહેતા હતા. દરેક વર્ગના છોકરાઓ અહવાડીઆમાં ઓછામાં ઓછા બે વખત મેદાનમાં ફીલ કરવા જાય એવી ગોઠવણુ તેવણુ રાખી હતી. છોકરાઓની મોટી સંખ્યાને પોંહોંચી વળવા માટે ફીલ માસ્તરોની પણ પુરતી સંખ્યા રોકી હતી. કોઇપણુ તક મલતી તો તેનો લાભ આ ફીલ શિક્ષકોને આપીને ફીલની ઉત્તમ પ્રકારની તાલીમ લેવાની સગવડ

તથા ગોઠવણુ તેવણુ સાહેબ કરતા હતા. અહવાડીઆમાં માત્ર બેજ વખત છોકરાઓ મેદાનમાં જઈ કસરત કરે તેથી તેવણુને સંતોષ મલતો ન હતો તેથી બીજા બે દીવસો ક્લાસ ફીલ તરીકે પણ દરેક વર્ગના ટાઇમ-ટેબલમાં ગોઠવાવતા જે માટે પા ક્લાક છોકરાઓને ક્લાસમાં જઈને ફીલ માસ્તરો ક્લાસ-ફીલ કરાવતા હતા. સ્કુલના ઇમનેશીઅમમાં આવી છોકરાઓ દરરોજ કસરત કરે તેવી પણ ગોઠવણુ તેવણુ કરી રાખી હતી. અને તે માટે ઇમનેશીઅમ માસ્તર સ્કુલ રાફ થવાની ક્લાક દોઢ ક્લાક આગમજ દરરોજ આવીને છોકરાઓ ઉપર ઘટતી દેખરેખ રાખતા હતા. આ ઇમનેશીઅમને છોકરાઓમાં ઘણુંજ આકર-શીક બતાવવા માટે મરહુમ કાબેલ શિક્ષક મી. સોલરાય મોતીશાહે વરસો સુધી ઇવતોડ અને ખરી વફાદારીભરેલી સેવા સ્કુલની બજાવી હતી.

શીલ્ડ ફીલ, ક્લાસ ફીલ અને ઇમનેશીઅમની કસરતો માટેની ગોઠવણુ કરીનેજ તેવણુ સંતોષાયા ન હતા. પણ અંગતબાની ખીલ-વણીને પુરતુ ઉત્તેજન આપવા મુંબઈની સ્કુલોના રપોર્ટસ જે બોમ્બે હાઇ સ્કુલ્સ એડુકેટીકલ એસોસીએશન તરફથી મોકલતા તે મધ્ય ભાગ લેવા છોકરાઓના મોટી સંખ્યામાં ઘટતી તાલીમ મી. મોતીશાહ પાસે અપાવીને મોકલાવી આપતા હતા. જ્યારે સ્કુલના પોતાના અલાહેદા રપોર્ટસ બાજવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તેમ કરવાને પણ આ ઉત્સાહી નર ચુક્યા ન હતા અને સ્કુલની આ એક્ટીવીટી ભારે ખરચાણ તથા ખોટ લાવનારી પુરવાર થવા છતાં વરસો સુધી તેને જગ્યરી રંજ ઉઠાવીને નીભાવી હતી. મરહુમ કુશળ શિક્ષક મી. મોતીશાહની મદદ અને દેખરેખ હેઠળ તથા મી. મરજ્યાનની આગેવાની અને દોરવાળી સાથ ન્યુ હાઈ સ્કુલના પોતાના અલાહેદા રપોર્ટસોએ વરસો સુધી એસોસિએટેડ મેદાનને ગળતી મેટ્યું હતું. આ રપોર્ટસોમાં સંખ્યાબંધ સુંદર છતામો, ચાંદો અને એલન્ડ કાસો છોકરાઓ હતી જતા હતા અને આવા ઉત્તેજનથી આ રપોર્ટસોમાં જેઓ એમપીઅન નીવડતા તેવાઓએ શીઝીકલ કલચરના શૈલેરના બીજા ઍખાડાઓમાં તથા હરીફાઈઓમાં વારંવાર પ્રશંસાપાત્ર નામના કાંટલી નોંધાઈ છે.

સ્પીનિંગ, સાઇકલીંગ, કુસ્તી, બોક્સીંગ વીગેરે તમામ હરીફાઈઓમાં સ્કુલના છોકરાઓએ પોતાની સ્કુલની ચાલુ વાહવાહ પોકરાવી છે.

મી. મરઝ્યાન પોતે પણ “બોમ્બે હાઇ સ્કૂલ્સ એલેટીકસ એસો-સીએશન” જે ૭મી જુલાઈ ૧૮૮૩ ને દીવસે સ્થાપવામાં આવ્યું હતું તેના એક સભાસદ હતા અને વરસો સુધી તેની કારોબાર કમિટી ઉપર એક આગેવાન સભાસદ તરીકે મરહુમે ભારે ઉત્સાહથી કામ બજાવ્યું હતું જે તેવાળના આ કામ માટેના શોખની ગવાહી પુરવા સમાન છે.

કસરો ઉપરાંત મરદાનગી ભરેલી રમત ગમતોને પણ તેવાળ ખીલેલી જોવા ઘણાજ આતુર હતા. ક્રીકેટની મરદાનગી ભરેલી રમતની ખીલવણી કરવા પાછળ વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે મરહુમે પોતાની સ્કૂલ પાછળ પાપડીની માફક પઠસા વેચ્યાં છે. સ્કૂલ ક્રિકેટ-ગ્રાઉન્ડ બનાવવા અને તેની જતન કરવા, ડાંગ્રીપણ ક્યાસ વગર જોઈતો સવલો સ્ટોર્સ ખરીદવા, છોકરાઓની દોરવણી કરવા કોચીંગ રાખવા, વિગેરે ખર્ચા-ઓથી સ્કૂલની આ એક્ટીવીટીને તેવાળ સાહેબે ઘણુંજ મોટું ઉત્તેજન આપ્યું હતું. હેરીસ શીટ્સ અને બ્રાઉન શીટ્સની મેચોમાં દર વરસ ભાગ લેવા ધરખમ ટીમો ઉતારવામાં આવતી હતી. આ શીટ્સ સ્કૂલે વરસો સુધી છૂટ્યાં હતાં અને એક હાથ કર્યાં હતાં. આ મેચોમાં આખી ટીમને એકસરખા યુનીફોર્મ સુટસ તથા ટોપીઓ સાથે ઉતારવાની પેહલ મુંબઈમાં એકલી ન્યુ હાઇ સ્કૂલેજ કરી હતી એ ખીના ભુલી જવાવી જોઈતી નથી.

ઇન્ટર સ્કૂલ મેચીસ રમાડીનેજ તેવાળ સંતોષ પકડી બેસી રહ્યા ન હતા, પણ પોતાની સ્કૂલનુંજ શીટ્સ કાઢી ઇન્ટર-કલારીસ મેચીસો હાઇ સ્કૂલના સ્ટેન્ડર્ડ વચ્ચે રમાડવા પાછળ પણ મરહુમ શેઠ લક્ષ આપ્યું હતું અને આવી નમુનેદાર પેહલ કરીને ક્રીકેટની જગરી ખીલવણી કરી હતી.

વધુમાં શિક્ષકોની ટીમ વિરૂધ સ્કૂલના છોકરાઓની ટીમ વચ્ચે ફ્રેન્ડલી મેચો રમાડવાનું બીડું પણ શેઠ મરઝ્યાને ઝડપ્યું હતું અને તેવી મેચો વરસો સુધી પોતાની અંગત દેખરેખ હેઠળ રમાડી હતી.

હિંદ દેશની ક્રીકેટની જશવંતી પ્રગટી તરફ નજર કરતાં હાલમાં જણાય છે કે ઇલાકાની મોટી મેચોમાં અને ચોલ ઇન્ડીયા ટીમોમાં નામના કાઢતા પ્રસિધ્ધ બેલાડીઓનો અતી મોટો ભાગ ન્યુ હાઇ સ્કૂલે દેશને પુરો પાડેલો છે. નામો રજુ કરવાથી કદાચ નજર ચુકે કોઈને

ગેરમનસાફ થવા પામે એટલે તે અપજશ માથે હોરી લેવા હું તક્યાર નથી. નહીં તો તેવું જંગી લીસ્ટ રજુ કરી દેખાડી આપી શકાય કે દેશને આ દિશામાં ન્યુ હાઇ સ્કુલે કેવી મોટી મદદ કરી છે. આ માટેનો જશ વાજખી રીતે મરહુમ શેઠ કેકાબાદ મરજખાનને ફાલે ઉતરે છે.

જવાનોને જીગરવાળા અને હીંમતી નરો બનાવનારો બોક્સીંગનો હુન્નર ખીલવવા પાછળ પણ શેઠ મરજખાને ક્રીકિટના જેટલાજ પ્રમાણની ઉલટ ધરાવી છે. લશકરના કુશળ અંગ્રેજ સારજન્ટો આ કામ માટે મોટા પગારો આપી ખાસ રોકવામાં આવતા હતા. આજે પણ આ વર્ગ સ્કુલમાં ચાલે છે. આ હુન્નરની ખીલવણીનાં રૂડાં પરિણામો પણ આજે ચોમેર રમાતાં ટુરનેમેન્ટસમાં જોવામાં આવે છે, જેનો જશ પણ મરહુમ શેઠ કેકાબાદનેજ ધટે છે.

અંગકસરતની ખીલવણી માટેના શોખ સાથે શેઠ મરજખાનને ઈંગ્લીશ સંગીતનો પણ શોખ અને પ્રેમ અજબ રીતનો હતો અને આનો લાભ પણ વિદ્યાર્થીઓને આપતાં તેવણ ચુક્યા ન હતા. મરહુમ શેઠ ખોદાયજી અને તેવણ પછી તેવણના બેટા જેવા કુશળ મ્યુઝીક શિક્ષકો રોકીને તથા ઘટતાં મ્યુઝીકલ ઇનસ્ટ્રુમેન્ટસ પુરાં પાડીને તેવણે વિદ્યાર્થીઓમાં આ શોખ ખીલવવા ભારે રંજ ઉઠાવ્યો હતો. હજી સુધી સ્કુલની આ એકટીવીટી પણ જેમની તેમ સલામત રહેલી છે અને તે મી. બૅન્ટ જેવા કુશળ શિક્ષકના કાબુ હેઠળ ચાલે છે.

સ્કાઉટીંગ પ્રત્યેની મી. મરજખાનની સેવાઓ.

પારસી સ્કાઉટીંગના એક પાયોનીઅર તરીકે આ બાબત ઉપર જ્યારે હું લખવા માંડું છું ત્યારે મી. મરજખાને તેની ખીલવણીમાં જે ઉલટભેર કામ બજાવ્યું છે તેની વખાણમાં લખવા માટે મારી પાસે પુરતા શબ્દો નથી. પારસી સ્કાઉટીંગની તવારીખ લખું તો તેની શરૂઆત કરવાનું માન પણ આડકતરી રીતે ન્યુ હાઇ સ્કુલને ફાલેજ જાય છે.

૧૯૧૪ માં એક પારસી એમ્પ્યુલન્સ કેડેટ કોર ઉભી કરવાનો વિચાર સેન્ટ જોન એમ્પ્યુલન્સ ટ્રીગેડ, પારસી ડીવીઝનના કેટલાક સભાસદોને સુઝયો. આ માટે છોકરાઓ મોટી સંખ્યામાં બાહેર પડશે કે કેમ તે શકમંદ બીના થઇ પડી હતી. ન્યુ હાઇ સ્કુલના એક શિક્ષક મરહુમ મી. નસરવાનજી એદલજી ઉડવાડીઆ સેન્ટ જોન ટ્રીગેડના

પારસી ડીવીઝનમાં નવા જોડાયેલા એક સભાસદ હતા અને એક પ્રાઇવેટ તરીકે કામ બજાવતા હતા. આ લખનાર ૧૯૧૦ થી આ ડીવીઝનમાં જોડાયેલો હતો અને સાર્જન્ટની પદવી ભોગવતો હતો. હમો એ જણાવે રકુલ મારતરો તરીકે કેટ્ટો મેળાવવાના કામમાં મદદ કરવાને તે વેળાના ડીવીઝનના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરફથી અરજ થઈ. હમોએ તે કામ હાર પાડવા માથે ઉડાવ્યું અને બીજેજ આતવારે એક્ઝીનસ્ટન રકુલની ગ્રાઉન્ડ ઉપર પચાસથી સાઠેક છોકરાઓની જંગી ફોજ ઉતરી પડી હતી. આ ઉતરી પડનારાઓમાંના ઘણાકે જેવાકે અકેલા લીડર કેમી ગોદરેજ, ડો. રસ્તમ કાવશાહ તારાપોર વિગેરે આજે સ્કાઉટીંગમાં ઉંચા ઓક્કા ધરાવે છે. દર અદવાડીએ તેમાં વધુ અને વધુ ભરતીજ થતી ગઈ. એ વરસો સુધી આ કેટ્ટ કોરે ઘણું સુંદર કામ કર્યું હતું જે કે તે સેન્ટ જોન ઓગેડની વીલાયતની શાખા સાથે તે વખતે એશીલીએટ થઈ ન હતી. ૧૯૧૬ માં આ કોરના છોકરાઓને સ્કાઉટીંગની તાલીમ આપીને સ્કાઉટ ત્રુપ ઉભું કરવાનું હતું. આથી આગલી પારસી એમબાયુલન્સ કેટ્ટ કોરને પારસી સ્કાઉટીંગ એસોસાયટીનું નામ આપીને તેની એક સંસ્થા હસ્તીમાં લાવવામાં આવી તે પેહેલવેહેલી પારસી સ્કાઉટ ચલવલ હતી. તે પણ વિલાયતની સ્કાઉટ એસોસિએશન સાથે એશીલીએટ કરી શકાઈ ન હતી કારણ કે અંગ્રેજ છોકરાઓની ત્રુપો શીવાય હિંદી ત્રુપોને તે વખતે વિલાયતની સંસ્થા સાથે એશીલીએટ કરવામાં આવતી ન હતી.

૧૯૨૧ માં જે પેહેલવેહેલી પારસી ત્રુપ એશીલીએટ થઈ હતી તે પ્રખ્યાત મરહુમ સ્કાઉટર રસ્તમ તલાટીએ ભારે જેહેમતથી કરાવી હતી જે એમ્હા એમ્મેના નામથી ઓળખાવા લાગી હતી. આવી રીતે પોતાની ત્રુપને એશીલીએટ કરાવવા પછીથી આ ચટપટીઆ જવાને સ્કાઉટીંગની તાલીમને પોતે જે રકુલમાં તે જવાન તાલીમ લઈને ઉધર્યો હતો ત્યાં દાખલ કરાવવાનું અને રકુલની એક ત્રુપ ઉભી કરાવવાનું એન છુટ્યું. આથી તેવણ પોતાના ગુરુ શેહ કેક્રાખાદ મરઝખાન જેવા ઈએ ઈચ સ્પોર્ટીંગ જુસ્સો ધરાવનારા અને હરેક જાતના સ્પોર્ટ્સ અને બહાદુરી ભરેલી રમતગમતના શોખીન અને ઉત્તેજક અહસ્થ આગળ પેાંડિંચી ગયા. સ્કાઉટીંગનું શિક્ષણ શું છે, જવાન્યાઓને તે તને અને મને કેવા નિરોગી બનાવી શકે છે, વિગેરે બાબતસર વાદવીવાદ ચલાવીને તે.

જવાન્યો શેઠ કેકાબાદ જેવા દુરઅંદેશ નજરના અહસ્થનું દીલ છતી શક્યો. જ્યારે મી. મરઝબાનની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ કે સ્કાઉટીંગ જવાન્યાઓનું ચારિત્ર ખીલવવામાં સારો ભાગ ભજવી શકે એવું કેળવણીનું વધારાનું સારું સાધન છે ત્યારે તેવણે પોતાની સ્કુલમાં ગ્રુપ બોલવાની કારસાજ કરવા મી. તલાટીને રજા આપી.

મી. તલાટીએ પોતે જાતે તદ્દન વોલન્ટરી સર્વીસ સ્વીકારી અને પોતાના જોડીઆ તરીકે આ અદના સેવક પાસ પણ તેવી સેવા કરવા કબુલાવ્યું અને આવી રીતે તે ભાઈ સ્કાઉટ સેક્શન અને સેવક ઉદ્દેશ કમ સેક્શન સંભાલતા થયા. આ ગ્રુપ શીફ્ટીન્થ બોમ્બેને નામે ઓળખાય છે.

આવા શરૂઆતના તબક્કામાં સ્કાઉટીંગ ચાલતું હતું ત્યારે સ્કાઉટ માસ્તરોને ઇંગ્લાંડની ગીલવેલ પાર્કની રૂઢી મુજબની તાલીમ હિંદમાં આપવાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ઇન્ડીઅન એડ્યુકેશન સર્વીસવાલા જાણીતા ગુરૂ મી. એ. સી. મીલર, આઈ. બી. એસ.ને મુંબઈ મોકલા માટે તે કામ પાર પાડવા પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

આ ત્રેનીંગ ફોરસીસ શરૂ થતાંજ મારા મુરબ્બી શેઠ કેકાબાદે પોતાની ગીરોથી પછંસા ખસી તથા સ્કુલમાંથી દશ દિવસની રજાની ખાસ જોગવાઈ કરી આપી મને તે ત્રેનીંગ લઈ આવવાની તક કરી આપી. પારસીઓમાં આ ત્રેનીંગ લેનારાઓમાં પેહલા કોર્સમાં સુરતના એક જવાન પારસી હતા અને બીજા કોર્સમાં આ અદના સેવક હતા.

આ વેળાએ મુંબઈમાં એક એસોસીએશન હતું જે લગભગ યુરોપીઅન કારસાજ હેઠળનું હતું. આથી મારા ગોઠ્યા તલાટીની અથાગ મેહેનતે નં. ૨ એસોસીએશન સ્થાપવામાં આવ્યું. આ એસોસીએશન નં. ૨ નાં શેઠ કેકાબાદ વાઇસ પ્રેસીડન્ટ લાંબો વખત સુધી રહ્યા હતા અને પુર ઉમંગથી સ્કાઉટીંગનું કામકાજ સુધારવાને શ્રમ લેતા હતા. તેવણની દુરઅંદેશીની આ એક અયુકત નોંધ સમાન બીના છે કે જે કાંઈ તાલીમ કે ચીજ જવાન ઉધરતી ઓગાદના લાભની બાબત જેવી હોય તે હાથ ધરવી અને તેનો બાળકોને લાભ આપવો એ તેવણની મજબૂત ઇચ્છા અને નેમ હતી. સ્કાઉટસ એસોસીએશને મરહુમના ખેદયુક્ત મરણની વાજબી યાદ દફતરે ચઢાવી છે તેમજ મરહુમની સ્કુલની સ્કાઉટ ગ્રુપ અને મારા તાબાની ધી તલાટીજ તથા પારસી કોલોનીની હનફૂડ

મુખેએ પણ મોરનીંગ પરેડો ભરી દીલગીરીના ઠરાવો દફતરે ચઢાવીઃ મરહુમનાં પરોપકારી કામની વાજબી નોંધ લીધી છે. એટલે સ્કાઉટસો પ્રત્યેની મરહુમની સેવા યાદગાર રહેશે. યુનીફોર્મ પેહેરવા વગરના એક સાચા સ્પીરીટવાલા નોન-સ્કાઉટ ઇચ્છે તો સ્કાઉટસો માટે શું કરી શકે છે તેનો અચ્છો પાઠ મરહુમ શેઠ કેકેબાદે બીજાઓને શીખાડ્યો છે.

શેઠ કેકેબાદનું દુઃખદાએક મરણ.

શેઠ કેકેબાદ મરજ્યાન માત્ર ૬૮ વરસની વયે થોડાકજ દિવસની દુક માંદગી ભોગવી કદમી ગાથા બીજો ઉશ્તવદ ય.ઝ. ૧૩૦૨ ને દિવસે જીન્નતગુજન થયા હતા.

તેવણનાં દુઃખદાએક મરણની ખબર ઘણાં દુઃખી જીગરે તેવણનું નીમક રોટલી ખાનારા મદદનીશ શિક્ષકોએ, હજારો વિદ્યાર્થીઓએ, અને તેવણનાં બોહોળાં મીત્રમંડળ તથા ખેશીઓએ સાંભળી હતી. મારા તો એક ધર્મ-પીતાજ ગુજર પામ્યા હતા.

બીજાણા વશ થયા તેની આગળેજ દિવસે બપોરની વેળાએ મારા આ મુરખી શેઠે મને સ્કુલના કાંઈ કામ સારૂ પોતાના રૂમમાં બોલાવ્યો હતો. કામદાજની વાતચીત પુરી થતાંજ એક આઘાહી પામેલા નરની માફક તેવણે ઘણીજ અણધારેલી રીતે મારી સાથે મારાં ખાનગી જીવનની વાતચીત કરવાની શરૂ કરી. કેટલીક બીજી વાતચીત પછીથી તેવણે મારો મોટો છોકરો કયા સ્ટેન્ડર્ડમાં શીખતો હતો એમ સવાલ કર્યો. મેં જવાબ આપવા પછીથી તેવણે સાહેબે કહ્યું, “મી. હોમાવજીર, જો ધ્યાન રાખજો કે ગમે તે થાય પણ છોકરાઓને મેટ્રીક તો થવાજ દેજો હં. નહીં તો હવે આ જમાનામાં કશો થાગ લાગશે નહીં. દોડધામ કરીને પછસાના લોભે ચાકરી ધંધામાં ના નાખી દેતા, વિગેરે, વિગેરે”.

આહા! આ મારા મુરખીની છેલ્લામાં છેલ્લી મારી સાથની વાતચીત કેટલા જીગરના જોશ સાથની હતી, તે કેટલી દીલસોજીથી મને કહી સંભળાવવામાં આવી હતી. મારા જીગરમાં તે હંડી અસર સાથ સદાની યાદ આપતી કાતરાઈ રહેશે. મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે તેવણની આ મારી સાથની છેલ્લીજ વાતચીત હતી.

તેવણે સાહેબની પાયદસ્તનો દેખાવ તેવણનાં નામાંકીતપણાંનો ચીતાર કરાવવા સમાનની દખ્ખાવાલી તથા ભારે દઢવાળી હતી. મુંગાં

શિક્ષણ તરીકે તે દેખાવ ગંભીર મનન કરાવવા જેવો હતો કે “ઓ માનવી, જો તને મરી જવું થાય તો આવાજ જશ, આવીજ કીતી”, અને આવાજ માનમરતપ્પા સાથે મરણ પામી હસ્તે મુખે દાદારની દરગાહે જઈને કે જેથી તારી આખરનો અને તારાં કામકાજના પમરાટનો ફેલાવો સદા કાળ તારી યાદ કરાવતો રહે!”

શેઠ મરઝ્યાન માટે ન્યુ હાઇ સ્કુલના આગલા અને તે વેળાના વિદ્યાર્થીઓ તથા એમના મિત્રો અને વખાણુનારાઓની એક જંગી સભા એક્સેલસીઅર થીએતર મધ્યે તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૩ ને દીને ભેગી મળી હતી. આ સભાનું પ્રમુખસ્થાન સ્કુલના આગળા એક વિદ્યાર્થી શેઠ રસતમ પેસતનજી મસાનીને આપવામાં આવ્યું હતું. આ સભા મધ્યે આજ્ઞાં ગમગીની ભરેલાં તથા જુસ્સાદાર ભાષણો તેવણુ સાહેબની ખુબી અને વખાણુમાં થયાં હતાં. આ અદના સેવક પણ આ સભામાં બોલનારાઓમાંનો એક હતો. આ સભામાં તેવણુની યાદગારી જાળવવા માટે એક ધરખમ કમીટી નેમવામાં આવી હતી. આ કમિટી ઉપર પણ સેવકે ફરજ બજાવી હતી. રૂપીઆ અઢાર હજાર કે તેથી પણ વધુ રકમના સુમારેની રકમ ભેગી કરવામાં આવી હતી.

આ કમિટી તરફથી તેવણુનું એક સુંદર સંગેમરમરનું અર્ધ આવહું તથા એક સુંદર છબી સ્કુલના મકાનમાં ખુલાં મેલવામાં આવ્યાં હતાં.

તેવણુના માનમાં મરણુની દીલગીરીનો ઠરાવ કરવા માટે દારઉલ શુસ્લેખીન નામની મંડળીના આસરા હેઠળ મુસલીમોની એક સભા અનજુમને ઇસ્લામ હોલમાં મળી હતી જેમાં મેહોમેદન વિદ્યાર્થીઓ ઉપરાંત મિત્રો અને વખાણુનારાઓએ તેવણુના માનમાં દીલગીરીનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

બોમ્બે સ્કાઉટ્સ લોકલ એસોસીએશને સભા ભરીને તેમજ કેટલાંક સ્કાઉટ ટ્રુપોએ “મોરતીંગ પરેડો” કરીને પણ ઘટના ઠરાવો તેવણુના માનમાં પસાર કર્યા હતા.

યંગ મેન્સ પારસી એસોસીએશન તથા બીજી ધણીક સંસ્થાઓ જ્યાં શેઠ મરઝ્યાનનો ઘાડો સંબંધ હતો તે સધલી સંસ્થાઓએ દીલગીરીના ઠરાવો તેવણુનાં માનમાં પસાર કર્યા હતા. આ મહાન નરનાં રૂહની મીનોષ જોડાનમાં શાંતી ભરેલી વૃદ્ધી થતી રહે! એજ સર્વની છેવટની દુવા છે!

“ બૉન ટીચર્સ ” અને મહાન કેળવણીકારો.

શેડો બલભાઈ ભરડા અને કેકેઆદ મરઝ્યાન “ બૉન-ટીચર્સ ” હતા એમ લખવામાં સહરાગતનો એક છાંટો પણ સમાતો નથી કે નથી તેમાં કામ તરેહની અતીશયોકતી સમાયેલી. એ સાહેબોના હાથ હેથળ તાલીમ લઈ આજે મુંબઈ શહેર અને હિંદ દેશને દીપાવનારા હોનરો તુરરાઓ એકામતી અવાજે આ સમ્યાપને ટેકા આપશે. ના, માત્ર તેઓના ચેલાઓજ આવું મન ઓચરે છે એમ પણ નથી પણ કેળવણી ખાતાંઓના તમામ વડાઓએ આવાજ વિચારો બહાર કર્યા છે.

કેળવણીકારોની આ જોડીને શિક્ષક બનવાની પ્રેરણા અને શોખ તો તેઓની કોલેજ કારકીદી ખતમ થતાં સાથજ થઈ હતી.

શેડ બલભાઈ ભરડાએ શેડો દાદભાઈ માસ્તર અને માનેકજી કુપરની ફ્રાટ હાઈ સ્કુલમાં “ પાર્ટ-ટાઈમ ” શિક્ષક તરીકે અને શેડ કેકેઆદ મરઝ્યાને મી. અરદેશર આમબોટની “ યુનીવર્સીટી ટ્રેનીંગ સ્કુલ ” માં એક ઓનરરી શિક્ષક યા કેળવણીના એક ગીશનરી તરીકે કામ બજાવવાનું શરૂ કર્યું હતું.

અલ્પજ્ઞતાં, તેઓની જીંદગીની શરૂઆતના તબક્કામાં બચકુના આ ધંધામાં ગોહવાઈ જવાનો તેઓનો ધરાદો નહીં પણ હોય એમ ઉપલી વિગત ઉપરથી અટકળ કરી શકાય. જો આ બન્ને સાહેબો બચકુના શિક્ષક બનવાનો ધરાદો રાખતા હોતે તો મી. ભરડા “ પાર્ટ-ટાઈમ ” શિક્ષક તરીકે અને મી. મરઝ્યાન ઓનરરી શિક્ષક તરીકે જીંદગીની શરૂઆત કરતેજ નહીં, પણ આ તો કેળવણી પ્રત્યેનો તેઓનો શોખ અને શિક્ષકના ધંધા માંડતી તેઓની પ્રેરણાનું પરિણામ હતું કે જે બંને કુદરત માતાની ગોહવી રાખેલી કરામત તરીકેજ બચકું હતું કે તેઓ શિક્ષકના ધંધાને વળગ્યા હતા કારણકે તેઓની સરજતમાં ઉમદા પ્રકારની સાચી દેશ સેવા યા “ સરસ્વતી દેવી ” ની સેવા બજાવવાનું સરખાયલું હતું.

વર્ગમાં આ મહાન શિક્ષક પગ મેલવા સાથજ સુસ્તમાં સુસ્ત લાગણીવાલો અને મંદમાં મંદ મગજ શક્તીવાલો છોકરો ખપરદાર અને ઉત્કટભરેલો થઈ જતો કારણ કે તેઓની શીખવવાની કુનેહ, રમુજ પેદા કરવાની તેઓની કાબેલ્યત, શિક્ષાની કે ખોટી ધાકની અભૂત

વગરની લાગણી વિદ્યાર્થીઓમાં પેદા કરવાનું તેઓનું ખાનગી સંઘર્ષનું ગુણ. અતે એવી અજબ તરેહની કાબેલિયત તે સાહેબો ધરાવતા હતા. “ તારક કલાસ ” માં એ, પાંચ અને આઠ દિવસો મોકલવાની ધાક-ધમકી કે દમદારીઓથી કે હજારો લીટીઓનાં “ ઇમ્પોઝીશન ” લખાવવાની શિક્ષા કરવાની જોહુકમીથી કે દિવસો સુધી વર્ગની બાહર છોકરાઓને રાખવાની સંગદીલી બતાવવાથી છોકરાઓ ઉપર કાબુ રાખવાની તેઓને જરૂર પડતી ન હતી કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે આવી સંગદીલીથી છોકરાઓને ફાયદો થતો તો બાબુ રહ્યો પણ તેનાથી તેઓ પોતાનો જુસ્સો ગુમાવી દેખે નાસીપાસ અને નફ્ટ બની જવાનો વધારે સંભાવ રહેતો હતો. શીખવા ભણવા વગર માત્ર તુફાનમાંજ મસ્ત બનેલા છોકરાઓ માટે આવી કોઈક સજ્જતી જરૂર રહે છે પણ તેનો ખુરો ઉપયોગ આ શિક્ષાગુરુઓ કદી પણ કરતા ન હતા. પોતાના કાબુ હેઠળના વિદ્યાર્થીઓ પોતાનાંજ ફરજંદો છે અને તેથી સરસમાં સરત રીતે તેઓને તેવીજ લાગણીથી કેળવવા એ આ મહાન શિક્ષાગુરુઓની સામાન્ય નેમ હતી.

શિક્ષકો તો બધાજ થઈ શકે છે; પેટના પાપી ખાડાને પુરવા તથા કુટુંબ કબીલાને પાળવાના ખ્યાલો આધીન જેમ બીજા ધંધાદારીઓ પોતાના ધંધા કરે છે તેમ આ ધંધામાં પણ શિક્ષકોને કામ બજાવવું પડે છે. પણ ભરડા-મરજ્યાનની આ ટ્રેનીંગની જેડી તો ખુદાએ કેળવણીની ખાસ સુધારણા માટેજ પેદા કરી હતી અને તેઓ તે ફરજ ખરેખરી રીતે અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસપૂર્વક રીતે સદા અદા કરીને મીનોમ જોડાનમાં સંધાવ્યા છે. આ સંધાવી હકીકતને અંગ ત્યારે “ ઓર્ન-ટીચસ ” ની ઉપમાં તેઓ માટે શું વાજબી થઈ પડતી નથી ?

આજના જમાનામાં અગર-ગ્રેડ્યુએટ શિક્ષકો અને ગ્રેડ્યુએટ બનેલા શિક્ષકો એ સંઘર્ષોને “ એસ. ટી. સી., ” “ બી. ટી., ” જેવા ડીપ્લોમાઓ લેવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. કેટલાકો તો યુરોપ સુધી હજારો રૂપિયાના ખર્ચા કરીને જઈને ત્યાંના “ ટી. ટી., ” “ એમ. ઇ. ટી., ” “ એમ. આર. એસ. ટી. ” વીગેરે ડીપ્લોમાઓ મેલવી આવે છે. આ સારી અને વખાણવાળેગ વાત છે ખરી, પણ જ્યાં સુધી તે સંઘર્ષ પાછળ મોટા પગાર મેલવવાના અને પોતા તેમજ કુટુંબના પેટના ખાડા

ભરવાના ખ્યાલ સમાયલા હોય છે ત્યાંસુધી આવા શિક્ષકો “બોન-ટીચર્સ” ની ઉપમા મેળવવાને લાયકના ગણાઈ શકાતા નથી. મી. ભરડા અને મી. મરઝ્યાન માત્ર આર્ટ્સના મ્રેડ્યુએટ હતા છતાં શિક્ષકના ધંધા માટેની જે પ્રેરણા, જે ઉમંગ, જે ખંત, અને જે પ્રમાણીક ધગસ અને એન ધરાવતા હતા તેથીજ તેઓ “બોન-ટીચર્સ”ની ઉપમાને લાયકના બની ગયા છે.

નાની પારસી કામે દરેક દિશામાં કીર્તી મેળવી છે અને કુળવણી આપવાના યાને શિક્ષકના કામનાં ખેતરમાં ઘણા જરથોસ્તી વીરલાઓ ધણી સારી સેવાઓ બજાવી કામને જશવંતી બનાવી ગયા છે તેમાં શેઠો ભરડા અને મરઝ્યાનની જોડી આલા દરજ્જાની કીર્તીવંત નોંધ પોતા પાછળ કરાવી ગયા છે.

એમ કહીએ તો ચાલે કે તેઓ “બોન-ટીચર્સ” હતા તેથીજ મહાન શિક્ષાગુરુઓ કે કુળવણીકારો બનવા નશીબવંતા નીવડ્યા છે.

તેઓ શિક્ષક તરીકે જીવન ગાળી ગયા છે તે કારણે કે તેઓએ એક શાળાની સ્થાપના કરી હતી તે ખાતર, તેઓ તે ખાતાંના પ્રીનસીપલો અને માલિકોના ઓદ્ધા ભોગવી ગયા તે ખાતરજ તેઓને કુળવણીકારો કે શિક્ષાગુરુઓની ઉપમા અને માન આપવામાં આવ્યાં નથી. પણ કુળવણીના આખા સવાલને તેઓએ જીંદગીની નેમ તરીકે હંમેશાં પોખ્યો અને સઘળી તરેહથી તેની સુધારના કરવા પાછળજ પોતાની જીંદગી અપી તેથી તેઓને આ મોતેખર ઉપમા આપવાનું વાજખી હતું છે.

વિદ્યાર્થીઓને કુળવવા, તેઓને શીખવનારા શિક્ષકોની સારી દોરવણી કરવી તથા તેઓને પણ શિક્ષકના ધંધાની તાલીમ આપવી અને પોતાની શાળા તેમજ શેઠેરનાં બીજાં કુળવણીખાતાંઓને સંગીન સંસ્થાઓ બનાવવી એ સઘળાં કામ પાછળ તેઓએ પોતાની જીંદગી અપીને મુજબની જે જે સ્કુલોએ તેઓની મદદની આરંભ કરી હતી તે સઘલી સ્કુલોના સંચાલકો અને વડાઓને પોતાનો મદદનો હસ્ત તેઓએ રાજખુશીથી આપ્યો હતો.

ક્રાંત ખાતેની બંગાલી શેઠની કન્યા શાળા, ધોખીતળાવ ઉપરની ગામડીઆ શેઠની કન્યાશાળા, એલેક્ઝાન્ડ્રા સ્કુલ, યંગ લેડીઝ હાઈ સ્કુલ, પ્રીનસેસ હાઈ સ્કુલ ફોર ગર્લ્સ, પરેલની પારસી છોકરાઓ માટેની જે.

એન. પીટીટ ઓરફનેજ, વાંદરા ખાતેની બાઇ આવાંબાઇ પીટીટ પારસી ગર્લ્સ ઓરફનેજ, માદુંગાની દેવીડ સાસુન રેફરમેટરી, વિગેરે બીજાં ધણાં ફળવણીખાતાંઓને તેઓએ પોતાની તરેહ તરેહની કીંમતી મદદ અને સલાહ આપી છે, અને તે ખાતાંઓના વડાઓને સલાહ અને સારી દોરવણીનો લાભ આપ્યો છે. એલફીનસ્ટન હાઇ સ્કુલના બુઝર્ગ પ્રીનસીપલ મરહુમ એદલજી તલાટી જેવા પણ આ ફળવણીકારોની સલાહ માટે આરજી રાખતા હતા.

આમાંનાં ધણાં ખાતાંઓમાં તેઓએ વરસો સુધી કારોબારીઓ અને સલાહકારો તરીકે કામ બજાવ્યું છે.

આવાં સઘલાં સખળ કારણોને અંગેજ તેઓ મહાન ફળવણીકારોની અનુપમ ઉપમા અને કીર્તી પોતા પાછળ વાજબી રીતે મેળી ગયા છે.

શેઠો ભરડા અને મરઝ્યાનની પ્રેમીલી જોડી પોતાનાં ફળવણીને લગતાં આ દુન્યા મધ્યેનાં મીશનમાં ફત્તેહમંદ નીવડી હતી તેની મુખ્ય આવી એ હતી કે તેઓ બન્ને આખા જીંદગી સુધી ઉંચામાં ઉંચા આદર્શોથી અને તેમોથી “નોબલ સેલ્ફ-લેસ સોલ્સ” તરીકે કામ બજાવતા રહ્યા હતા. તેઓમાં ફરજનો ખ્યાલ ધણો ઉંચો હતો. વિદ્યાર્થી આલમ તેમજ પોતાના તાઆ હેઠળના શિક્ષકો પ્રત્યેનું તેઓનું વરતન પણ ધણુંજ ઉંચું અને રીતભાતના નમુનેદાર તરીકાવાળું હતું.

વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેની તેઓની લાગણી સ્કુલના પ્રીનસીપલો જેવી ધાકધમકીવાલી રહેતી ન હતી, પણ તેઓના પીતા સમાનની હતી. ઉંચામાં ઉંચી ડીસીપ્લીન બળવવા જેવા દમામદાર રહેતા હતા, છતાં વિદ્યાર્થીઓ તેઓને પોતાના પીતા સમાનના લેખી શકે એટલા પ્યારથી તેઓ સર્વને ચાહતા હતા અને સર્વનો વિશ્વાસ જીતી લેતા હતા. આ બન્ને સાહેબોએ હજારો છોકરા પ્રત્યે દેખાડેલી દયા અને દીલસોજીના દાખલા જો દરેક છોકરો પોતા તરફથી લખીને જાહેરમાં મેલે તો ખચ્ચીતજ એક મોટું વાંચવાલાએકનું પુસ્તક બનાવી શકાય.

કેફાડા છોકરાઓની ચાલચલણની સુધારણા માટેના, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરી તેઓની સગવડ સાચવવાના, વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષકો કે બીજા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી કાંઈપણ પ્રસંગે થતા ગેરઘનસાફે મટાડવાના, વિદ્યાર્થીઓની કાંઈપણ રીતની મુશકેલી કે મુશીબત ટાળવાના, શિક્ષકોના

દુઃખોમાં તેઓને દીલસોજી દેખાડવાના અને બની શકતી મદદનો હાથ લંબાવવામાં—એવા તરેહ તરેહના દયાના દાખલાઓ બન્યા હશે કે જેનું ભાન જેઓને તેવી દયાનો લાભ મળ્યો હશે તેઓનેજ થઈ શકે એમ છે. આજે ઘણા ઇન્ટેલીજન્ટમાં ખપતા મારા આગળા ચેલાઓને હું ઓળખું છું કે જેઓ જ્યારે મેટ્રીક વર્ગમાં હતા અને ખરાબ ઇલતથી કે ખરાબ સોખત અને વર્તણૂકથી પોતાની દેહ અને પોતાના જીવનનું નખખોદવાળા જેવી રીતે વર્તતા જણાતા તો પ્રીન્સીપલો મી. ભરડા અને મી. મરઝ્યાન તેઓને પોતાના રૂમમાં ખાનગી મુલાકાતે બોલાવી ઘટતી સલાહ આપીને તેઓને સીધે માર્ગે મેલી દેતા હતા. આજે છોકરાઓને આવી રીતે રાહ મેલવાને તેઓના આવાજો તરીકે ગણાતા પણ અશક્ત હોય છે. તેવા જમાનામાં મી. મરઝ્યાને ખરાબ ઇલતમાં પોતાની જવાનીની જીવન શકતી ખચી કાઢનારા ઘણા ઘણા વિદ્યાર્થીઓને શારીરિક નીશાણીઓ ઉપરથી શોધી કાઢી તેઓ પાસે પ્રેમથી તેઓની ભુલો કબુલ્લાવી, તેઓને તે ઇલતમાંથી બચવાનો માર્ગ દેખાડ્યો છે. જે આવા કમનશીબોને મી. મરઝ્યાન જેવા કાબેલ, અનુભવી અને પ્રેમીલા ગુરુ મળ્યા ન હોત તો અથવા તો તેઓ જીંદગીથી તદ્દનજ રહ્યાતજ બની ગયા હોત કે નહીં તો કે કમોતે માર્યા પણ ગયા હોત. કદાચીન કાંઈને આ વાંચતાં લખાણ સહરાગત ભરેલું લાગે એ બનવાભેગ છે, પણ જે ખરેખરા ભોગને આવી રીતની મુક્તી મળી છે અને જેઓ આજે સંસારી ઉંચી સ્થિતી ભોગવતા હશે તેઓના વાંચવામાં આ હકીકત જે આવશે તો તેઓની યાદદાસ્ત શકતી, જરૂરજ તેઓને આ મદદન ગુરૂઓને યાદ કરીને મીનોતમાં તેઓને વૃદ્ધી અને શાંતી ઇચ્છવાની, ફરજ પાડવા વગર રહેશે નહીં. મી. મરઝ્યાને “આજનો પારસી પોરો” કરીને જે નાનું અતી ઉપયોગી ચોપાન્યું પ્રગટ કરાવ્યું હતું તેજ મારાં ઉપલાં અસહરાગતી ભરેલાં લખાણની ગવાહી પુરવા પુરતું સાંધન છે એમ મારે જણાવવાનું છે.

છોકરાઓ તથા શિક્ષકો પ્રત્યેની પ્રીન્સીપલોની એકસરખી દીલસોજી અને દયાના જીડખંધ દાખલાઓ રજુ કરી શકાય એમ છે. છતાં સ્ટુડન્ટ તથા શિક્ષક તરીકે મારા બાળમાંજ બનેલા એકાદ એ દાખલા રજુ કરવાથી વાંચકોને તે માટે હું પુરતો ભાશ કરાવી શકું એમ છે જેથી તેમ કરવાની લાલચ હું થોભાવી શકતો નથી.

જ્યારે હું મેત્રીક ક્લાસમાં એક વિદ્યાર્થી હતો ત્યારે મારી સ્કુલ-શી હું પોતે કમર્સ કરીને આપતો હતો. વખતસર કાએદા મુજબ નેમેલા છેવટના દિવસે દર મહીને શી નહીં આપનાર છોકરાને વર્ગ બાહર રહેવું પડતું હતું. મેં શેઠ કેકાબાદને મારી સ્થિતિથી વાકેફ કર્યા અને અરજ કરી હતી કે સાહેબ, મારી શી સગવડે આપી શકું એવી ગોઠવણ મને કરી આપો. તેવણ સાહેબે ધણા સારો તોડ શોધી કાઢ્યો અને વર્ગના મોનીતરને જણાવ્યું હતું કે જે પણ મહીને હું વખતસર શી ભરી ન શકું તે મહીને મોનીતરે મારી શી તેવણની પાસે જઈને વસુલ કરી લેવી અને મારે મારી સગવડ મુજબ તે “લોન” તેવણને સીધી ભરી દેવી. તમની આખેરીએ જ્યારે બે મહીનાનો પગાર સામટો ભરવાનો વખત આવતો ત્યારે તેમજ પ્રીલીમીનરી એકઝામીનેશન ટાંકણે ચાર મહીનાનો પગાર સામટો ભરવો પડતો હતો. ત્યારે પણ પ્રીનરીપલ મરજ્યાન સઘલા મહીનાની સામટી શી પોતે મોનીતરને ચુકવી આપતા અને મારે દર મહીને મહીને શી તેવણ સાહેબને જઈને ભરી દેવાની હતી. આવી ગોઠવણથી સ્કુલના કાએદા જળવવાની ડીસીપ્લીન તેમજ મારા જેવાની અગવડ સાચવવાનો તોડ એ બંને ચીજો સરળતાથી થઈ શકતી હતી. કારણકાર અજાવવાની કુતોદ અંત દયા એ બંને ચીજો ઉપલા દાખલાથી પુરવાર થઈ શકે છે.

શિક્ષક બનવા પછીથી પણ મને નાણાં સંબંધની મદદો વારે ઘડીએ આપીને તેવણ સાહેબે મુજ પ્રત્યે દયા તથા દીલસોઝી દેખાડી હતી. કોઈપણ અડીભીડીએ જઈને માંગતાં ચી. મરજ્યાને નાણાંની નાની મોટી રકમો મને અવારનીવાર ધીરી હતી. અત્યંત તે રકમ દર મહીનાના હફતાથી ભરપાઈ કરવામાં આવતી હતી. કોઈ મારા એવજાના સંબંધમાંજ તેવણ આવી દયા દેખાડના હતા એમ પણ ન હતું. “ટીચર્સ એનીરીટ ફન્ડ” જેવું એક અકાઉન્ટ ખાતું તેવણે રાખ્યું હતું. જેમાંથી તેવણ આવી મદદો મારી હાલતના જેવી સ્થિતિના શિક્ષકને આપતા હતા. આ તેવણની પોતાના ગરીબ સ્થિતિના મદદનીશ શિક્ષક પ્રત્યેની દીલસોઝી અને તેવણના જીગરમાં વાસો કરી રહેલી દયાનો ભાસ કરાવે એવી બીના હોવાથી તે અત્રે દરશાવવાની જરૂર મેં ખીજાણી છે.

આજથી પાંત્રીસ વરસની વાત ઉપર જ્યારે હું નિશાળમાં એક

ખીન અનુભવી અને કાચા શિક્ષક તરીકે કામ કરતો હતો, ત્યારે કુંવારો અને બાળમૃત્યુ વગરનો હતો અને તેથી કુદરતી રીતેજ આકરા સ્વભાવનો અને જુના જમાનાના શિક્ષકો જેવો લગાર કઠણ હોય્ઝાનો પણ હતો ખરો. ચક્રવર્તી કે વીખડેલ છોકરાઓને કાનફતરીઓ ખેંચવામાં, ધખખાઓ લગાવવામાં, અને ફટકાઓ ઝારવામાં લગાર એક જાતનો “એક્ષપટ” શિક્ષક હું હતો. છોકરાઓનું લાસરીઆપણું, ખેડાઈ, અધઆસીપણું, સતામણી કે એવી ખોડ ખાપણો સહણ કરવા જેવું મારું મન ઘડાએતું કે કસાએતું ન હતું. આવો કાષ્ટપણ જોગ ઉભો થતો તો તે સહન કરવાની જોઈતી ધીરજ કે કુશળતાની ભારે કાતાહી મારામાં હતી અને પરિણામ એ આવતું કે બીચારા છોકરાની એક યા બીજી રીતે કમબખ્તી જાગતી. દુકમાં કહું તો હું લગાર કરડા દોળાનો અને ધાકધમકી તથા બુમ બરાડાથી છોકરાઓને વશ કરવાવાળો એક જુના જમાનાના શિક્ષકો જેવો હતો, જેથી છોકરાઓ બકરાં મેંઢાં વાધના બરાડા સમજી જેમ ધ્રુજતાં ફરે તેમ મારાથી તરખાતા હતા. એક દિવસ એક તેવા કંટાળાભરેલા છોકરાને ઠોકવા માટે મી. મરઝ્યાન પાસે, મોનીતરને મોકલીને, મેં નેતર મંગાવી. નેતર તો તેવણુ સાહેબે આપી પણ આ નેતરનો ઉપયોગ હું કેમ કરું છું તે જોવા તેવણુ પોતાનું કામકાજ છોડીને વધી ન રાખી શકાય કે કદપી ન શકાય એવી રીતે મોનીતરની પાછળજ એક બે મીનીટમાં દાદર ચઢીને મારા વર્ગ તરફ ધીમે કદમે કાષ્ટ જોઈ જાણી ન શકે તેમ આપી ઉભા. છોકરાને ફટકા ઝીંઝવા હાથ લાંબો કરવા મેં હુકમ કર્યો. એક બે ફટકા જીલવા પછીથી તરખાટના મારેલાએ વધુવાર હાથ નહીં લંબાવવાની હુજાત પકડી. એટલે પછી આ નવા બનેલા શિક્ષકને પુછવુંજ શું પડે? ગુસ્સાના આવેશમાં બરડો, પગો એમ જેમ ફેરવાય તેમ પટાખાજ કરી ગુસ્સો ખાલી કરીધો. જાણે નરા બાઉન્ડરી સ્ટ્રોકસ પડતા હતા. છોકરાને વધુ શિક્ષાથી બચાવવા મી. મરઝ્યાને હવે દેખાવ દીધો. તેવણના દેખાવથીજ મારો દેખાવ જોવા જેવો થઈ ગયો. તેવણુ સાહેબ આવી રીતે દેખાવ દઈને ચાલી ગયા. પાછળથી સીપાઈ મારફતે કેહેણુ મળ્યું કે કામ બહાસ થતાં મારે તેવણુ સાહેબને રૂમમાં મલવું. આ મેલાપ વખતે તેવણુ સાહેબે જે ચુકાદો આપ્યો તે આટલોજ હતો કે “મી. હોમાવજીર, મેં

જોયું છે કે તમે નેતર વાપડવાને લાયકના શિક્ષક નથી, માટે હવેથી કોઈપણ વખત તમારે નેતર મારી પાસથી મંગાવવી નહીં.”

સ્કુલમાં વિદ્યાર્થીઓ કે શિક્ષક ઓચીંતા બીમાર પડતાં કે કાંઈ અકસમાતનો ભોગ થઈ પડતાં ન્યુ હાઈ સ્કુલના આ માનવંત માલેકોએ જે પછસા ખરચી શકાય તે ખરચી કાઢવાની કદી પણ ક્યાસ બતાવી નથી. ડોકતરને બોલાવી તેની શી ચુકવવી, તેની ઘટતી સારવાર પછી ગાડીભાડાં ખરચી તેને સુખસમવડથી ઘરે પોંદોંચાડવો, તેની કાળજીપુર્વક ખખરઅંતર મેલવ્યા કરવી, એ સઘળું શું પુરવાર કરે છે? એજ કે તેઓ પોતાના સ્વાધીનમાં સોંપાયલા જીવો માટે ધણજ કાળજીપુર્વક અને દીલસોજી ભરેલો ખવાસ ધરાવનારા સાહેબો હતા.

મી. મરઝબાનની દુરઅંદેશી અને દુન્યાદારી સર્વ જાતનો અનુભવ કેવા ઉમદા પ્રકારનાં હતાં તે આ એક નીચલા બનાવ ઉપરથી સમજી શકાશે.

દાદર પારસી કોલોનીમાં “પટેલ સ્ટુડન્ટસ હોમ” નામની એક સંસ્થા છે, જેમાં બાહેરગામના જે છોકરાઓ મુંબઈની કોલેજોમાં અભ્યાસ કરતા હોય તેઓને રહેવાની સગવડ પુરી પાડવામાં આવી છે. આ હોમના મરહુમ શેઠ કેક્રાબાદ એક મેનેજીંગ ત્રસ્ટી હતા, આ હોમમાં સ્ટુડન્ટસ ઉપર દેખરેખ રાખતા સુપ્રીનટેનડન્ટને આખું કુટુંબ રહી શકે એટલી પોખાળ જગા મુક્તની વાપડવા મળે છે. માસીક મુસારા જેવું કશું મલતું નથી. આ હોમમાં શરૂઆતથી કેટલાંક વરસો સુધી એક ઉંચી કેળવણી લીધેલા અને સારો ઓધો ધરાવનારા ગ્રહસ્થ, સુપ્રીનટેનડન્ટ તરીકે નેમાયા હતા. તેવણના અતી દીલસોજ ધણીઆણી આ હોમના વિદ્યાર્થીઓની ધણી સારી સંભાળ કાળજીથી લેતાં હતાં. આ બંને ધણીધણીયાણી મારાં અંગત મિત્રો અને દીલસોજ ખેરખાહ છે. જ્યારે આ લલા સુપ્રીનટેનડન્ટ આ કામથી કોઈક કારણસર ફારેગ થયા ત્યારે શેઠ કેક્રાબાદની નજર મારી તરફ ફરી અને આ ઓધો આપવાને તેવણની પસંદગી મારી ઉપર ઉતરી. તેવણ સાહેબે મને બોલાવી સમ્રક્ષી શરતો જણાવી. બે દિવસનો વિચાર ચલાવવા માટેનો વખત પણ બધ્યો. તેવણ સાહેબની શરતોમાંની એકમાં મેં થોડો ફેરફાર કરવાની સુચના કરી તે આ હતી કે મારાં કુટુંબે મારાં તે વેળાનાં સસ્તાં ભાડાનાં જે ઘેરમાં હું રહેતો હતો ત્યાંજ રહેવું અને મારે પટેલ હોમમાં

એક ઓરડામાં ઓરીસ જેવું રાખીને રહેવું અને બીજા ઓરડાઓમાં વધારાના રટુડન્ટસ રાખી તેમાંથી મને ઘટવું “ઓનરેરીઅમ” આપવું. એવી ગોઠવણ શેઠ મરઝયાનને કરવા મેં અરજ કરી હતી. રજુ કીચેલી સુધારાવાળી ઉપલી માંગણીના સંબંધમાં જે દલીલો મેં રજુ કરી હતી તેથી મી. મરઝયાન ખુશ થયા હતા ખરા, પણ મારી માંગણીનો તો તેવજો હસીને અસ્વીકાર કર્યો હતો. હવે એવું બન્યું કે ઓધ્વો છોડનારા સુપ્રીન્ટેનડન્ટનાં ઘણીઆણીએ જ્યારે જાણ્યું કે મને તે ઓધ્વો, ઉપર જણાવેલાં કારણસર ન મંજૂર હોતો, ત્યારે તેવજો મારે માટેની ઘણી તારીફનાએક ભલામણ મી. મરઝયાન સમક્ષ કરી હતી, અને મારી નીમણુંક તદ્દનજ અંધમેસ્તી થઈ પડશે એમ તેવજોને જણાવ્યું. ત્યારે મી. મરઝયાને ખેંચાસો કર્યો કે “બાઈ, એવજો તો એક ઓરડામાં ઓરીસ જેવું રાખી ત્યાં રહેવા માંગે છે અને થોડુંક ઓનરેરીઅમ માંગે છે જ્યારે બૈરી ટ્રાકરાંઓને જ્યાં રહે છે ત્યાંજ રાખવા ઇચ્છે છે. એમ કેમ અને? નહીં, નહીં, એ કદી બની શકેજ નહિં. ઘણીઘણીઆણીને શું આપજો એકમેકથી પૈસાને ખાતર છુટાં પાડીએ?” કેવો દુન્યાદારી અનુભવ અને કેવું દુરઅંદેશીભરેલું વિચારનું ઠાવકાપણું!

મી. ભરડાના સંબંધમાં પણ મારી સાથતા બંનેના બનાવો ઘણા રસીલા છે. પણ આ સંબંધનું લખીને પાણાંઓ ભરવાની મારી તેમ નથી, એટલે હું આ દાખલાઓ રજુ કરતો અહીંજ અટકીશ.

વિદ્યાર્થીઓના જેમ આ સાહેબો પીતા સમાન હતા તેજ મુજબ પોતાના તાબા હેઠળના મદદનીશ શિક્ષકોના તેઓ સાચ્યા અને દીક્ષસોજ મિત્રો સમાન હતા. પોતાના મદદનીશોને આ સાહેબો હંમેશાં પોતાના “કલીગ્સ” તરીકેજ ઓળખતા અને તે રીતનુંજ તેઓ સાથ વર્તન ચલાવતા રહ્યા હતા. અજાણતાં તેમ કરતાં પોતાનો દમદમો જાળવવામાં તેઓ કયાસ ન રાખતા હતા. આ સાહેબો અને શિક્ષકો વચ્ચેના વેહેવારનો જ્યારે હું ખ્યાલ કરૂં છું ત્યારે જો મારા એકલા તરફનુંજ તે માટેનું મત અત્રે રજુ કરું તો હું એમજ કહી શકું છું કે આવા શેઠાઓના ગુજર પામવાથી મારા જેવાઓના તો જાણે ધર્મ-પીતાઓજ ગુજર પામ્યા છે. મી. મરઝયાનની શોક-સમા વેળાએ બોલવાની મને તક મળી હતી ત્યાં પણ મેં આ મારા અંતરના ઉદ્ઘારો રજુ કર્યા હતા

અને વધુમાં જણાવ્યું હતું કે હમો શિક્ષકોના શરીર ઉપરનાં રૂવાંઓ પણ આ દીલસોઝ શેડીઆઓનેજ આભારી હતાં કે જેઓ હમોને નોકરો માફક નહીં પણ પોતાના મદદનીશો અને મિત્રો માફક ચાહી ગયા છે.

જ્યારે શેઠ કેકોબાદ મરઝખાન ગુજર પામ્યા ત્યારે હમારા સ્ટાફના ગ્રાન્ડ ઓલ્ડ મેન મી. ગનદેવીઆ મારી આગળ ધાર ધર રડી પડીયા હતા અને સાથે મને પણ રડાવ્યો હતો. જેવાણુ પણ આંચેજ ઉદ્ગાર કાઢતા હતા કે “મારો તો આજે બાપજ મરી ગયો છે.”

માસ્તરો તરફની ભક્તી લાગણી તથા દીલસોઝીના દાખલાઓ જોટલા હું જાણું છું તેટલાજ જો લખું તો આ નાની કેતાબનું કદ કુલાષ જવા પામે. શિક્ષકોની બીમારી પ્રત્યે કે શિક્ષકના કુટુંબમાં કંઈ ગમજવાર બનાવ બનવા પ્રસંગે, આ સાહેબો શિક્ષકોના દુઃખના ભાગ્યા સમાનના મુરખખી શેઠ્યાઓ તરીકેનું જે વર્તન દાખવતા હતા તેનો ખાસ સમાવેશ આવી ભક્તી લાગણીઓમાં થઈ જાય છે.

શિક્ષકોના દુઃખના ભાગીઆ જેમ બનતા હતા તેમ મુખના સાથીઓ પણ તેઓ બનતા હતા અને તેઓને ત્યાંના સારારૂઝા પ્રસંગોએ રૂપીઆ એકાવનતા ચાંદલાની શરૂઆત સાથે શિક્ષકોમાં તેઓ માટે લીસ્ટ ફરતું કરતા હતા અને તેવી ખુશાલીમાં શિક્ષકો ભેગા સામેલ થઈ સુખીઆરા કુટુંબ મીસાલ ભેલાઈને સઘલાને માન તથા શોભા આપતા હતા.

શિક્ષકોની ખામીઓ, કસુરો અને કેટલીક વેળા તો મોટા ગણી શકાય એવા ગુનાહો બનતી વખતે જે કુનેહ કારસાજીથી આ સાહેબો તેઓ પ્રત્યે જે વર્તણુ ચલાવતા હતા તે માટે જો ભરમમાં લખીને વાંચકોને ખ્યાલ કરાડિં તો એમજ હુંકમાં લખી શકું છું કે જે માણસોને બીજો કાંઈ પણ શેઠ કે શેડીઆઓ ભાગ્યેજ ચલાવી કે નીભાવી લઈ શકે તેઓને આ શેઠ્યાઓએ સંખ્યાબંધ કસુરો, ખામીઓ અને ગુનાહો કરવા છતાં નીભાવી રાખ્યા હતા. આ સાહેબોતો પોતાનું ખાતું નીભાવવા અને તેને લોકપ્રીય બનાવવાના સંબંધમાં જાણે આવો નીયમજ હતો કે પોતાના ખાતામાં એક વાર જોડાએતો મદદનીશ જ્યાં સુધી પોતાની રાજી ખુશીથી ચાકરી છોડી જાય નહીં ત્યાંસુધી ગમે તેવું કારણ મળવા છતાં તેને કદી પોતે રજા આપતા નહી.

મારા મરહુમ મુરખખી શેઠ્યાઓના જીવનની મોટાઈ પુરવાર કરવા તથા

કારોબાર ચલાવવાની તેઓની કુશળતાભરેલી કાબેલીઅતનો ખ્યાલ વાંચકોને કરાવવા મારી કલમે અતરે જે સંપત્તિ ચીતાયું છે તેથી મારાં મનને અતી આનંદ થાય છે કે મારી ફરજનું થોડુંક પણ કરજ મેં અદા કર્યું છે.

ભરડા મરઝખાન શેઠાની જાહેર સેવાઓ

માણસ જ્યારે પોતાનો ને પોતાનાંઓનોજ ખ્યાલ હૃદયે રાખીને જીવી જાય છે ત્યારે તેની યાદ વખતના વેહેવા સાથે બલકે ટુંક વખતમાંજ વીસરાઈ જાય છે પણ જે ખુદના પ્યારાઓ ભોગ આપનારી જીંદગીએ જીવી પરોપકારીપણું કે જનસેવા બજાવી જાય છે, તેઓની વહાલભરેલી યાદ વખતનો જીલમી દોર પણ કદી ભુસી શકતો નથી અને તેઓનાં નામ હંમેશાં આભારી જીવો સાથે માણસો દાઉડાઓ બલકે સદીઓ સુધી યાદ રાખે છે.

મી. ભરડા અને મી. મરઝખાન જે માત્ર સ્વાર્થી જીવેજી જીવી ગયા હોતે તો આજે તેઓ માટે લખવા જેવું કશુંજ રહ્યું ન હોતે અને તેઓના ગુજર પામવા બાદ તેઓ માટે સભાઓ ભરવાની જરૂર કાઢતે ન જણાતે.

આ બંને સાહેબોએ પારસી છોકરાઓની જે. એન. પીટીટ ઓરફનેજ તથા પારસી છોકરીઓની બાઇ આવાંબાઇ પીટીટ ઓરફનેજ માટે ધણી ઉમદા સેવા બજાવી છે. આ બંને ખાતાના તેઓ કારોબારીઓ હતા.

ગર્લ્સ ઓરફનેજના તો આ બંને સાહેબો જાણે કે જીવજન જેવાજ હતા. આ ખાતાંના ભલા માટે તેઓ જીવતોડ જેહેમત કરતા હતા. એટલુંજ નહીં પણ ત્યાં શિક્ષણની ચોક્કસ બાબતો શીખવવા તથા પરિક્ષાઓ લેવા પોતાની શાળાના સ્ટાફને પોતાને ખરચે મોકલતા હતા. આ અદના લખનારને આવી રીતે હાઇજીનના ભાષાણો આપવા માટે તથા “નેચર સ્ટડી” અને “પ્રીઝીકલ જ્યોગ્રાફી”નાં વિષયોની પરિક્ષાઓ લેવા માટે વરસો સુધી શેઠ કેકાબાદે આ ખાતામાં મોકલ્યો હતો. ભરડા શેઠના ગુજર પામવા બાદ તેવણનાં ભલાં મરહુમ ધણીઆણી બાઇજી કુંવરબાઇ તથા બેટી ખુરશીદબાનુએ પોતાના મુરખી વડીલનાં પુન અર્થે રૂપીઆ એક લાખ જેટલી ધરખમ રકમ આ ખાતાને બક્ષી છે અને વધુમાં પોતાના મુરખી વડીલની માફકજ આ ખાતાંની ઉમદા સેવા બજાવવાની ચાલુ રાખી હતી અને ખુરશીદબાનુ હજી સુધી તે

ખાતામાં પોતાનાં બહાલાં માત્ર પીતાનીજ માફક શીખની સેવા બજાવે છે. મારા હાલના જવાન શેઠયાઓ મરઝ્યાન ભાઈઓ પણ પોતાના પીતાજીને પગલે ચાલીને બની શકતી સધલી સેવાઓ આ ખાતાંને આપતા રહ્યા છે.

મી. ભરડાની મજબૂત માન્યતા એ હતી કે છોકરા કે છોકરીઓનાં કેળવનારાંઓ સારી રીતે કેળવણી આપવાનો અનુભવ ધરાવનારાં હોવાં જોઈએ અને તેથી તેવણ ખાસ કરીને શિક્ષકો માટે તાલીમ આપવાના વર્ગો ચલાવતા હતા. પોતે સ્થાપેલી નિશાળના શરૂઆતના તથક્ષામાં તેવણે આવા વર્ગો પોતાના મદદનીશ શિક્ષકો માટે ચલાવ્યા હતા. શિક્ષકોને ઉત્તેજન આપવા કહો કે પોતાની નેમ પાર પાડવામાં મદદરૂપ બનાવવા કહો એ બેમાંથી કોઈપણ કારણસર તેવણ શિક્ષકોમાં હરીફાઈ વટીક કરાવતા હતા. હું જો ખોટો નહીં હોવું તો આવું એક સુંદર ઇનામ મી. એરચશાહ કરાણી માસ્તર એક વખત જીતી ગયા હતા જેવણની આજે ૪૭ વરસોની સ્કૂલ પ્રત્યેની સેવાઓ નોંધાઈ છે.

આ ઉપરાંત તેવણ અને મી. મરઝ્યાન પોતાના “ફ્રી પીરીઅડસ” નો ભોગ આપીને કલાસે કલાસ જઈને જે પણ લેસન ચાલતું હોય તે પોતે જાને શીખવવા મંડી જઈને શિક્ષકને શિક્ષણ આપવાની રીતી શીખવતા હતા.

આવું કામ મી. ભરડાએ માત્ર પોતાની શાળાના શિક્ષકો માટેજ કરીને સંતોષ પકડ્યો નથી પણ તેવણ યંગાળી તથા ગામડીઆ સ્કૂલો તેમજ ગર્લ્સ ઓરફનેજનાં શિક્ષકો માટે પણ કરતા રહ્યા હતા અને “એસ્ક્રેનોમી” વિગેરેનાં ભાષાણોની હારમાળા લેનટર્ન-સ્લાઇડસ દેખાડીને આપતા હતા.

આ બન્ને સાહેબોએ મુંબઈની યુનીવર્સિટીની ઉત્તમ સેવાઓ વરસો સુધી બજાવી છે. મુંબઈની શાળાઓના વડાઓએ વરસો સુધી તેઓની ચુંટણી કરીને તેઓને જે અનુપમ માન આપવું ચાહુ રાખ્યું હતું એજ પુરતી ગવાહી છે કે તેઓનો મહાન કેળવણીકાર તરીકે સધલાઓ સ્વીકાર કરતા હતા. સેનેટરો તરીકે સ્વતંત્રપણે અને હીંમતસરેલા વીચારો બહાર કરીને તેઓએ કેળવણીની અને વિદ્યાર્થી આલમની ઉંચામાં ઉંચી પરગણુ સેવાઓ બેશક બજાવી છે.

મી. ભરડા અને મી. મરઝ્યાન આખા એક દાએકા સુધી યુની-વરસીટીના ફેલોઝ હતા.

મી. ભરડાએ દેવીડ સાસુન રેફરમેટરીના કારોબારી સભ્ય તરીકે પોતાની જીંદગીનાં છેલ્લાં ત્રણ વરસો સુધી ઘણી સુંદર સેવા બજાવી હતી.

ઉદવાડા ગામના મોએદોનાં ફરજંદોની કુળવણી વધારવા માટે તો ભારે અપજશ વેદીને પણ મી. ભરડાએ સેવા બજાવી હતી.

જે. એન. પીટી લાઇબ્રેરીના વરસો સુધી ઉલટમંદ કાર્યવાહકો બને સાહેબો હતા.

સ્કુલ-લીવીંગ એકઝામીનેશન બોર્ડ ઉપર બીરાજતે પણ આ સાહેબોએ ઘણી સારી સેવા કુળવણી લેનારી આલમની બજાવી છે.

ટીચર્સ એસોસીએશનને આગળ વધારવામાં ઘણી સારી દોરવણી આ સાહેબોએ કરી હતી અને શિક્ષકોની કોનફરન્સ ભરવાનાં રૂડાં કામનો આરંભ કરીને ઉલટમંદીથી તે કામ આગળ ધપાવ્યું હતું.

જરથોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળીની કોટ ખાતેની બંગાલી સ્કુલ અને ધોખીતલાવ ખાતેની ગામડીઆ સ્કુલના કારોબારીઓ તરીકે પણ તેઓએ વરસો સુધી કામ બજાવ્યું હતું.

મી. મરઝ્યાન અંગ કસરતની તાલીમને કુળવણીના એક અંગ સમાન લેખતા હતા. તેવણની આ મક્કમ માન્યતા અને શોખને અંગે તેણે વરસો સુધી ધોખીતલાવ ઉપરનાં પીટીટ જીમનેશીઅમના એક ઓધેદાર કારોબારી તરીકે અને બોમ્બે સ્કાઉટ એસોસીએશનના એક ઓધેદાર કારોબારી તરીકે પોતાની સેવાઓ અર્પી હતી.

બોમ્બે હાઇ સ્કુલ્સ એટલેટીક્સ એસોસીએશનના પણ તેણે સાહેબ ઘણા લાંબો વખત સુધી એક ઉમંગી કાર્યવાહક હતા.

દાદર પારસી કોલોની ખાતે પટેલ ખાનદાને સ્થાપેલાં “પટેલ સ્ટુડન્ટ્સ હોમ” ના મી. મરઝ્યાન શરૂઆતથી તે આખેર સુધીના એક મેનેજીંગ ત્રસ્ટી હતા. ખંડલાની જેહાંગીર મરઝ્યાન સેનીટેરીઅમના મી. મરઝ્યાન એક ત્રસ્ટી હતા.

આ અને એવી અનેક કુળવણી સંસ્થાઓ સાથના સેવાભાવી સંબંધો આ બંને સાહેબોએ સાંધ્યા હતા. એ દેખાડી આપે છે કે કુળવણીનો ફેળાવો એમર જેમ બને તેમ મોટા પ્રમાણમાં કરવા આ

સાહેબો આતુર હતા, અતે સેવાતો બની શકતો સધજો ફાળો તે તેમ પાર પાડવા આપતા હતા.

તેઓની જીંદગીની તેમજ ફળવણીની સેવા કરવાની હતી અને તે તેમ હરહંમેશ નજર સમક્ષ ધરીનેજ તે સાહેબોએ આખી જીંદગી કાર્ય બજાવ્યું હતું અને તેથી તેઓ પોતાના આ મીશનમાં ફત્તેહમંદ નીવડ્યા હતા. આ તેઓની તેમજ તેઓની જીંદગીની ફત્તેહની ચાવી સમાન હતી.

મી. ભરડા ઉદવાડા અને દમણની અનજીમનોના આત્મા સમાન હતા અને આ બંને અનજીમનોના લાભાર્થે તનતોડ સેવાઓ તેવણે વડા તરફી તરીકે બજાવી હતી. ઉદવાડાના અધોરનાન ભાઈઓ સંબંધી તેવણેને ઘણાજ ચાહ હતા અને તેઓની સુધારણા માટે એક સાચા રહેબર અને ખેરખાહ તરીકે તેવણે કામ બજાવ્યું હતું. દમણના દખમાની જગા માટે સરકારી જમીન મેલવી આપવામાં તેવણે અનજીમનોની ધણી સરસ સેવા બજાવી હતી.

પોતાની સ્વલ ગત્રાવવાની ભારે જાગૃત્તો અને થાકવી નાખનારા લગભગ બાર કલાકો જેટલા દિવસના અર્ધાઅર્ધ ભાગનો રોકાણમાં ઉપયોગ રાખવા ઉપરાંત આટલી બધી બીજી શોખની સેવાઓ બજાવવી એ કાંઈ બધાના નશીબમાં હોતુંજ નથી. ભાગ્યશાળીઓજ બીજાકે ખુદની પસંદગીના થોડાંક ઇનસાનોજ આવાં રૂડાં કામ કરી શકે છે.

શેડા ભરડા અને મરઝબાનની જીંદગી ઉપરથી ઉપજતા વિચારો.

આ ધરતી ઉપર લાખો જન્મે છે અને લાખો મરે છે પણ ઘણાજ જીવ કે અતી નાની ગણતરીનાજ આસામીઓ શેડા જલભાઈ ભરડા અને કેફાયાદ મરઝબાનના જેવા ઉંચ આદરશોનું જીવન ગાળે છે, તેઓ જ્યારે આ ક્ષાની દુન્યા છોડી જાય છે, ત્યારે જન્મદીથી ભુલાઈ જવાતા નથી, પણ પેહેડી દર પેહેડી તેઓની યાદ થતી રહીને ગુજર પામેલા હોવા છતાં જાણે જીવતા ને જીવતાજ રહે છે, અને પેલી કહેતી “Dead are the monitors of the living” મુજબ જીવતાંઓનાં રૂડાં જીવન માટે માર્ગદર્શક પુરવાર થાય છે.

પારસી શ્રેમ ઘઉંમાં કાંકરા સમાનની વસ્તી ધરાવતી દુન્યાની

સવંથી નાનામાં નાની ક્રોમ હોવા છતાં “પારસી પ્રકાશના” પોથાઓમાં આવ્યાં સેંકડો નરનારો સજીવન જીંદગીની અમગી ભોગવતાં જણાય છે. તો આવા નરનારોની ખોટ પુરવા માટે ઉધરતી ઓલાદે ચાલુ તત્પર રહેવા હોંશીલા બનવું જોઈએ છે અને જવાનોએ આવાં રૂડાં ચારિત્રોવાલા જીવનવૃત્તાંતો વાંચી તેઓને પગલે ચાલવાની ફરજ બજાવવી જોઈએ છે. આવા આવા નરોની “Hero Worship” કરવાના સદ્ગુણથીજ આપણે તેઓ તરફ વફાદાર નીવડેલાં લેખી શકાઈએ. કમનસીબે હીંદ જેવા દેશમાં આવા મહાન નરોની ખરી કદર તેઓની જીંદગી દરમ્યાનમાં વખતસર જીજવા આપણી નામદાર સરકાર વટીકે ઘણી પછાત પડે છે. તેની ગતી ઘણી ધીમે કદમે ચાલતી રહેલી જણાય છે. નહીં તો શેઠો ભરડા મરજ્યાન જેવા મહાન નરો “સર-નાઈટ” ના ખેતાબધારીઓ બનતા રહી જવા પામે ખરા કે?

એ સઘળું સરજતની વાતનું કામ છે ખુદા અને નરીયામાં મારા જેવાં માનનારાંઓ એમજ સંતોષ લઈ શકે કે ઇનસાનની સરજતમાં જે લખાયલું હોય તેજ ખરું. એટલે એ સઘલાં ખાફી માન પાન, ચાંદની વાત બાજુ મેલતાં આપણે શેઠો ભરડા અને મરજ્યાનની જીંદગી ઉપરથી જે થોડાક સુંદર ખ્યાલો ઉપસ્થિત થાય છે તે ઉપર મનન કરીશું.

યુનીવર્સિટીની હાલમાં સાધારણ જેવી લેખાતી માત્ર B. A. ની પરીક્ષા પસાર કરેલા બે સાહેબો દુન્યા મધ્યેનાં પોતાના “મીશન” માં આટલા બધા વિખ્યાતી પામેલા બનવા પામ્યા એની મકસદ શું એ સવાલ તુરત આપણાં ખ્યાલમાં ઝરપા થવા વગર રહી શકતો નથી. આજે “ડબલ ડીગ્રીઝ” ધરાવનારાં નરનારોની ક્રોમમાં કંઈ ખોટ કે ટોટો નથી પણ તે સઘળાં નરનારો સાધારણ જીવનો ગાળે છે. બસકે તેમાં પણ કેટલાંક અજાણ હાડમારી અને હાંડિસાઓ સાથે વખત પુરો કરે છે, જ્યારે આ બે જીવડાઓ પોતાની ડેળવણી લેવાનું કામ પુરું થતાં સાથેજ આટલા સરસ રીતની કામગીરીએ આગળ અને આગળ ધપ્યા અને છેવટે કીર્તીનો કોટ પોતા માટે બાંધી ગયા અને તેનો પમરાટ ફેલાતો કરી ગયા એમાં ફત્તેહની શી રીતની કળા ભરેલી ચાવી કામે લાગેલી હોવી જોઈએ એ વિચાર ઉપર થોડુંક ગંભીર મનન કરવામાં આવે તોજ આ જીવનવૃત્તાંતો વાંચવાનો લાભ ખરપા કરી શકાય.

આપણે જ્યારે જીંદગીની ફત્તેહ કે ફત્તેહમંદ જીંદગી માટે વાતો કરીએ છીએ ત્યારે આ ફત્તેહ એ શું ચીજ છે, તે કેમ મેળવી શકાય છે કે મળી શકે છે, વિગેરે કાંઈપણ બાબત જાણવાની કાળજી વગરજ તેમ કરીએ છીએ. ફત્તેહ તે શું કાંઈ એકાદ મોટું ધનામ છે કે જે મેલવવાનાં વલખાં મારવાનાં હોય છે? શું તે દોલત મેલવી જમા કરવાની કળામાં સમાયલી છે. બીજાઓ કરતાં ચીજો વધારે સારી રીતે કરવાની તાકાત કે શક્તી ધરાવવામાં તેનો સમાવેશ થયેલો છે? આ રીતે કે પેલી રીતે વર્તન ચલાવીને કાંઈ પણ બાબતમાં બીજાંઓ કરતાં આગળ વધી જવામાં કે ચઢ્યાતાપણું ભોગવવાની તલબ ધરાવવામાં આ ફત્તેહમંદીનો ભાવાર્થ રહેલો છે? જેઓ કરતાં આપણે આગળ વધી ગયાં કે જે કામ આપણે કરી શક્યા તે જેઓ પાર ન ઉતારી શક્યા તેઓ તરફની આપણે વાખવાખી કે શાખાશી મેલવવાથી શું આપણે આપણને ફત્તેહમંદ નીવડેલાં લેખી શકાવીશું? ખરાં શાંત મગજે અને મનની મોહટાઈ સાથે આ સધલા સવાલો જે તપાસીશું તો માલમ પડવા વગર રહેશે નહીંજ કે ઉપર વણવેલી કાંઈ પણ રીતની ફત્તેહ એ ખરી ફત્તેહ નથીજ, કારણ કે તે આપણને કદી પણ મનનો સંતોષ અને ખુશાળી લાવી આપનારી નથી.

ખરી ફત્તેહ તો તેજ ગણાશે કે જે આપણા મનને પુરેપુરો સંતોષ અને સુખ લાવી આપનારી હશે, અને તેવી ફત્તેહ તે આપણી અંદર વાસો કરી રહેલી એક ગુપ્ત ચીજ છે જે મનની મોહટાઈ છે. તે મનની મોહટાઈ ધરાવવા સાથે દુન્યામાં આપણી સરજતમાં આવી પડેલું જે પણ નાનું કે મોટું કામ કરવા મઠીએ, ત્યારે તે માટે કાંઈક એક્કસ ઉંચ નેમ ધ્યાનમાં રાખીને જે તે કરવું શરૂ કરીને અને તે પાછળ તન અને મન ઉઘમથી અને પ્રમાણીક નીષ્ઠાથી રોકીએ તો આયંદે જે પરીણામ આવવા પામશે તેનાથી થોડી કે ઘણી ખુશાલી આપણાં જીગરને પ્રાપ્ત થશે અને તેજ આપણી જીંદગીની ખરેખરી ફત્તેહ લેખાશે. વિદ્વાનોએ આ બાબતમાં દીધેલી શીખામણો કે દાનેશમંદોએ તે માટેનો બતાવેલો નુસ્કા સમાનનો રાહ જે આપણે અખત્યાર કરીશું તો કાંઈપણ કામમાં ફત્તેહ જરૂરજ મલશે.

મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાને પોતાની જીંદગીની નેમ તરીકે

કુળવણી આપવાના શિક્ષકનાં ધંધાનો અંગીકાર કરીએ અને તે માટે ઉંચી નેમ નજર સમક્ષ ધરી કે કુળવણી આપવાની રીતીઓની ખામીઓ દુર કરીને તથા તેમાં જોઈતા સુધારા વધારા આમેજ કરીને ઉધરતી ઓલાદની કાંઈક સંગીન સેવા બજાવવી. આ નેમ પાર પાડવા તેઓએ કસદ કર્યો અને દિવસનો અતી મોટો ભાગ તે પાછળ રોકીને ભારે શ્રમ લીધો અને બીજી ત્રીજી જીંદગીની મોજમજાડોનો મોટો ભોગ આપ્યો. આખરે પરિણામે તેઓ માટે આજે આપણે મગરૂરી સાથે બોલીએ છીએ કે તેઓ ખરી જીંદગી જોગવી ગયા છે. ફત્તેહની ચાવી સમાનની એક “એસેમ્સ્ટ” ની શીખામણ અતરે લખવાથી આ હકીકત સમજશે, તે કહે છે કે, “Success means doing all that we can do as well as we can do it. This may be work, or it may be play. It may be something of importance or it may be something of seemingly little account; but unless we do it well, and do to the best of our ability, it will not achieve success.”

એક જીંદગીને ફત્તેહમંદ બનાવવા માટે ધનસત્તે પહેલાં પોતાનાં હાથ ધરેલાં કામ ઉપર પસંદગીની મોહોર મારવી જોઈએ છે, પછી તે કામને દીન પર દીન વધારે ઝમકદાર અને ઉપોગી બનાવવાની ટેવો પાડવી જોઈએ છે, કે કામ કરવામાં ખુશાલી અને મોજનો અંશ સમાયેલો હોવો જોઈએ છે કે જે માટે જીગરને આનંદી અને સંતોષી રાખવાની ચાતુ કાશેશ કરવી પડે છે અને તમેજ પાડવી પડે છે. આ સધલી કાશેશો સાથે ઉમેદવારોએ, પોતાનાં રોજીંદાં જીવનને હરેક સદગુણોને ખીલવીને તથા સારી ટેવોને ગ્રહણ કરીને, જીંદગીની નેમ પાર ઉતારવા આગળ વધવાનું હોય છે, કે જેથી આવંદે ફત્તેહને માર્ગે તેઓ પોંહોંચી જઈ શકે.

ભરડા મરજ્યાન શેઠેની જીંદગી ઘણી જખરી ચારિત્રવાન જીંદગી હતી એમ તેઓના સંખ્યાઅંધ સદગુણો ઉપરથી જણાય છે અને સદગુણોજ તેઓને દુન્યાની લડતમાં ફત્તેહમંદ બનાવી શક્યા છે એમ આપણે હીંમતથી કહી શકીએ એમ છે. પોતાનાં ભવિષ્ય માટેનો માર્ગ પસંદ કરવામાં મને લાગે છે કે તેઓ Robust optimists યાને ઘણા

જામરા આશાવાદી હોવા જોઈએ અને તેવા આશાવાદથી હાથ ધરેલાં કામ પાછળ ઉઘમ અને ખંતથી આખી છંદગી સુધી એકજ સરખી રીતે કામ બજાવતા રહેવાથી તે અંતે ફળીભુત નીવડ્યો તો તેમાં ઘણું નવાઈ જેવું કાંઈજ નથી.

પોતે ચારિત્રવાન, નીતીવાન અને મનને કાબુમાં રાખી કામ કરનારા હોવાથી તેઓને શરૂઆતથીજ ખ્યાલ થયેલો હોવો જોઈએ કે ચારિત્ર, નીતીશીક્ષણ અને ડીસીપ્લીન વિનાની કળવણી નકામી જેવી છે અને તેથીજ તેને ખીલવવાની તક મળી શકે એવા સુધારા વધારા પોતાની નવી નિશાળમાં આમેજ કરવા તેઓને સુઝયું હોય એ તદ્દનજ સંભવીત છે.

પોતાના જાતી સારા દાખલાઓથી વિદ્યાર્થીઓ ઉપર તેઓ ઘણી નીતીમય અસર ઉપજાવતા હતા એમાં તો કશો શકજ નથી. છંદગી જોગવવાની “ડીસીપ્લીન” તેઓ ઘણીજ બજાવતા હતા એવો તેઓ માટેનો મારો જાતી અનુભવ સંખ્યાબંધ દાખલાઓથી હું પુરવાર કરી શકું એમ છે. દાખલા તરીકે તેઓ સ્કુલના માલિક તથા વડા અધીકારીઓ હોવા છતાં વેળાસર નીચમીન સ્કુલમાં હાજરી આવવાની અને ઉઘમથી કામ કરવાની તેઓની ટેવ ઘણીજ વખાણવા લાગે છે. મી. મરઝયાન તો આ બાબતમાં કમાલજ કરતા હતા. તેવણના ઘોડાવાલાને પણ તેવણે “પતકચુએલીટી” જોટલી તો અસરકારક રીતે શીખવેલી હશે કે તેવણની ગાડી નીશાળ આગળ થરાથર સાડા-નવને તંકારેજ નીચમીન રીતે રોજ આવતી હતી. છોકરાઓનાં “એસેઝ” છુટાં છુટાં તેઓની હાજરીમાં તપાસીને તેઓને વ્યાકરણ વિગેરેની બુલબાલો સમજાવવાની તેઓની ખંત ઘણીજ નમુનેદાર હતી, અને તેથીજ છોકરાઓને પણ તેમણે વખતે સ્કુલમાં રાખેતાના વખત કરતાં પણ વેંદેલા આવવાની ટેવ તથા વધારે ઉઘમી બનવાની ટેવ પડી શકતી હતી.

પોતાના ચેલાઓને માન આપીને તેઓમાં સ્વમાનની લાગણી જાગૃત કરવામાં આ બન્ને માલિકે ઘણાજ ચોંપવતા રહેતા હતા. મી. ભરડા “માઈ બોય, કે માઈ બોયઝ”થી વાતની શરૂઆત કરતા, જ્યારે મી. મરઝયાનનાં મુખમાં “યંગ જેનટલમેન” શબ્દો ઘણા રમી રહેલા હતા. જે વાપડવા વગર આ સાહેબો કોઈ છોકરા કે આખા ક્લાસ સાથે કદી પણ વાત કરતા ન હતા. ક્લાસમાં દાખલ થઈ પ્લેટફોર્મ ઉપર ચઢવા

પછીથી ખુરસીમાં બેઠક લેવા આગમજ બંને સાહેબો બોલતા કે “ઠેક
યુ, પ્લીઝ સીટ ડાઉન” માત્ર સ્કુલના વર્ગમાંજ આવી માનની લાગણી
તેઓ વિદ્યાર્થી પ્રત્યે દેખાડતા હતા અને તેની લાગણીથી તેઓ સાથ
વર્તતા હતા એમ નથી પણ શું સ્કુલના પોતાના રૂમમાં કે શું સ્કુલના
વર્ગમાં કે શું સ્કુલની બાહરેલા પોતાના ઘરમાં એમ જ્યારે પણ વિદ્યાર્થીઓ
સાથ તેઓ વાત કરતા, ત્યારે એકજ રીતનું વર્તણુ તેઓ દેખાડતા
હતા. મોહનતથી વિદ્યાર્થીઓનો આદરસત્કાર કરવામાં તેઓ પોતાના
દરજ્જનો ગુમાની ખ્યાલ ધરાવતાજ ન હતા કે તેઓ પ્રીન્સીપલો હતા
અને છોકરાઓ તે છોકરાઓજ હતા. ઉલટું તેઓ પીતા હતા અને છોકરાઓ
તેઓનાજ હતા એમ તેઓ અસર ઉપજાવીને માન મોહનત મેલવતા હતા.

રકુલમાંથી પસાર થત જવા પછીથી કે રકુલ છોડી દીધા પછીથી પણ તેઓ છોકરાઓ ઉપર આરીક ધ્યાન રાખતા હતા અને જ્યારે પણ તેઓ મલવા આવે કે તેઓ સાથ કંઈ ભેટો થાય ત્યારે તેઓની ચાલુ ખર્ચરચંતર પુછીને તેઓના અભ્યાસ કે કામકાજથી વાકેફ રહેવાની તેઓ ભારે ઉલટ ધરાવતા હતા.

મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાનને આ પાત્રમાં તો “પારસી આરનોલ્ડસ” ની ઉપમા વાજખી અને તદ્દનજ લાગુ પડતી હતી, કારણ કે વિલાયતમાં જેમ મહાન શિક્ષાગુરૂ આરનોલ્ડે ચેલાઓમાં લોકપ્રીયતા મેલવવામાં અને તેઓને ઉંચા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં મોટું નામ જમાવ્યું હતું તેમજ બહોં તેથી પણ વધારે મોટું નામ આ બંને કૃષ્ણવણીકારો કાઢવા નશીબવંતા નીવડ્યા હતા.

તેઓના બીજા સદગુણોમાં મલતાવડો સ્વભાવ તથા નમ્રપણું અને કમીનાપણું હતું. તેઓની સાદાઈ તો નમુનારૂપજ હતી. દોસ્તો તરીકે ખરા દીલના દોસ્તો અને સલાહકારો તરીકે ધણાજ કાએદાકારક સલાહ આપનારા દાનેશમંદ અને જ્ઞાની પુરૂષો તેઓ હતા. વખતની કરકસર કેમ કરવી એ બંને સાહેબો ધણીજ અચ્છી રીતે સમજતા હતા. અને પોતાના ક્ષી પીરીઅડસમાં પણ વર્ગે વર્ગે ફરી છોકરાઓમાં માનની લાગણી તથા એક જાતનું આકર્ષીકપણું બરપા કરતા હતા.

તેઓનો એક બીજો ધણોજ વખાણપાત્ર ઉંચો સદગુણ હતો તે

આ હતો કે જો કે પોતે ખાનગી સ્કુલના માલિકો હતા છતાં ખીજાં હરીફ ખાતાંઓના વડા સાથે હરીફ તરીકે નહીં પણ ભાઈપંધ ફળવણી-કારો તરીકે તેઓ વર્તતા હતા અને તેઓ સાથે ઘાડી દોસ્તી રાખીને વર્તતા, એટલુંજ નહીં પણ હરીફ સ્કુલોની જે કાંઈ ખુબીઓ તેઓને જણાતી તો તે તેઓ સ્વીકારતા, તેની કદગ ખુજતા અને તેની જાન્ય તારીફ માતા હતા. આ શું જીવનની ઉંચામાં ઉંચી નમતીક ખાણુ ન લેખી શકાય? અને તેથીજ દરેક રીતે જીંદગી સફળ કરવામાં તેઓ ભાગ્યશાળી નીવડ્યા હોય તો તેમાં નવાઈ શી છે?

— :: —

ન્યુ હાઈ સ્કુલ.

❧❧❧❧❧❧

મેસર્સ ભરડા અને મરઝખાન જેવા મારા બંને શેડીઆઓનાં જીવનને લગતી ટુંકી રસીલી હકીકતો તપાસવા બાદ હવે આપણે તે સાહેબોએ સ્થાપેલાં સરસ્વતી મંદીર—ન્યુ હાઈ સ્કુલને માટેની રસીલી હકીકત તપાસીશું.

શેઠ જલભાઈએ શિક્ષક તરીકે કામ બજાવતાં હાઈ સ્કુલોમાં ચાલતી રહેલી ફેટલીક ખામીઓ જોઈ લીધી હતી. વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવાની રીઠીથી તેવણુ નારાજ અને નાસીપાસ બન્યા હતા, કારણકે તેવણુના ધારવા મુજબ તે રીઠી વિદ્યાર્થીઓના તન અને મનની ખીલવણી જોઈએ તેવી સરસ બનાવવાની આડે આવે એવી હતી. આ ખરાબ ખામી તેવણુ દુર કરવાનો ખ્યાલ મગજમાં લખતેજ ફરતા હતા. જ્યારે પોતાનો વધુ અભ્યાસ દેહની જાળવણી ખાતર તેવણુને ફરજિયાત છોડવોજ પડ્યો અને શિક્ષક તરીકેનો ધંધો જેને માટે તેવણુનો પ્રેમ અને શોખ ભારે હતો તે જાહુક માટે ધારણુ કરવાને તેવણુ જ્યારે કસદજ કર્યો ત્યારે એક સ્કુલ જાતે કાહાડી તે મધ્યે પોતાને મનભાવતા સુધારા દાખલ કરીને નવાજ

ધોરણ અને સારા પાયા ઉપર તે ચલાવવાનો વિચાર તેવણને સુઝ્યો. અને તે વિચારને અમલમાં મેલવાની તરતીય શોધવા પાછળ તેવણ મઠ્યા હતા. બીજી બાજુએ શેઠ કેક્રાયાદ મરજ્યાન પણ પોતાનો ભવિષ્યનો ધંધો શોધવાના ખ્યાલમાં ફરતા હતા. એટલામાં દમવયોગે અને સારા ચોધડીએ શેઠ કેક્રાયાદ સાથે મી. ભરડાને મેલાપ થયો અને બંને જણાઓએ ભવિષ્યના ધંધા માટેના વિચારો સાથનાં પોતાના દીલ એકમેક આગળ ખાલી કીધાં. પરીણામ એ આવ્યું કે બંને જણાઓએ સાથે મળીને નવા પાયા ઉપર એક હાઇ સ્કુલ કાઢવી એમ તેઓ એકમત થયા અને તેવો હરાવ વટીક કીધો. આ સંબંધી લખીકત એક પ્રસંગે શેઠ ભરડાએજ જાહેરમાં મેલી હતી. તેવણે જણાવ્યું હતું કે “એક સાંજે તેવણે દરિગે કીનારે બાંક ઉપર બેઠા હતા અને વિચારોમાં મરાયુલ હતા તેટલાં ત્યાં મી. કેક્રાયાદ મરજ્યાન સાથે અકસમાતીક રીતે અને અજાણ્ય જેવી રીતે મેલાપ થયો હતો અને તે પ્રસંગે બંનેએ પોતાના દીલ ભવિષ્યના ધંધા માટે ખાલી કીધાં હતાં, જેને પરિણામે સાથે મળીને નવા પાયા ઉપર એક હાઇ સ્કુલ કાઢવાનો તેઓએ હરાવ કીધો હતો.”

આ સ્કુલનું નામ તેઓએ ઘણુંજ સાદુમાદુ પસંદ કર્યું અને તે “ધી ન્યુ હાઇ સ્કુલ”નું લોકપ્રીય નામ આપ્યું હતું, જેને પાછળથી શેઠ ભરડાના મરણથી શેઠ કેક્રાયાદે “ભરડા ન્યુ હાઇ સ્કુલ”નું નામ બનાવીને પોતાના એક ગોડીઆની યાદ કાઝેમ બતાવી છે.

સ્કુલ કાઢવાનો હરાવ કરવા પછીથી જે પહેલું કામ તેઓને બજાવવાનું હતું તે તેને માટે લાગેક રીતની મહેનતજર પ્રગટ કરવાનું હતું. આ મહેનતજરમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેના સ્થાપનારાઓની તેમ કેળવણી આપવાની રીતની કેટલીક ખામીઓ દુર કરવાની હતી કે જેને લીધે વિદ્યાર્થીઓને તનમનની ખીજવણીમાં ઘણું સેપવું પડતું હતું. આ ખામીઓ જેમ અને તેમ દુર કરવાની કાશેશો કરવામાં આવશે એમ મહેનતજરમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું. મહેનતજરમાં કેળવણીની રીતની ખામીઓ નીચે મુજબ જણાવવામાં આવી હતી.

૧. વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓની મોટી સંખ્યા.

૨. હેઠના વર્ગોના અભ્યાસ તરફ બેદરકારી—જેથી ખાનગી શિક્ષણ પોતાના છોકરાઓને આપવાની માયાપોતે ફરજ પડે છે.

૩. ચોક્કસ બાબદો વિદ્યાર્થીઓના મગજમાં ઠસાવવા માટે શીખવવાની જુની રીતીઓજ વપડાતી રહી છે.

૪. તનની કેળવણી તરફ બેદરકારી.

ઉપલી રીતની મદદનજર ૧૮૯૦ ના નાતાલની થોડાજ દીવસ આગમજ બાહર પડી અને સ્કુલ નવા વરસ પછી ઉઘડતાંજ પહેલે દીવસે તેના રેજીસ્ટર ઉપર ત્રણસોતે નવ છોકરા તેમાં જોડાયા હતા. જે સંખ્યાએ તે વેળા લોકોનું ઘણું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. મેસર્સ ભરડા મરઝ્યાન માટે આ “રેડ લેટર ડે” સમાનનો દિવસ હતો.

અતરે મારે ત્રણ નાની નોંધો લેવાની ખુશાલી મેલવવાની છે. એક નોંધ આ છે કે આ પહેલે દિવસે સ્કુલમાં નામો નોંધાવનારા વિદ્યાર્થીઓમાંના પાંચમાં કે છઠ્ઠા વિદ્યાર્થી મી. શાવકશાહ કાવસજી નેતરવાલા હતા કે જેઓ હાલમાં સ્કુલની ઓરીસના સ્ટાફમાં નોકરી બજાવે છે. બીજી નોંધ આ છે કે સ્કુલની સ્થાપના પછીના બીજા કે ત્રીજાજ અઠવાડીયામાં શિક્ષક તરીકે ટીચીંગ સ્ટાફમાં જોડાનારા શેઠ ફરામરોજ એમ. ગનહેવીઆ આજે પણ સ્ટાફ ઉપર ઘણી વફાદારી ભરેલી અને શિક્ષકના બેદરકારીને હરેક રીતે દીપાવે એવી નોકરી બજાવે છે. સ્કુલની ગોઠવણ બુખીલી સાથે આ બુઝાગીએ પુગેલા નીમકલતાલ શિક્ષકની પણ ગોઠવણ બુખીલીનો આ માંગણીક પ્રસંગ છે. એ ખ્યાલ તેવ મૂકે કાંઈ જેવી તેવી મગરૂરી આપતો નહીંજ હશે. આ યાદથી તેવણતું જગર ખરેખરજ ખુશાલીથી ઉછળતું હશે. ત્રીજી નોંધ આ છે કે એક બીજા શિક્ષક શેઠ એરચશાહ એફ. કરાણી સ્કુલ મધ્યેની ૪૭ વરસો સુધી બજાવેલી નોકરીના પાતા માટેનો સુંદર રેકૉર્ડ ધરાવે છે કે જે ભાઈએ પણ આ સાડા ચાર હાથેકા કરતાં વધારે મુદત સુધી સ્કુલની ધણીજ તારીફલાએક સેવા બજાવી છે અને હજી બજાવતા રહ્યા છે.

મી. ગણુદેવીઆની શિક્ષણ આપવાની કુશળતાની ઉપર મી. ભરડા મરી શીટતા હતા. ફ્રીજ શીખવવામાં તથા કીનડરગાર્ટનનાં અને “કલે તથા પેપર-મોડલીંગ”નાં શિક્ષણ આપવાની તેવણની રીતનાં વખાણ ધણા અધીકારીઓએ કર્યાં છે, જેમાં કેટલીક હકીકત તો ઘણી રસુજ ઉપજાવે એવી છે પણ તે સમજાવવાનું વર્ણન આ સ્થળે કરવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી એટલે આટલી નોંધ લેઈનેજ હું સંતોષ પકડું છું.

આટલી નાંચો લેવા પછીથી સ્કુલ માટે તપાસતાં જણાય છે કે સ્કુલમાં મળતાં ઉંચા પ્રકારનાં શિક્ષણની વાત ચોમેર ફેલાવા માંડી અને તેથી તે તરફ વિદ્યાર્થીઓનો જાણે કે રેલોજ દોડવા લાગ્યો.

અને શેઠીઆઓ ઉપર નશીબદેવી પણ જાણે પ્રસન્ન થઈ હતી અને સંજોગો પણ એવા બન્યા કે આ નવી સ્કુલ પોતાના “એવર ન્યુ” ના “મોટો” સાથે સંખ્યામાં ઉઠાળા મારવાન માંડી.

આએજ અરસામાં પુરાણી ફાટ' હાઇ સ્કુલના માલેકો શેઠો દાદાભાઈ પેસતનજી માસ્તર તથા માણેકજી બેજનજી કુપર ભાગીદારીમાંથી છુટા પડ્યા અને તેથી એ સ્કુલ નવત્રી પડી અને તેના વિદ્યાર્થીઓ પણ આ નવી સ્કુલ તરફ ખેંચાયા, કારણ કે તેઓને મી. ભરડાના ઉંચાં શિક્ષણનો પોતાનીજ સ્કુલના એક આગળા શિક્ષક તરીકેનો સારો અનુભવ મલી ચુક્યો હતો, તથા તે માટેનો ઉંડો છાપ તેઓ ઉપર બેસી ગયો હતો. તે સાથે વળી મી. જલભાઈનું નામ ઉદવાડાની આસપાસ અને ગુજરાત તરફનાં ગામોમાં મશહુર થવા લાગ્યું હતું અને ત્યાંના કેટલાક છોકરાઓ પણ આ સ્કુલ તરફ ખેંચાયા અને તેવી રીતે માત્ર પારસીઓજ નહીં પણ હિંદુ અને મુસલ્લીમોનો પણ સ્કુલમાં જળરો પગપેસારો થવા પામ્યો, અને તમામ ગુજરાત, કાઠીઆવાડ, અને દુરદરાજના શહેરો તથા ગામડાંઓના મુંબઈમાં વસ્તા છોકરાઓ આ સ્કુલમાં જોડાવા લાગ્યા. અને આજે પચાસ વરસ પુરા થવા પછીથી પણ તેજ રીઠીએ જોડાતા જાય છે, એ આ પુરાણાં ભાગ્યશાળી ખાતાંની લોકપ્રીયતાનો અચુક પુરાવો આપનારી બીના છે. પોતાના “એવર ન્યુ” ના “મોટો” મુજબ તે પાંચ દાયકાઓ સુધી દરેક બાબતમાં નવી અને નવીજ રહેવા પામી છે અને ધનશાહલાહ, ખુદાનું ચાહવું હશે તો તે તેવી અને તેવીજ રહેવા પામશે. જે પ્રસંગે આ હંમેશની નવી સ્કુલની ડાયમન્ડ જુબીલી યા સેન્ટ્રીનરી ઉજવવામાં આવશે ત્યારે જેમ આ નાની કેતાબમાં મારા એ ગુરૂઓ અને પાલનહાર શેઠીઆઓનાં ટુંકાં જીવનવૃત્તાંતો મારી અદના કલમે સ્કુલની ગોલડન જુબીલીને હાલને ટાંકણે ચીતાર્યાં છે તેમ મારા હાલના જવાન શેઠીઆઓ ભાઈઓ બહેરામ અને રસ્તમના જશવંતાં જીવનવૃત્તાંતો કોઈ ભાગ્યશાળી નર ફરજનું કરજ અદા કરવા ચીતારશે.

આ નવી સ્કુલના કારોબાર સંબંધી સલાહ આપવાને તથા તેની

વારંવાર મુલાકાત લેવાને એક વીઝીટીંગ કમીટી પણ શેઠો જલભાઈ અને કેકાબાદે તેમી હતી જે તેઓની નમ્રતા અને કમીનાપણના ગુણોનો ખ્યાલ આપણને કરાવે છે. આ કમીટી નીચલા ધરખમ આસામીઓની બનેલી હતી.

પ્રેફેસર એમ. મેકમીલન, શેઠો એમ. જી. ચંદાવરકર, ડોસાભાઈ નસરવાનજી વાડીઆ, ખરશેદજી નસરવાનજી સીરવાઈ, જેહાંગીર બેહેરામજી મરઝ્યાન, કાવસજી દાદાભાઈ નાએગામવાલા, ફરદુનજી માનેકજી કાંગા, નાનાભાઈ અરદેશર મુસ, અને પ્રેફેસર ફરામજી કાવસજી બનાજી.

ચાર દાયેકાની મુદત દરમ્યાનમાં જેટલું મોટું વિદ્યાર્થી મંડળ શેઠો ભરડા અને મરઝ્યાને પોતાની આસપાસ ઘરપા થયેલું જોયું છે તેટલું જવલેજ કોઈ બીજા કેળવણીકાર કે સ્કુલના માલિકના જોવામાં આવ્યું હશે.

લાંબાં પચાસ વરસો સ્કુલે પુરાં કીધાં છે, જે મુદતમાં ગંગ્ગવર ભાડાં ભરવાં, ભારે નીલાવ ખરચો નીલાવવા, શિક્ષકોની એક મોટી ફ્રાન્જને નીલાવવી અને પાળવી અને સાથે સાથે પોતાનો ટેક અને દરજ્જો જાળવવો અને વધારવો એ સઘળું આ બે ભાગ્યશાળી અને પોતાના પગ ઉપર સ્વતંત્ર રીતે ખડા રહેનારા વીરલાઓની જોડીએ કોઈપણ જાતની જાહેર ખર્ચો છપાવવા વગર તથા સરકારની કોઈપણ જાતની નાણાંની મદદ કે ગ્રાન્ટ-ઇન-એડ સ્વીકાર્યા વગર પાર ઉતાર્યું છે, એ તેઓની કીર્તિવિંત કારકીરદીનો ઉંચો ખ્યાલ કરાવવા વગર રહી શકે નહીં એવી માહાભારત બીના છે.

આ નમુનેદાર કેળવણીઆતું હરેક વિષયની સેંકડો કેતાબો સાથની એક ઉમદા લાઇબ્રેરી, એક સર્વ જરૂરી આજ્ઞાનો સાથનું જીમનેશીઅમ, સંપુર્ણ સામગ્રીઓ ધરાવતી એક વિશાળ લેબોરેટરી, વિદ્યાર્થીઓને ઉમદા પીકેટરીઅલ જ્ઞાન આપ મેલે મળી શકે એવાં સેંકડો વૉલ પીકચર્સો સાથની એક નાની જેવી સ્ટડી પીકચર ગેલેરી, અને એક સુંદર મ્યુઝીઅમ ધરાવે છે, જે સઘળું આ ખાતાના વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેના સંગીન કેળવણીના પ્રચાર માટેના ઉમદા શોખ અને બેનમુન કાલજના પુરાવા સમાન છે.

સ્કુલની સાઇડ એકટીવીટીઝ માટે તો પુછવુંજ શું? મી. ભરડાના

શોખ અને મોજના વિષયો જેવા કે લેખોરીટરીમાં પ્રયોગો કરવા, દર શનીવારે સાંજે લેનટર્ન લેકચર્સથી રમુજ સાથનું જ્ઞાન આપવું, તેલે-સ્ક્રાપના ઉપયોગથી રાતની વખતે આકાશનું અવલોકન કરાવવું, રવીવારોએ ખાદેર એક્સકરશનો ઉપર છોકરાઓને લઇ જવા, વિગેરે તેવાજુ બતી દેખરેખથી સંભાળતા હતા. જ્યારે મી. મરઝ્યાન ફૂલ, રમત-ગમત, જીમનેસ્ટીક કસરતો, ક્રિકેટ અને સ્કુલના રપોર્ટ્સ, સ્કુલ ડીપેટીંગ યુનીયન, શેક્સપીઅર ડેક્લેમેશન, ઇલોકયુશન અને એક્ષ-ટેમપોર સ્પીચીસનાં કોમપીટીશનો, બૉક્સીંગ ક્લાસ, મ્યુઝીક ક્લાસ, સ્કાઉટીંગ, વિગેરે વિષયો ઉપર બતી દેખરેખ રાખતા અને જોઈમત ઉઠાવતા હતા. આ સમયે સામઝ એક્ટીવીટીઝની ખીલવાણી પાછળ સ્કુલે પુખ્ત પૈસા વેચ્યાં છે.

છોકરાઓને તડકાંથી બચાવવા માટે સ્કુલને ખર્ચના એક સરખાં “હેડ-કવરીંગ” સાથે એક્સકરશનો કરાવનારી એકલી સ્કુલ ન્યુ હાઇ સ્કુલ હતી.

કોનડરગાર્ટન શિક્ષણ અને “કલે તથા પેપર મોડલીંગ”નાં શિક્ષણોને હંમેશાં ઇનફન્ટ ક્લાસોમાં જોડતા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું છે, જે શિક્ષણ શેડ ફરમરોજ ગતદેવીઆ જેવા આ કામના અતી ખાદેશ નરે વરસો સુધી ઘણીજ ખંતીલી રીતે બજાવ્યું છે.

હેન્ડીક્રેફ્ટ્સ યાને હસ્ત હુન્નરમંદીતે ઉત્તેજન આપવામાં પણ સ્કુલ પાછળ પડી નથી. આ ચેતન છોકરાઓમાં જાગૃત કરવા મી. મરઝ્યાને થોડાંક વરસોની વાત ઉપર ઇનામો આપવાનાં શરૂ કર્યાં અને આ હરીફાઈને પરિણામે હમા કીસમની વસ્તુઓ છોકરાઓ બનાવી લાવવા લાગ્યા. આ હાંખી છોકરાઓમાં એટલી સરસ રીતે જડ ઘાલી બેઠી કે સ્કુલ હાલમાં બે ત્રણ વરસો થયાં આ કળાનું એકઝીબીશન ભરે છે અને તે જોવાની તક પેરન્ટ્સ અને બીજાંઓને પુરી પાડે છે. જુબીલી ટાંકણેનાં આવાં છેલ્લાં એકઝીબીશનમાં રજુ થયેલી ચીજોએ વાહવાહ પોકરાવી છે અને તેનાથી જાહેરમાં સારી છાપ પડવા માંડી છે.

દર સાલ બે સોનાના ચાંદ છોકરાઓમાં “ગુડ કોનડક્ટ મેડલ” તરીકે એનાયત કરનારી મુખ્યમંત્રી એકલી સ્કુલ તે ન્યુ હાઇ સ્કુલ છે. દાએડાઓ થયાં આ ચાંદો અપાતા રહ્યા છે. અને જેવી રીતે આવા

છોકરાઓ આખી સ્કુલમાંથી ચુંટી કાઢવામાં આવે છે તેનાથી પુરવાર કરવામાં આવ્યું છે કે આ પસંદગી પામેલા નરીયદારોએ આ માનને ઉરહંમેશ તેઓની દુન્યાદારી કારકીરદીમાં દીપાવ્યું છે અને તે માન મેલવવાને તેઓ ઇચ્છેલા લાએક હતા એમ તેઓની કારકીરદીએ પુરવાર કર્યું છે.

આ ચાંદ બક્ષવાની રીત તદ્દનજ ડેમોક્રેટીક છે. દુન્યામાં આજે ડેમોક્રેસીની જાળવણી માટેનું જે ખુનખાર જંગ ચાલી રહ્યું છે તે ડેમોક્રેસીનું વેહેવાર શિક્ષણ આજેકાને નાની ઉમરથી શીખવવાની વાજખી મગરૂરી સ્કુલ લઈ શકે છે. એવી આ “ગુડ કોનડક્ટ” માટે છોકરો ચુંટી કાઢવાની સ્કુલની રીત છે. અહીં હજાર જેટલા છોકરાઓની જંગી સંખ્યામાંથી જે ભાગ્યશાળી લાયક છોકરા કાંઈ પણ જાતની રાખરખાવટ કે Nepotism વાપડવા વગર શોધી કાઢવા એ ખુખીવંતુ કામ ન્યુ હાઇ સ્કુલના છોકરાઓ અને શિક્ષકોએ દાએકાએ સુધી, વરસ પાછળ વરસ, સરસ અને ઉત્તમ રીતે બજાવ્યું છે. “પ્લેબીસાઇટ”નું કામ દરેક વર્ગના છોકરાઓ મારફત હાર પાડવામાં આવે છે. દરેક વર્ગના છોકરાઓ પોતાના વર્ગનો એક સર્વથી સરસ છોકરો પોતાનું કાંમતી મત આપીને ચુંટી કાઢે છે. આવી રીતે દરેક વર્ગમાંથી ચુંટી કાઢાયલા છોકરાઓનું એક જાપેનું લીસ્ટ શિક્ષકોને મળે છે. શિક્ષક પોતાની સભા ભરીને પુરતા વાદવીવાદ, રકઝીક, તાણાજાણી વિગેરેથી બાંચત ચરચાવીને આ લીસ્ટમાંથી તદ્દનજ લાએક છોકરાને ચુંટી કાઢે છે. આવી રીતે હાઇ સ્કુલમાંથી એક અને છેક ક, ખ, ગ, થી અંગ્રેજી ત્રીજા વોરણ સુધીના પ્રાથમરી તેમજ ગ્રેન્ડો-વરનેક્યુલર વિભાગોમાંથી એક એમ જે છોકરાઓ દર વરસે ચુંટી કાઢાય છે અને તેઓ સ્કુલના “ગુડ કોનડક્ટ મેડલીસ્ટ” તરીકે ઓળખાય છે.

છોકરાઓના ચારિત્ર ઘડવા માટે પ્રીન્સીપલો કેટલા કાળજીપુર્વક હતા તેની ગવાહી આ હકીકતથી મળી શકે છે.

“મનની ખીલવણીનો મુખ્ય આધાર તનની સારી હાલત ઉપર હોય છે” એ કહેતીની ખરી પીછાણ શેઠા ભરડા અને મરઝખાન કરતા હતા, કારણ કે વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક તપાસના રેકૉર્ડ રાખવા માટે તેઓએ ખાસ પગારદાર મેડીકલ ઇન્સ્પેક્ટર રાખ્યા હતા, જેવાણ પોતાનો રીપોર્ટ

ખાતગી રીતે માખાપોને પોંહોચતો કરીને તેઓને પોતાના છોકરાઓના શરીરની ખુબી ખામીઓથી વાકેફ કરતા રહે છે. આવી નમુનેદાર પેહેલ કરવાનું માન પણ ન્યુ હાઇ સ્કુલને ફાળેજ નાથ છે.

સ્કુલને લગતા અને તેની તરફથી થતી તમામ એક્ટ્રીવીટીઝને લગતા ઉપલા સવત્રા એહેવાલ ઉપરથી છેવટનું અનુમાન ત્યારે શું થવા પામે છે? એજ કે કેળવણીને સવત્રી દિશાઓથી ખ્યાલમાં રાખીને તેવી દરેક જોગવાઈઓ અને સાંધતો પુરાં પાડનારાં આ ભાગ્યશાળી ખાતાંએ પચાસ વરસોના લાંબા કાળમાં શું પરિણામ ઉપજાવ્યું એ તપાસવાનું આપણને ભાન થઈ આવે છે.

મુંબઈ શેહેરનું હાલનું શેહેરીપણું તપાસતાં સ્કુલે શેહેરને અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં દેશને કેવા કેવા આસામીઓ પુરા પાડ્યા છે તે આજે જગે જગે આવા આસામીઓ પોતાને તક મળતાં પોતાને મુખે જે ઉદ્દગારો કાઢતા સંભળાય છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

સારામાં સારા અને તનદરોસ્ત સ્ટેટ્સમેન, રાજદ્વારી નરો અને સીવીલીઅનો, મેયરો અને શહેરી બાવાઓ, શેહેર સુવડાઈ ખાતાના કમીશનર, શેરીફો, વકતાઓ, પ્રીઝીડન્ટ કલચરીસ્ટો, નામીયા ફીફ્ટરો અને દરેક જાતના બાહાદુર બ્રગરના સ્પોર્ટ્સમેન અને એક્લીટસો, અને ઉંચામાં ઉંચી અને કુતેહ્યાજ લાગેકાતવાલા ડોક્ટરો અને સાયનટીસ્ટો, એન્ડરો, કુશળ ધારાશાસ્ત્રીઓ અને એકાઉન્ટન્ટસ, મરચન્ટસ અને બીઝનેસમેન, હુન્નરમંદો, જરનેલીસ્ટો, સીવીલ, મીકેનીકલ અને ઇલેક્ટ્રીકલ ઇજનેરો, એવીએટ્સ વિગેરે જુદી જુદી જાતની શક્તી ધરાવનારા નરો આ સ્કુલે શેહેર અને દેશને પુરા પાડ્યા છે જેઓમાં મોટી સંખ્યાના નરો અતી મોટા ઇજ્જતદાર અને જોખમભરેલા ઓદ્ધાઓ હાલમાં પણ ધરાવે છે અને તેને જોય આખી રહ્યા છે.

આ સ્કુલ માટે શેહેરના એક આગળા હાકેમે જે ઉદ્દગારો કાઢ્યા હતા, તેજ આ સ્કુલની તારીફ માટે ઘણા ઉત્તેજક સમાન છે. તે ઉદ્દગારો આ હતા કે “છોકરાઓની જંગી સંખ્યા ધરાવવામાં ન્યુ હાઇ સ્કુલ આખા બ્રીટીશ એમપાયરમાં પેહેલવેહેલી છે.”

૧૯૨૪ ની યુરોપ તરફની મારી મુસાફરી દરમ્યાન લન્ડનની અને ક્રાપનહેગનની ફેટલીક શાળાઓમાં મેં મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાં મને

વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ બોલવાની તક પણ મળી હતી. જ્યારે તેઓ સમક્ષ બોલતાં હું તેઓને જણાવતો હતો કે હું હિંદુસ્તાન દેશથી આવ્યો છું અને હિંદુસ્તાનનાં શહેરે અબલ ગણાતાં મુંબઈ શહેરની એક મોટી છોકરાઓની શાળાનો હું શિક્ષક છું કે જે સ્કૂલમાં લગભગ અઢી હજાર છોકરાઓની જંગી સંખ્યા છે, જેઓને શીખવવા લગભગ એક સો જેટલા શિક્ષકોની ફાજ રોકાયેલી છે, ત્યારે ત્યાંનાં વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકો એકસરખી રીતે અભ્યયન થતાં જણાતાં હતા.

આવી શહેરની એક પંડાએલી શાળાનાં એક જુના વિદ્યાર્થી તથા તેજ શાળાના સાડા ત્રણ દાયકાના એક મદદનીશ શિક્ષક તરીકે હું જે છેવટની દુવા એ ખાતાં માટે ઇચ્છી શકું તે તેજ દુવા છે કે જે મરહુમ મી. મરઝ્યાનના મરણ વખતે તે વેળાના સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓની સ્કૂલ મધ્યે મનેલી શોક સભામાં એક જવાન વિદ્યાર્થીએ ઇચ્છી હતી. તે દુવા આ હતી કે ખુદ આ પતોતાં ખાતાંને બ્રીટીશ એમપાયરનાં નમુનેદાર ખાતાંની ઉપમા ઉપરથી વધુ આગળ વધારે અને તે હવે આખી દુન્યાની એક નમુનેદાર કેળવણીની સંસ્થા હાલના જવાન માલિકોના હાથે થવા પામે!

આવા રૂડા જશની તીક્ષ્ણ મારા જવાન શેડીયાઓને કપાલે થયેલી જોવા જેટલો હું ભાગ્યશાળી નીવડું એ મારી વધારાની દુવા છે!

“ઘટન અને હેરો” સમાનની આવી એક મોબ્બાદાર અને ભાગ્ય-શાળી શાળાનો શિક્ષક બનાવવાની તે પરમકૃપાળુ બાપે મુજ અદના સેવક ઉપર જે નવાજેશ કરી હતી તે માટે આજે હું ભારે મગરૂરી સાથ મને એક ભાગ્યશાળી નર સમજું છું.

ન્યુ હાઈ સ્કુલે ૧૯૧૬ માં

ઉજવેલી

સીલવર જુબીલીનો

એહેવાલ.

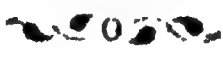
“શ્રીટીશ શેહેનશાહતની સૌથી મોટી શાળા.”

પ્રખ્યાત ન્યુ હાઇ સ્કૂલની સીલવર જુબીલીનો
થયલો મહાન મેળાવડો.

પોતાના બે માનવંતા વહાલા ઉસ્તાદાને આગલા તેમજ
તે વેળાના ચેલાઓએ આપેલું માનપત્ર.

ન્યુ હાઇ સ્કૂલના પચીસ વર્ષોના મુંગે મહોંડેના યશવંત કામનો
મસર્સ ભરડા તથા મરજ્યાને આપેલો એહેવાલ.

ન્યુ હાઇ સ્કૂલની ઝગઝગતી કાકીદીનું જ્યાન જ્યારે આ નાની
કેતાબમાં રજુ કર્યું છે તો લાજમ છે કે તે ખાતાંએ ઉજવેલી સીલવર
જુબીલી અતે તે ટાંકણે થયલાં ખાણાં અતે થીએટ્રીકલ પરફોર્મનસીસ
પ્રિગેરેનો રસીલો એહેવાલ પણ આ કેતાબમાં સદાને માટે રેકૉર્ડ થએલો
રહેવા પામે, એટલા કાજ તે સવલી હકીકતોને ભેગી કરીને અત્રે
આમેજ કરવાની મારી ફરજ અદા લાવું છું.

ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલની ૨૫ વરસની સીલવર જુબીલી ઉજવવાના
પ્રસંગે એ સ્કૂલના જોડીઆ પ્રીનસીપલો મી. જલભાઈ દોરાબજી ભરડા,
બી.એ., અતે મી. કેકાબાદ એહેરામજી મરજ્યાન, બી.એ., તે એ સ્કૂલના
આગલા અતે તે વેળાના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી એક માનપત્ર એનાયત કરવાનો
મેળાવડો રવીવાર તા. ૧૬ મી જાનેવારી ૧૯૧૬ ને દીને સવારના ૧૦
વાગે કોટમાં એક્સેવસીઅર થીએટરમાં થયો હતો. આ પ્રસંગે સ્કૂલના
શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓથી આખી થીએટરનું ખુણેખુણું ચીકાર ભરાઈ
ગયું હતું.

ફર્સ્ટ મી. જેહાંગીર બી. મરાની જેવણ ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલના
એક જુના વિદ્યાર્થી હતા તેણે થીએટરને ફુલપાનથી સજ્જાગારવાનું કામ

ધણીજ ફત્તેહમંદ રીતે બળવ્યું હતું અને Long Live the New High એવા કુલમાં મધી લીધેલા લેખને સ્ટેજ ઉપર ટાંગવામાં આવ્યો હતો.

મેલાવડાના કામકાજની શરૂઆત કરતાં મી. (હાલમાં સર) સુલતાન એમ. ચીનાઇએ પ્રમુખ તરીકે સર વીહલદાસ દામોદરદાસ ઠાકરસીની નેમ-લુંક કરવાની દરખાસ્ત કરી હતી. પોતાની દરખાસ્તના ટેકામાં વિવેચન કરતાં ન્યુ હાઇ સ્કુલે પોતાની ઝળકતી કારકીદીનાં ૨૫ વરસ પસાર કર્યાં તે માટે પોતાની મોટી ખુશાલી અને મગરૂરી જાહેર કરી અભીપ્રાય આપ્યો કે એજ્યુકેશનીસ્ટોના ભાગ્યમાં આવા પ્રસંગ કદાચજ અને ઘણા જવલેજ આવે છે. આ સ્કુલને તેના માનવંત પ્રીનસીપલો અને શિક્ષકોએ સદા આગલી લાઇનમાં રાખી છે. સર વીહલદાસને આજે પ્રમુખ તરીકે નેમવાની દરખાસ્ત કરતાં મને ઘણી મોટી ખુશાલી ઉપજે છે કારણકે તેવણ આ સ્કુલ સ્થપાઇ ત્યારથીજ તેના પેહેલવેહેલા વિદ્યાર્થીઓમાંના એક હતા અને સર વીહલદાસે પોતાની જાહેર ઉપયોગી જાંદગીથી દેખાડી આપ્યું છે કે ન્યુ હાઇ સ્કુલનો એક વિદ્યાર્થી શું શું બજવી શકે છે. (તાલીઓ). સર વીહલદાસે માત્ર આપણી મુંઝની ધારાસભા અને કોરપોરેશનમાંજ આગેવાન ભાગ લીધો નથી, પણ તેવણે ઇમ્પીરીઅલ ધારાસભાના એક મેમ્બર તરીકે પણ દેશની ઘણી મોટી સેવા બજવી છે, અને દેશની રીદાગીરીભરી સેવાઓ બજવીને તેવણે પોતાનું નામટહુદ મેળવ્યું છે. (તાલીઓ).

ડા. એચ. એન. આંકલેસરીઆએ આ દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો હતો.

પ્રમુખસ્થાને તાલીઓની ગરજના વચ્ચે બીરાજવા પછીથી સર વીહલદાસે જણાવ્યું હતું કે આજની સભાનાં કામકાજ તરફ દીલસોઝી દેખાડનારા તારના સંદેશાઓ મી. લક્ષ્મીદાસ હરીદાસ અને મી. રેહેમતુલ્લા કરીમભાઇએ મોકલાવ્યા છે.

પ્રમુખ સર વીહલદાસ ઠાકરસીનું ભાષણ.

સર વીહલદાસે તે બાદ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે ગ્રહસ્થો, ન્યુ હાઇ સ્કુલના એક જુના વિદ્યાર્થી તરીકે તેના જનમની આ પચીસમી સાલગરેહ ઉજવવાના પ્રસંગે પ્રમુખસ્થાન લેતાં મને મોટી ખુશાલી ઉપજે છે. આ ૨૫ વરસમાં આ સ્કુલે માત્ર આંકડાઓના ધોરણે

તપાસ કરતાં સુંદર કામકાજ બાબતું છે. તે પોતાના રૌલ્સ ઉપર આશરે ૯૦૦ વિદ્યાર્થીઓ સાથે સ્થપાઈ હતી. આજે તે ૨૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓ ધરાવે છે (જોસભેર તાલીઓ), જેઓ તેની દીવાલોની હદની અંદર અપાતી ફળવણીનો લાભ મેળવે છે, ધી ન્યુ હાઇ સ્કુલે પોતાની હસ્તીની પા સદી દરમિયાન ૧૮૦૦ કરતાં વધુ મેટ્રીક્યુલેટસ બાહર પાડ્યા છે (જોસભેર તાલીઓ) જેઓમાંના ઘણાઓએ જીંદગીમાં ઉપયોગી અને માનવંત દરજ્જાઓ મેળવ્યા છે. આ સ્કુલમાંથી શાખીને બાહર પડેલા વિદ્યાર્થીઓ ઇંગ્લીશ અને પ્રાંતીક લેઝસ્લેટીવ કાઉન્સીલો, ઇનડીઅન સીવીલ સર્વીસ, ઇનડીઅન મેડીકલ સર્વીસ, અને જાહેર નોકરીની બીજી શાખાઓમાં દાખલ થયા છે. તેઓએ જુદા જુદા ધંધાઓ જેવા કે વકીલો, ડાકતરો, એન્જીનીયરો, વિગેરેમાં નામના મેળવી છે, પણ ગ્રહસ્થો, એક ફળવણીખાતાંના કામની તપાસ જે વિદ્યાર્થીઓએ પરિક્ષાઓ પસાર કરી હોય અને જીંદગીમાં માનવંત દરજ્જાઓ મેળવ્યા હોય તેઓની સંખ્યાથીજ માત્ર થઈ શકે નહીં. આપણે આપણને પોતાને સલાહ પુછવો જોઈએ કે તેઓ કઈ જાતની ફળવણી મેળવે છે, તેઓની ઉપર શિક્ષક શું લાગવગ ચલાવે છે, અને તેઓ જ્યારે સ્કુલમાંથી બાહર પડે છે ત્યારે પોતાની સાથે શું બલણો અને ચાલચલણના શિક્ષણો લઈ જાય છે. એક સ્કુલની જીંદગીમાં સર્વથી વધુ અગત્યની બાબત તેના વડા અને તેણુના ગોઠીઆઓ તરફથી એસાડવામાં આવતા દાખલાની છે.

ગ્રહસ્થો, મી. ભરડા અને મી. મરજ્યાને (તાલીઓના ચાલુ જોસભર અવાજો) આ મહાન સ્કુલનાં કામ અને કીસમતને તમામ દીલથી પોતાની શીદગીરી આપી છે, એ આપણે સઘળા જાણીએ છીએ (તાલીઓ). મેં મારી આખી જાહેર જીંદગીમાં તેઓને કદાખી કામ જાહેર પ્લેટફોર્મની ઉપર જોયા નથી અને તેઓ પોતાની સઘળી ઉલટ, ખંત અને કાળજી આ સ્કુલ પાછળજ રોકે છે (તાલીઓ), તેઓએ ૨૫ વરસની વાત ઉપર આ સ્કુલ સ્થાપી, અને તે પછીથી હંમેશાં તેને પોતાની જીંદગીની એકલી કાળજી બનાવી છે (તાલીઓ), આપણે સઘળા જાણીએ છીએ કે એક સ્કુલ માસતરનો ધંધો કાંઈ પૈસા પેદા કરાવનારો નથી. તેમજ તેના પુજારીઓ માટે તે છાપા અને જાહેર તખ્તાના વખાણુ લાવ-

નારો નથી. એ એક એવો ધંધો છે કે જે જેઓ તે ઉપાડી લેછે તેઓના વખત અને શક્તિઓ ઉપર તે ઘણીજ સખત માગણી કરનારો છે. તે છતાં પણ તે એક અમીરી ધંધો છે; તેના કરતાં વધુ અમીરી ધંધો ખીજો કોઈ નથી; મી. ભરડા અને મી. મરઝ્યાને (જેશમેર તાલીઓ) પોતાને આ મહાન ધંધાના લાએક સભાસદો તરીકે પુરવાર કીધા છે, અને ખરી રીતે જોતાં તો તેઓ તેમાં કેટલીક રીતે પાયોનીઅર્સ છે (જેશમેર તાલીઓ). યુનીવર્સિટીએ પ્રેક્ટીકલ સાયન્સને મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષાની એક જરૂરી ખાસ આવડત બનાવી તેની લાંબો વખત અગાઉ ન્યુ હાઈ સ્કૂલે તેના લાએક પ્રીન્સીપલોની રાહજરી લેઈને તેને પોતાના શિક્ષણનો એક અગત્યનો ભાગ, ખાસ કરીને લેબોરેટરીમાં કામકાજની તેની વેલેવાઈ દીશા ઉપર બનાવ્યો.

અહુસ્થો, મી ન્યુ હાઈ સ્કૂલ પરિક્ષાઓ માટેના “ટૂઝ”થી હંમેશાં બાહેરજ રહી છે. તેણે મનશક્તિની અને નહતીક કેળવણીને પોતાની મુખ્ય નેમ અને ધરાદો બનાવી છે. તેની દીવાલોની હદની અંદર “ડીસીપ્લીન” નીભાવી રાખવામાં આવી છે, તે કોઈ સખત કાએદઓ અને તેના ભંગ માટેની સખતઓથી નહીં, પણ વિદ્યાર્થીઓને ખુદ પોતાને માન આપતાં શીખવીને તે નીભાવી રાખવામાં આવી છે (જેશમેર તાલીઓ). ભરડાની બદીને ઉત્તેજન આપવામાં આવતું નથી. વિદ્યાર્થીઓને પોતાને માટે જીવવાને અને વિચારવાને મદદ અને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. ન્યુ હાઈ સ્કૂલે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સાયન્ટીફીક એક્સકરસીસ ઉપર બહાર લઈ જવાની રીતના સંબંધમાં પેટેલ કરી છે. ટુંકમાં, માનવંત પ્રીન્સીપલો અને તેઓના ગોડીઆઓએ કેળવણીના સૌથી ઉંચા આઈડીઅલો પોતાની સનમુખ હંમેશાં રાખ્યા છે. તેઓએ સ્કૂલની જીંદગીને સુખી અને ખુશાલ અને તેઓના વિદ્યાર્થીઓ ઉપર એક બોળ જેવી નહીં બનાવવાની કોશિશ કરી છે.

અહુસ્થો, આ સ્કૂલના શિક્ષકો માટે એક પ્રાંટીડન્ટ ફન્ડ ઉભું કરવા બાબે માનપત્રમાં ઇશારો કરવામાં આવ્યો છે. મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાને (જેશમેર તાલીઓ) પોતાના ગોડીઆઓનાં ભક્ષાં માટે જે મોટી કાળજી ધરાવે છે તે આ દેખાડે છે, કે જેની ઉપર આવી ગતનાં એક ખાતાનું જનરુકપણું આટલો બધો મોટો આધાર રાખે છે. પણ આ

કાંઈ એકલી રીત નથી કે જેમાં પ્રીન્સીપલોએ પોતાના સ્ટાફ તરફની પોતાની ભલી લાગણીના પુરાવાઓ આપ્યા છે. તેઓએ જુનીઅરોને તેઓની અનુક્રમેની જાખદો શીખવવાની રીતોની તાલીમ આપવાની મેહેનત લીધી છે (તાલીઓ). તેઓએ ખુદ પોતાની જાંદગીમાં જાંદગીના સાદાપણાનો એક દાખલો બેસાડ્યો છે, જેણે હું આશા રાખું છું કે આ સ્કુલમાં સવત્રા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ ઉપર એક તનદરોસ્તી-ભર્યો લાગવગ ચલાવ્યો છે.

બ્રહ્મસ્થો, હું તમેને લાંબો વખત થોભાવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી. મેં તમેને દેખાડી આપ્યા માટે પુરતું કહ્યું છે કે ધી ન્યુ હાઇ સ્કુલ અને તેના લાગેક સ્થાપકોએ જનરેલ પ્રગતો આભાર અને ખાસ કરીને આ સ્કુલના આગત્રા અને હાલના વિદ્યાર્થીઓનો આભાર પોતાની બીનસ્વાર્થી મેહેનતોથી મેળવવાનો હક્ક મેળવ્યો છે (જેશમેર તાલીઓ). તેઓએ નાણાં કમાવાના સ્પીરીટથી આ સ્કુલ ચલાવી નથી (તાલીઓ). તેઓની અંતઃકરણપૂર્વકની નમ સંગીન “લાઈન્સ” ઉપર કેળવણીનો ફેલાવો કરવાની, પોતાના વિદ્યાર્થીઓની “કેરેક્ટર” રચવાની, અને તેઓ વચ્ચે મુધરેલી રીતભાતો અને વીચારશક્તિનું સંગીનપણું પેવસ કરવાની છે. આ સ્કુલ સરકાર તરફથી કાંઈ પણ મદદ મેળવતી નથી (જેશમેર તાલીઓ). તે કામકાજ અને વેહેવારનું પોતાનું સ્વતંત્રપણું જાળવી રાખવાના ઇરાદાથી ખુદ પોતાનીજ કોશિશોની ઉપર છવી છે (તાલીઓ). આ એક ઘણીજ સુંદર “સ્પીરીટ” છે કે જેમાં આ સ્કુલનો વહીવટ ચલાવવામાં આવે છે. એ સવત્રાં ઉપરાંત તેજ સવત્રી ન્યાતો અને જતોના પોતાના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે અખંડપણાનો એક જુરસો ખીલવ્યો છે. આપણે સવળા આવાં એક ઇનસ્ટ્રીટયુશન માટે ઘણા મગર ધીએ (જેશમેર તાલીઓ), અને બ્રહ્મસ્થો, તમારી તેમજ મારી તરફથી હું ન્યુ હાઇ સ્કુલને ઉખોગીપણાની એક કારકીરદી ઇચ્છુ છું (તાલીઓ) અને મેસર્સ ભરડા અને મરજ્યાનને તેના સંજંવમાં પોતાનું મહાન કામકાજ ચાલુ રાખવાને તનદરોસ્તી અને શકતીનાં ઘણાં વધુ વરસો ઇચ્છું છું (ચાલુ જેશમેર તાલીઓ અને હુરેના પોકારો).

સર વીઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીએ સેવટે જણાવ્યું કે આ સ્કુલના આગલા અને હાલના વિદ્યાર્થીઓની તરફથી આપણા માનવંત પ્રીન્સીપલોને

૩. ૧૦,૫૦૧ ની રકમનો એક ચેક એ રકમ તેઓ સ્કુલ માટે જે સર્વથી સરસ સખખ ધારે તે માટે તેનો ઉપયોગ કરવા માટે આજે હમણાં મેટ આપતાં મને મોટી ખુશાલી ઉપજે છે (તાલીઓ), હવે હું મી. ભુલાભાઈ જે. દેશાનુને પ્રીન્સીપલોને એનાયત કરવાનું માનપત્ર વાંચી સંભળાવવાની ફરમાશ કરું છું.

એડવોકેટ મી. ભુલાભાઈ જે. દેશાનુનું ભાષણ.

મી. ભુલાભાઈ જે. દેશાનુ એડવોકેટ તે બાદ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું કે ભાઈબંધ વીદ્યાર્થીઓ, મી. ભરડા અને મી. મરઝ્યાનને મુઆરકબાદી કમીટી તરફથી આપવામાં આવી તે માટે મને ઘણી મોટી ખુશાલી ઉપજે છે. કમીટીએ આ માનપત્ર ઘડી કાઢવામાં જુદી જુદી ઘણીક “પોઇન્ટો” તેમાં સમાવવા માટે મોટી સંભાળ અને મહેનત લીધી છે, પણ આ બાબદમાં જે એક ખાસ ગેરલાલ નહે છે તે ઉપર હું તમારું ધ્યાન ખેંચવા માગું છું. આ ગેરલાલ એ છે કે આપણે આપણા પ્રીન્સીપલો માટે જે ફેલોની લાગણી ધરાવીએ છીએ, તે સઘનું આ માનપત્રની હદસરની જગ્યામાં કહી શકતા નથી, આથી આપણે મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાન માટે જે મોટી લાગણી અને ચાહ ધરાવીએ છીએ તે પુરતી લાએક રીતે જાહેર કરવાને આ માનપત્રની હદસરની જગ્યાના સખખે શક્તીવાન થઈ શકતા નથી. આજનો આ મેલાવડો એક કુટુંબી “ગેધરીંગ” જેવો જણાય છે, જેના “પેટર ફેમીલીઆસ” તરીકે આપણા લાએકીવાળા અને માનવંત પ્રીન્સીપલો અહીં હાજર થયા છે (જેશભેર તાલીઓ). આજે આપણે જેઓને માન આપવાને અહીં એકઠા મળીઆ છીએ, તેઓ માટે આપણા દીલમાં જે સઘળી લાગણીઓ છે તે અહીં જાહેર કરવામાં હું ગેરવાજબી કે “એટીકેટ”ના ભંગ જેવું કંઈખી જોતો નથી. જે સાથી પેહેલવેહેલી લાગણીઓ આપણા મન સનમુખ જોશથી રજુ થાય છે તે આપણા માનવંત પ્રીન્સીપલોની “ક્રેકટર”ના અંગત લક્ષણોની છે, કે જેણે હું જ્યારથી આ સ્કુલની સ્થાપનાના વખતથીજ એક નાના છોકરા તરીકે આ સ્કુલમાં જોડાયો હતો, ત્યારથીજ મારી ઉપર હંમેશાં મોટી અસર ઉપજતી છે, આવાં પ્રકારનાં એક ફળવણી ખાતાંને સ્થાપી તેને રચવા માટે મોટી હીંમત, મોટી ધીરજ, મોટી સહનશક્તી અને બોહોલા અનુભવની ઘણી મોટી જરૂર હોય છે.

મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાનની સભ્યતા, નરમાશપણું, સાલેસાધપણું, અંતઃકરણ પુર્વક કામ કરવાની કલણ, “ઇન્સીએટીવ” સાહસ, વિગેરેના સખખે આ સ્કુલ હસ્તીમાં આવી તેની આજે આવી મગરૂરીભરી મોટા-મોટા પુગી છે (જેશભેર તાલીઓ). તેના કામકાજના પ્રોગ્રામ ઉપરથી સઘળાઓએ જોયું હશે કે આપણા પ્રીન્સીપલોએ નાણાના બદલાના ફળની દરકાર બીલકુલ રાખી નથી (તાલીઓ) અને પોતાની બીનસ્વાર્થી સેવા ઓથી આખા ઇલાકાને એક સારો નકલ કરવા જોગ દાખલો પુરો પાડ્યો છે (તાલીઓ). તેઓએ સરકાર તરફથી નક્કી કરવામાં આવેલા સ્ટેનડર્ડ પોતાની સમક્ષ રાખ્યા હતા, પણ એ સ્ટેનડર્ડ કાંઈ ઘણા પ્રોગ્રેસીવ નહીં હતા. હું કાંઈ સરકારની સામે વાંધો ધરાવતો નથી. ઉલટું આ સ્કુલ જ્યારે સ્થપાઈ હતી, ત્યારે મુંબઈમાં લોડ હેરીસની સરકારે જે સ્ટેનડર્ડ નક્કી કર્યા હતા તે તે વેળાનો વખત ધ્યાનમાં લેતાં લીબરલ પ્રકારના હતા એમ હું કબુલ કરું છું, પણ મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાને તો એ સ્ટેનડર્ડ કરતાં પણ વધુ લીબરલ રીતે ફળવણી આપવાનું બીજું ઝડપું (જેશભેર તાલીઓ) અને એ મુજબ લીબરલ ફળવણીના પાયોનીઅરો તરીકે તેઓએ કામ બજાવીને એવા પ્રોગ્રેસીવ સ્ટેનડર્ડના દાખલા આપ્યા છે કે જેની નકલ આ ઇલાકાની બીજી સ્કૂલો ઘણી સરસ રીતે કરી શકશે (તાલીઓ). તેઓએ પોતાના આ મોટા સાહસમાં મોટા જોખમો ઉપાડી લીધા. આ બનવાજોગ હતું કે જે જાહેર પ્રજા તેઓના આવા “લીબરલ આઇડીઅલો”ની પીછાણ નહીં કરતે અથવા તો જે તેને બરાબર ટેકા નહીં મળવા પામ્યો હોત તો આજે આ સ્કુલ જે આગેવાન દરજ્જે ધરાવે છે તેવા પ્રકારની તે નીવડવા પામતં નહીં. પણ આપણે સઘળા જોઈને ઘણા ખુશી છીએ કે મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાનેના આ તારીફલાએક સાહસ ઘણો ફત્તેહમંદ નીવડ્યો અને તેનાં ફળ હજારો વિદ્યાર્થીઓએ લાભ સાથે આપ્યાં છે (ચાલુ જેશભેર તાલીઓ).

માનપત્ર.

એ બાદ મી. ભુલાભાઈ દેસાઈએ ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલના જોઇન્ટ પ્રીન્સીપલો મી. જલભાઈ દોરાબજી ભરડા અને મી. કેકાબાદ બેહેરામજી મરઝ્યાનેને સ્કૂલના આગલા અને તે વેળાના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી એના-યત કરવાનું માનપત્ર નીચે મુજબ વાંચી સંભળાવ્યું હતું :—

બહાલા સાહેબો,

આ ઇનસ્ટીટ્યુશનની રૂપ મી સાલગરેહ ઉજવવાના પ્રસંગે અમે ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલના આગત્રા અને હાલના વિદ્યાર્થીઓ, તમોએ જે મહાન અને કાયમનું કામ છેલ્લી પા સદી દરમ્યાન કેળવણીના લાભમાં કર્યું છે, તે માટે અમારી અંતઃકરણ પુર્વકની મુઆરક્યાદીઓ સાથે અમે આજે તમારી સત્ક્રમ રજુ થઈએ છીએ. જનમથીજ શિક્ષકોના ઉત્સાહની ઉત્ક્ર સાથે અને વધુ ખેંચાણકારક અને નફાકારક ધંધાદારી કારકીરદીઓને રાજીખુશીથી છોડી દેતે નવી અને સુધારાવધારાની દૃષ્ટિ ઉપર કેળવણી આપવાની તેમ સાથે લાગેક રીતની સામગ્રી ધરાવનારી અને ફરજિયાત સ્ટાફ ધરાવનારી એક સ્કૂલ બોલવાનો ખ્યાલ રૂપ વરસની વાત ઉપર તમોએ રચ્યો અને અમલમાં મુક્યો અને “ઓરથોડોક્સ” સ્કીઓથી બહારની સાંકળોથી વગર ગુંથવાંદે હીમતભરી રીતે વેગળા ગયા હતા. તમોને હંડા સંતોષની આ બાબત થઈ પડ્યા વગર રહેશે નહીં કે તમારી જાતી બોગ આપનારી મેહેનતોના ફળ આ ઇલાકાની મુખ્ય આગેવાન સ્કૂલોમાંની એક સ્કૂલના રૂપમાં જોવાને જીવતા રહેવાનું તમારી સરજતમાં છે. જે સ્કૂલને તમોએ સ્થાપી બાંધીને મુંદરતા અને ઉપયોગી-પણાંની હાલની સ્થિતિમાં તેને લાવ્યા છે. (જે કમીટીએ શબ્દ રચના આ મુજબ નહીં ઘડી હતે તો હું કહેતે કે ઇલાકાની મુખ્ય આગેવાન સ્કૂલોમાંની એક નહીં પણ ઇલાકાની સહિયા મુખ્ય આગેવાન સ્કૂલ).

આપણી સ્કૂલ તેના “રોડ્સ” ઉપરની વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં, વારસીક મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષાઓમાં, મેળવવામાં આવેલી ફલેટોની સંખ્યામાં અને દરેકે દરેક જાતના સ્પોર્ટ્સના ખેતરોમાં પણ તેના વિદ્યાર્થીના સુંદર સાહસમાં એક રેકૉર્ડ ધરાવે છે જે અત્યાર સુધી તોડવામાં આવ્યા નથી અને જે મહાન ઇનસ્ટીટ્યુશનનો અમલ ચલાવવાનું તમો માન અને હક્ક ધરાવો છો તેના નોંધવાલાએક ખાસ બનાવોમાંના ફેટલાકોનું વિવેચન અહીં કરવાની અમે પરવાનગી માગીએ છીએ.

આ ઇનસ્ટીટ્યુશન આજે પોતાના “રોડ્સ” ઉપર ૨૨૦૦ વિદ્યાર્થીઓ ધરાવે છે, તેણે ૧૮૧૧ મેટ્રીક્યુલેટ્સ બાહર પાડ્યા છે (તાલીઓ), તે એક સુંદર રીતની સામગ્રીઓવાળી લેબોરેટરી, એક લેબરેટરી લાઇબ્રેરી, અને એક તાલીમ આપનાર મ્યુઝીઅમ ધરાવે છે. તે

શારીરિક ખીલવણી માટે બોહોલી સગવડો પુરી પાડે છે, તે એક ક્રિકેટ ક્લબ, હૉકી ક્લબ, અને એક બોક્સિંગ ક્લાસ અને એક જીમનેશીઅમ નીભાવે છે. એક મ્યુઝીક ક્લાસ અને એક ડ્રોઈંગ ક્લાસ નીભાવે છે અને તેની પાસે ચીત્રોનાં “ડેકોરેશન્સ” છે—હિસ્ટોરીકલ, જીઓગ્રાફીકલ, લીટરરી, અને આર્ટીસ્ટીક—જે ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલ ખાતે અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓના કરતાં વધુ મોટી વયના ધણાક સખ્શો માટે કેળવણી આપનારી કોમિત ધરાવે છે. તે વળી એક “ડીમેટ્રીંગ યુનીઅન” પણ ધરાવે છે અને તે એકસકરશનો, લેનટર્ન લેકચરો અને ભાષાઓ કરવાની હરીફાઈઓ નીયમસરની રીતે રચે છે (તાલીઓ).

જે શિક્ષકો આ ઇનસ્ટીટ્યુશનના વિદ્યાર્થીઓને એક “ગ્રોલ-રાઉન્ડ” કેળવણી આપવાનાં મહાન કામમાં તમારી સાથે વખતાવખત જોડાએલા હતા તેઓ માટે ઉપકારની અમારી લાગણી જાહેર કરવા વગર અમે આ પ્રસંગ પસાર થવા દઈ શકતા નથી અને પા સદીની એક મુક્ત દરમ્યાન તેઓએ અગ્નિવેલી વગર ધરખતની પણ તેથી કાંઈ ગ્રાહી વખાણુને લાગેકની નહીં એવી સેવાઓ અમે આમાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. અમે જોઈએ સુખી છીએ કે આ ઇનસ્ટીટ્યુશનને એક મહકમ અને જનશુકના પાયા ઉપર મુકવાને તમેએ ઘણી મોટી કોશિશો કરી છે. અને આવાં પગલાંઓમાંનું ધાજુંજ સાચી સંતોષકારક પગલું આ ઇનસ્ટીટ્યુશનના શિક્ષકો માટે એક પ્રોપીઅન્ટ ફન્ડની સ્થાપનાનું છે. તમેએ જે ઉચ્ચ દાખલો એસાલ્યો છે તે કેળવણીના નિયમોના તમારા વિંડા અભ્યાસને અને તે નિયમો વિંદી વિદ્યાર્થીઓની હાજતો અને જરૂરીયાતોને લાગુ પાડવાને આભારી છે, અને તેજુ પશ્ચિમ દિંદુસ્તાનમાંની સ્કૂલો વચ્ચે કલગર અને ડીસીપ્લીનના ધોરણને ઉચું કરવામાં મોટો લાગવગ લગાડી વલણ આપી છે.

ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલે આ મહાન કોસમોપોલીટન શેડર તેમજ આ ઇલાકાની જીંદગીને લગતા તરેહવાર જુદા જુદા ધંધાઓ અને કામ-કાજોમાં ઘણા ઉપયોગી અને વફાદાર શેહેરીઓ જાહેર પાડ્યા છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે તેઓના સાહસો તમોને મગરૂરી અને સંતોષ આપનાર એક સાંધન હંમેશાં રહેશે.

સેવટે તમોને ખાત્રી આપવાની અમેને કદાચજ જરૂર છે કે આવતી ધણીક ગ્રાહો સુધી ધી ન્યુ હાઇ સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ આ ઇનસ્ટી-

ટયુશનની મનમાં વહાલી ગણી રાખેલી યાદ તરફ મગરૂરી સાથે ફરશે, કે જે ઇનસ્ટીટયુશનમાં તેઓના પેહેલવેહેલા આઈડીઅલોએ રૂપ લીધું હતું અને તેઓની ફેરફારનો પાયો રચાયો હતો. આ ઇનસ્ટીટયુશન, જે તમારા માનવંત નામો સાથે હંમેશાં જોડાયેલું રહેશે, તેના કીસમતની રાહબરી ચાલુ રાખવા માટે ખુદતાલા તમોને તનદરોસ્તી અને શક્તિમાં લાંબી ઝંઘળી અક્ષે (જેશમેર નાલીઓના ચાલુ અવાજો અને હુરરેના પોકારો).

**પોતાના બન્ને વહાલા ઉસ્તાદો ઉપર ચેલાઓએ કરેલો
ફુલોનો નીસાર.**

ઉપલું માનપત્ર ચાંદીની એક કાસકેટમાં મુકીને તે પ્રીનસીપલોને તાલીઓના મોટા અવાજો અને ખુશાલીના ભારે પોકારો વચ્ચે એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે જ્યાં મેસર્સ ભરડા અને મરઝ્યાન ઉભા હતા ત્યાં ઉપર બાંધેલી ફુલની બાસકેટોમાંથી ફુલનો વધાવો તેઓ ઉપર આવી પડ્યો હતો તેમજ તે પછી એ બન્ને માનવંત પ્રીનસીપલોને ફુલના તોરા તથા હાર એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા જે વેળાએ થીએટર ખુશાલીના તથા હુરરેના પોકારોથી લાંબો વખત સુધી ગાજી રહ્યું હતું.

મી. જલભાઈ ભરડાનું ભાષણ.

પોતાને એનાયત થયેલાં માનપત્ર માટે મી. જલભાઈ ભરડા જવાબ આપવા ઉઠતાં તેવણ માટે ખુશાલીના ભારે પોકારો થઈ રહ્યા હતા. તેવણે નીચે મુજબનું ભાષણ કર્યું હતું જે ખરેખર એક યાદગાર રહેવા લાગ્યેકનું ભાષણ હતું :—

પચીસ વરસની વાત ઉપર કોલેજમાંથી તુરતનાજ બાહિર પડેલા એ ઘણા જવાન પુરૂષોને દરિએ કાનારે, ચર્ચગેટ સ્ટેશન અને કોલાબાના પુલ વચ્ચે મોટી મસલહત ચલાવતા જોઈ શકાતે. તેઓ એક નવી સ્કુલની યોજના રચતા હતા. તે માટેના સાંધનો પુરાં પાડનારી કમીટી તરીકે તેઓ ગોઠવાઈ ગયા હતા. એ તો હીકજ થયું કે ભવિષ્યમાં શું થશે તે તેઓ ખરાખર જોઈ શક્યા નહીં. તેઓના મારગમાં પડેલા ખાડા ખખો-ચાયાં અને કેળવણીની આ નવી યોજનાને લગતી મુશ્કેલીઓ તેઓ જોઈ શક્યા નહીં. તેઓ જો તે જોઈ શક્યા હોતે, તો એ મુશ્કેલીઓથી ડરી જઈને તેઓ પાછળ હટી ગયા હોતે અને ન્યુ હાઈ સ્કુલ હસ્તીમાં

આવતેજ નહીં. એ યોજનામાં ખચીતજ નીશફળતા મળવાની જે સધલી આગાહીઓ યોજનાના ખેરખાહો તેમજ વિરોધીઓએ કરી તેથી જે ગભરાઈને પોતાની માનીતી યોજનાથી તેઓએ હાથ ઉઠાવ્યો હતો તો આજે ભારોભાર ઉત્સાહ અને તમારી સ્ફુલ્લ તરફની વફાદારી સાથે તમો અત્રે આવ્યા હો તે નહીં. તેજ એ જવાન્યાઓ, જેઓ તમારી સેવામાં ખુદા થયા છે, તેઓ પોતાના કારોબારનો એહેવાલ રજુ કરવાને આજે તમારી સનમુખ ખડા છે.

સ્કુલની મદદનજર—સ્કુલના પ્રીનસીપલો પોતે એક મોટા પાઠ શીખ્યા.

તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૮૯૧ ને દીને અમો એ સ્કુલને હસ્તીમાં લાવ્યા તે અગાઉ અમોએ એક મદદનજર બાહેર પાડીને એક નવી સ્કુલ સ્થાપવાની અમારી નેમો દરશાવી. તે “કાગળનું ચીથર” બાહેર પડવાને પચીસ વરસો વહી ગયાં છે, અને જે “આઈડીઅલો” અમોએ અમારી સનમુખ મેળ્યા હતા તેને જે કે સદંતર નહિં તો પણ મોટે ભાગે અમો વળગી રહ્યા છીએ કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે પચીસ વરસની મુદત પુરતી લાંબી છે. સમય, એ પચીસ વરસમાં અમો પોતેખી એક મોટો પાઠ શીખ્યા છીએ અને તે એ કે આપણી નેમ શું હોય અને આપણાથી બની શું શકે તે વચ્ચે અને શું થઈ શકશે તે વચ્ચે આ દુન્યામાં આપણે તકાવત રાખવો જોઈએ. પણ માનપત્રમાં તમોએ અમારાં કાંમ વિષે જે ઘણાજ માયાળુ શબ્દોમાં ઇસારો કર્યો છે, તેથી અમને એવું માનવાની ઉલટ મળે છે કે તમારાં મત મુજબ અમો તે “આઈડીઅલો”થી ઘણા પછાત પડ્યા નથી.

સ્કુલ ઉપર લોકોનો ટકી રહેલો વિશ્વાસ.

તમો સ્કુલના કદ વિષે જોલ્યા છે. એ સ્કુલ આખી ખ્રીસ્ટીય શેહેનશાહતમાં સૌથી મોટી છે એવો દાવો તેના કેટલાક ઘણાજ ઉત્સાહી વિદ્યાર્થીઓ કરે છે, તે ખરેખર સૌથી મોટી છે કે નહીં તે અમો જાણતા નથી. પણ એક વાત ચોક્કસ છે તે એ કે તેના હાજરીપત્રકમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ચાલુ વધતી જાય છે તેને એવાં ચીન્હ તરીકે સલામતી સાથે લેખી શકાશે કે એ સ્કુલ ઉપરનો અને તેની રાહરીતી ઉપરનો મુખ્યમનાં ચઢતા વર્ગના અને વચલા વર્ગનાં લોકોનો વિશ્વાસ ટકી રહેલો.

છે. ૧૮૯૧ ની આખેરીએ વીદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૯૦૧ ની હતી. ૧૯૦૦ માં ૧૪૧૯ ની, ૧૯૧૦ માં ૨૦૦૮ ની અને ૧૯૧૫ માં ૨૨૭૧ ની થઈ હતી. એ બીનાઓના સંબંધમાં એ સંખ્યા ધ્યાનમાં લેવાની છે. પેહેલી એ કે મોટા લાભ ધરાવનારી તેમ અને રાહરીતીવાળી અમારા જેવી સ્વઆધાર રાખનારી સ્કુલમાં શીના દર જરૂરજ ઘણા ઉંચા રાખવા પડે છે. અમારી સ્કુલના દર સરકારી સ્કુલોના દર કરતાં વધુ છે. બીજી બીના એ છે કે વિદ્યાર્થીઓની મોટી સંખ્યા ઉપલા વર્ગમાં ચડાવવા માટે લાએક નહીં માલમ પડવાથી અને ડીસીપ્લીનને લગતા સખખોતે લીધે સ્કુલ છોડી જાય છે. ડીસીપ્લીનના બાબમાં અમો કેવા ખંતી રહીએ છીએ તે બાહેરના આસામી કદીબી જાણી શકે નહીં. તમો કે જેઓ તેનો લાભ મેળવી ચુકા છો તેઓજ માત્ર તેનો પુરાવો આપી શકશો.

સ્કુલના વર્ગો ઘણા મોટા હોવાની ફરીઆદ-તેનો રહીઓ.

કાઈ વાર એવો આરોપ મેલવામાં આવે છે કે અમારા વર્ગોનો વહીવટ સાચો ચાલતો હોવા છતાં “એ વર્ગો ઘણા મોટા છે.” તેનો જવાબ અમો એમ કહીને આપીશું કે મેટ્રીક્યુલેશન રેનડર્ડ બાદ કરતાં અમારા બીજા વર્ગો અમો ખતી શકે એટલા નાના રાખીએ છીએ. મેટ્રીક્યુલેશનના વર્ગો, કે જેમાં કોલેજમાં અને સ્કુલમાં શિક્ષણ આપવાની રાહરીતી વચ્ચેનો સંબંધ છે અને જ્યાં લેકચરો આપવાની રહી અખત્યાર કરવામાં આવે છે, ત્યાં વર્ગોને નાના રાખવાની જરૂર જણાય નથી. પણ તમો પોતે જાણો છો કે ઈંગ્રિજ ક્રામપોઝિશન અને પ્રેક્ટીકલ સાયન્સ જેવી બાબદોમાં દરેક વિદ્યાર્થી ઉપર ઘુટું ધ્યાન આપવાને ફેરી ખાસ ગોઠવણો કરવામાં આવે છે. અમારી યોજનાને વાજબી પુરવાર કરવા માટે અમારાં પરિણામોનો હવાલો અમો તમને આપીશું.

ન્યુ હાઈ સ્કુલ-એક સાર્વજનીક ખાતું.

અમારી સ્કુલને લગતી એક બીજી જાણવાજોગ બીના વિષે અમને એસારો કરવા દેશો? પારસી નહીં હોય એવા ૧૦૮૩ વીદ્યાર્થીઓ તેના હાજરીપત્રક ઉપર છે તે આ ખાતાંને સાર્વજનીક પુરવાર કરે છે. હા, અમારી સ્કુલ એક સાર્વજનીક સ્કુલ છે. તે નાતજાતનો કાંઈ અંતર જાણતી નથી. તેને પારસીઓના જેટલોજ ટેકા હિંદુઓ અને મેહોમેદનો તરફથી મલતો રહ્યો છે.

ન્યુ હાઇ સ્કુલના આઇડીઅલો—કેળવણી ખાતાના

સત્તાવાળાઓએ તે અખત્યાર કર્યા.

અમોએ કેટલાંક “આઇડીઅલો” અમારી સનમુખ મેળ્યા હતા, એમ અમોએ તમને જણાવ્યું છે. એ આઇડીઅલો ખરેખર વેહેવાર અને અમલમાં મેલાય તેવા હતા, તે માત્ર તમને દેખાડવાને ખાતર અને નહીં કે કેળવણીનાં ખેતરમાં પાચોનીઅર હોવાનો દાવો કરવાને ખાતર અમો એવું કહેવાની રજા લઇશું કે તેમાના ઘણાખરા “આઇડીઅલો” આ ઇલાકાના કેળવણીખાતાના સત્તાવાળાઓને પસંદ પડીઆ છે, અને તેઓએ તે અખત્યાર કર્યા છે, તો જો કે અમારી સ્કુલમાં તેની અજમાયેશ લેવાયા પછી ઘણું વરસે તેઓએ તેમ કયું” છે. ડ્રોઇંગની કેળવણી ઉપર હવે દરેક કેકાણું ઘટતું ધ્યાન અપાય છે. અને ગયે વરસે એક ખાસ ડ્રોઇંગ ઇનસ્પેક્ટરની નીમણૂક કરવામાં આવી હતી. પણ અમારી સ્કુલમાં તો છેક ૧૮૯૧ માંથી ડ્રોઇંગની બાબદ ચાલુ અભ્યાસક્રમના એક ફરજિયાત ભાગ જેવી હતી. યુનીવર્સીટીએ સાયન્સને લગતાં વેહેવાર કામને વાજખી રીતે મેટ્રીક્યુલેશનના અભ્યાસક્રમનો એક જરૂરી ભાગ જેવું ઘનાવ્યું છે. પણ અમોએ વરસોની વાત ઉપર એ કામ દાખલ કયું” હતું.

સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓની સેહેલવાહ.

સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓની સેહેલવાહને હવે ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે, અને તે માટે ખાસ સરકારી ગ્રાન્ટોથી આપવામાં આવે છે, પણ વિદ્યાર્થીઓની નિયમીત સેહેલવાહો છેલ્લાં દશ વરસ થયાં અમારા કામના એક મુખ્ય ભાગ જેવી થઇ પડી છે. સ્કુલોમાં મેજીક લેનટર્નના ચીત્રો સાથનાં નીયમીત લેકચરો દાખલ કરવાની તારીફાએક કોશિશો કેળવણી ખાતાં તરફથી હાલ થાય છે, પણ સારાં ધોરણ ઉપરનાં એવી જાતનાં લેકચરો છેલ્લાં ચહિદથી પંદર વરસ થયાં અમારી સ્કુલમાં અપાય છે. છોકરાઓ તથા છોકરીઓની કેળવણીમાં ફ્રીલ તથા કસરતને હાલ જગા આપવામાં આવી છે પણ અમોએ તો જે દીને સ્કુલ ચાલુ થઇ તેજ દીને ફ્રીલને ફરજિયાત ઘનાવી હતી. દરેક સ્કુલને એક લાઇબ્રેરી પુરી પાડવાનાં પગલાં હાલ ભરાય છે. અમારી સ્કુલમાં તો ૧૮૯૧ માંથી એક લાઇબ્રેરી હતી અને તે વખતથી તે વધતીજ ગઈ છે. તેમાં એકંદર ૨૮૦૪ પુસ્તકો

છે. આ લાઇબ્રેરીમાનાં પુસ્તકો માત્ર કપાટોને શોભાવનારાં નથી, તે એટલા ઉપરથી માલમ પડશે કે ગયે વરસ અમારા છોકરાઓને ૪૧૮૬ પુસ્તકો વાંચવા આપ્યાં હતાં. એ ઉપરાંત અમારે ત્યાં શિક્ષકો માટે એક જુદી ખાસ લાઇબ્રેરી છે, જેને અમારી ગુન્નસ મુજબ બની શકતી ઉત્તમ સ્થિતિમાં લાવવાની અમે કોશેશ કરીએ છીએ. એ ઉપરાંત અમારો રીડીંગ રૂમ વીદ્યાર્થીઓને તથા શિક્ષકોને એવી જાતનાં ધણાં વર્તમાનપત્રો, ચોપાન્યાં પુરાં પાડે છે કે જેને ઘણો સખત ટીક્કાકાર પણ સલામતીભર્યાં લેખશે. એ ઉપરાંત સ્કુલોમાં મ્યુઝીઅમો રાખવાની વાતો થાય છે, તમો અમારા આગળા તેમજ હાલના વિદ્યાર્થીઓ ગવાહી પુરશે કે ૧૮૯૧ માંખી અમારી સ્કુલમાં એક મ્યુઝીઅમ હસ્તી ભોગવતું હતું. તે ધીમે ધીમે એટલું બધું વધ્યું છે કે તેને નીચલા ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખવું પડ્યું છે.

(૧) જેનરલ મ્યુઝીઅમ, (૨) નેચરલ સાયન્સનું મ્યુઝીઅમ, (૩) અને કીનડરગાર્ટન મ્યુઝીઅમ. એમાંનું છેલ્લું મ્યુઝીઅમ કીનડરગાર્ટનને લગતાં અમારા કામમાં અને “ડાયરેક્ટ મેથડ”થી ભાષાઓ શીખવવામાં ઘણું મદદગાર થઇ પડ્યું છે. પ્રાણી અને વનસ્પતિ વિદ્યાને હવે વાજખી રીતે ધટતી અગત્યતા આપવામાં આવે છે. ગારડનીંગને લગતાં થોડાંક વેહેવાર કામની કોશેશ વટીક અમે કરી છે. આ બાબદને લગતી અમારી નરમ કોશેષો સ્કુલની કારકીરદીની શરૂઆતમાં ચાલુ થઇ હતી. આ બાબદમાં અમારે માત્ર એટલુંજ ઉમેરવાનું છે કે અત્રેના તેમજ બાહરનાં બીજાં ખાતાંઓમાં અમને જેથી કાંઇ સારું માલમ પડે તે શીખીને તેના લાભ લેવાને અમે હંમેશ તૈયાર રહીએ છીએ.

સ્કુલનો સ્ટાફ—તેનું રૂ. ૪૨ હજારનું પ્રોવીડન્ટ ફન્ડ.

અમારા સ્ટાફના મેમ્બરોએ સ્કુલની જે કીમતી અને તારીફવાળા એક સેવા બજાવી છે તે વિષે તમો જે કાંઇ બોલ્યા છો તેના બેલેબેલ સાથ અમે તદ્દન મળતા થઇએ છીએ. અમે મજબુતી સાથ જણાવીએ છીએ કે આખી મુદત દરમ્યાન તેઓ અમારા ધણાજ લાએક મદદગારો થઇ પડ્યા છે, જેઓની ખરાં દીલની મદદ અને મેહેનત વગર, સ્કુલને જે ફત્તેહ મળેલી તમો જણાવો છો, તેના અર્ધા ભાગ જેટલી ફત્તેહખી તે મેળવી શકતે નહીં. તેઓ અમારા કામના ખરા “સ્પીરીટ”માં ઉતર્યા.

છે. સરકારી ત્રેનીંગ કોલેજમાંથી ગ્રાદ્યુએટ પડતા શિક્ષકો અમને મળી શકતા નથી, પણ અમારા ગોઠવાઓને જે તાલીમ લેવાની સગવડ અમે કરી આપીએ છીએ તે તાલીમ તેઓ એવી ઉલટથી લે છે કે તેથી અમે એક મોટી મુશ્કેલી દુર કરી શકીએ છીએ. ૧૮૯૧ માં અમારા શિક્ષકોની સંખ્યા ૧૭ ની હતી હાલ તે ૭૮ ની છે. તેઓમાં કસરત, ડ્રીલ, મુક્કાબાજી, ક્રિકેટ, મ્યુઝીક, ડ્રોઈંગ, અને રાઈટીંગના ખાસ શિક્ષકો સમાઈ જાય છે. તેઓમાં ૩૧ ગ્રેડ્યુએટો છે. પણ જે બીના તમેને ધણી જાણવાજોગ લાગશે તે એ કે હાલના શિક્ષકોમાંના ખાસ ૨૨ જણા આ સ્કુલના આગળા વિદ્યાર્થીઓ છે. શિક્ષકોનું પ્રોવીડન્ટ ફન્ડ જેને કેળવણીખાતાંના એક ઇનસ્પેક્ટરે એક વીચારવાંત પગલાં તરીકે જણાવ્યું છે તે નક્ક કરવા લાએક માલમ પડ્યું છે. તે હાલ રૂ. ૪૧,૭૬૭ નું છે.

ન્યુ હાઈ સ્કુલનું લીબરલ શિક્ષણ.

શિક્ષણ આપવાની રીતીનાં સંબંધમાં અમારા આપેલા કૌલને વક્ષાદાર રહેવાને અમારાથી જેટલું બની શક્યું છે તેટલું અમેએ કયું છે, કે જે કૌલ અમારી મદદનજર મધ્યે અમેએ આપ્યો હતો. અમારા મુખમુદરાને પણ સાચ્યા નીવડવાને અમેએ અમારાથી બનતું કયું છે, જે મુખમુદરા અમારા જવાનીના બીનઅનુભવી અવેશમાં ધારણ કર્યો હતો અને જે આપણી સ્કુલનો મુખમુદરા “સદા નવી” (“એવર ન્યુ” કે “એવર ટ્રીન”) છે. આપણી સ્કુલ હંમેશાં વિચારોના દરેક નવા લાગવગ હેઠળ દોરવાઈ છે. દરેક નવી રીતી તરફ આપણે ધ્યાન આપ્યું છે અને સંજોગોસર જેટલું બન્યું છે તેટલું કરીને દરેક નવી રીતીને આપણે તપાસી જોઈ છે. યુનીવરસીટી પરિક્ષામાં સારાં પરિણામો નીપજવવાની હદ ઉપરાંતની ઇચ્છા રાખીને આપણે કદીબી દોરવાયા નથી. અમારું શિક્ષણ જેમ બને તેમ “લીબરલ” બતાવવાની અમેએ કોશેશ કરી છે. સ્કુલની સુસ્ત જાંદગી બીજી રીતે જેમ થઈ પડે તેના કરતાં વધારે ઉલટભરી, વધારે ખરાં રૂપની બતાવવા અમેએ કોશેશ કરી છે. તે માટેના એક બે દાખલા પુરતા થઈ પડશે. એક કે-સ્કુલના બાબમાં જે ધણી મુશ્કેલીઓ ઉભી થવી જોઈએ તે ઉભી થવા છતાં આપણો મ્યુઝીક ક્લાસ પોતાનું કામ અજાવ્યો જાય છે. જે કે યુનીવર-

સીટી શેકસપીઅરના અભ્યાસની માંગણી કરતી નથી. છતાં આપણા શિક્ષણની બાબતોમાં શેકસપીઅર એક જગા ધરાવે છે અને આપણા છોકરાઓ તે મહાન શિક્ષાગુરુની ઓળખ સાથે કોલેજોમાં દાખલ થાય છે તો જો કે તે ઓળખાણ માત્ર ઉપર ટપકેની હોય છે. તેઓને મનથી તો કંઈ નહીં તો તેવણું નામ કંઈ માત્ર અમથું નામનુંજ નથી અને જેઓ શેકસપીઅરની વારસીક હરીફાઈના મેલાવડા વેળાએ હાજરી આપતા આવ્યા છે, તેઓને તે ખીના સારી રીતે વાકેફ છે. આપણાં નાનકડાં “ડીમેટ્રીંગ યુનીઅન”ની નીચમીત અથવાડીક સભાઓ મળે છે, જેમાં લાગેક બાબતો ઉપર તકરાર ચલાવવામાં આવે છે અને જેમાં હાજરી હંમેશાં વધતીજ જાય છે. આ યુનીઅન આગળા તથા હાલના વિદ્યાર્થીઓને એકમેકના સમાગમમાં લાવવાના ધણાં સરસ સાંધન તરીકેની ગરજ સારે છે. આપણી “ઈન્સ્ટ્રક્શન” હરીફાઈઓ જેમાંની એક મોહરેથી ભાષણ કરાવવાની છે, તે તેમજ શેકસપીઅરના ભણતવામાં આવતા નાટકો અને આપણાં “લેનટન લેકચરો” ધણાંજ કીમતી પુરવાર થયાં છે. અને તે અખત્યાર કરવામાં આપણે કેટલા વાજબી છીએ, તેનો ખ્યાલ એટલાજ ઉપરથી આવી શકશે કે તેથી મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષાનાં આપણાં પરિણામો ઉપર ખીલકુલ અસર થઈ નથી. એક વરસના અપવાદ સાથે આપણી સ્કુલ છેલ્લાં દશ વરસ થયાં મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષાનાં પરિણામમાં હંમેશાં મોખડે આવી છે અને આપણા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ ધણી ઉંચી પંક્તી મેળવી છે. આ બાબતના સંબંધમાં ગયું વરસ અસાધારણ સારું નીવડ્યું હતું. મેટ્રીક્યુલેશનનાં લીસ્ટમાં પેલેલી બે જગા આપણા વિદ્યાર્થીઓએ મેળવી હતી. ઇન્ડીઅન સીરીઝ અને મેડીકલ સર્વીસ, તેમજ કોએદાની અને તખીખી લાઈનોમાં તથા જરનેલીઝમમાં અને જે ધંધાના અમો પોતે અઝના મેમ્બરો છીએ તે ધંધામાં પણ આપણી સ્કુલે હીક ગણવામાં આવે તે કરતાં વધારે ફાળો આપ્યો છે. અને આપણા કેટલાક આગળા વિદ્યાર્થીઓએ માન તથા ઉંચી પદવી મેળવ્યાં છે. તેઓમાંના એકે “નાઇટહુડ” મેળવ્યું છે અને નામદાર વાઇસરોયની કાઉન્સીલમાં મુંબઈના પ્રતીનિધી દાખલ ખીરાજતા થયા છે. અમો આશા રાખીએ છીએ કે આ સંવત્રું અમારી માન્યતા ખરી પાડવાને બસ છે કે અમારી શિક્ષણ આપવાની રૂઠીઓમાં જે લીઅરલ

ધોરણ અખત્યાર કરવાની અમોએ કોશેશ કરી છે, તેનાં ધણાં સારાં પારણામો આવ્યાં છે (જેશબેર તાલીઓ).

મી. ફેકોબાદ મરઝમાનનું ભાષણ.

મી. ફેકોબાદ બી. મરઝમાને એ પછી પોતાની તરફથી વીવેચન કરવા ઉઠતાં થીએટરનું મકાન એક વાર ફરીથી ખુશાલીના અવાજેથી ગાજી રહ્યું હતું.

મી. મરઝમાને પોતાનાં ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે અમોને જોઈને ભારે સંતોષ ઉપજે છે કે આપણા વિદ્યાર્થીઓનાં અંગતજીવની ખાલવણી કરવાની અમારી કોશેશોની પીછાણ કરવામાં આવી છે. અમો પ્રમાણીકપણે માનીએ છીએ કે આ બાબતમાં અમારી મદદનજરમાં આપવામાં આવેલી કબુલાત કરતાં અમોએ વધારે કરી દેખાડ્યું છે. આપણે એક ધણું સરસ જીમનેશીઅમ ધરાવીએ છીએ અને દરેક છોકરાના બાબમાં અંગતજીવની કસરતને ફરજિયાત બનાવવામાં આવી છે, સીવાય કે જે દાખલામાં તે માટે વિદ્યાર્થીને તબીબી નજરે બીન લાએક જાહેર કરવામાં આવે. ૧૯૧૫ માં તેવા ૪૯ છોકરાઓને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. દરેક છોકરાની ઉંચાઇ, વજન અને છાતીના માપની નીચમીત નોંધ રાખવામાં આવે છે. અને દરેક “ટમ” વેળાએ દરેક છોકરાના માથાપો ઉપર તે નોંધ મોકલવામાં આવે છે, જે વાંચવામાં અમો આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ ઉલટ લે છે અને ખાસ કરીને કેટલાંક માથાપો જેઓ પોતાના બાળકોની તનદરોસ્તીના બાબમાં બેદરકાર રહે છે તેઓમાં કંઈ નહીં તો થોડી ઉલટબી ઉશકેરે છે.

મુકકાબાજીનો વર્ગ.

અમારો મુકકાબાજીનો વર્ગ હંમેશા એક યુરેપીઅન લશકરીની દેખરેખ હેઠળ ચલાવવામાં આવે છે. અને તે ધણો લોકપ્રીય છે. થોડાં વરસની વાત ઉપર એ વર્ગ શરૂ કર્યા પછી અમારા ૮૦૦ થી વધુ વિદ્યાર્થીઓ મુકકાબાજીનો કીંમતી હુન્નર શીખ્યા છે. નીચલા વર્ગોની ડ્રીલ ઉપર અમો સંભાલભયુ” ધ્યાન આપતા રહ્યા છીએ. ખાસ તાલીમ પામેલા ડ્રીલ શિક્ષકો એક ડ્રીલ સુપ્રીન્ટેનડન્ટની દેખરેખ હેઠળ તે શીખવે છે અને તેને માત્ર બાહેરના દેખાવ જેવી નહીં પણ ખરેખરી અસરકારક તાલીમ બનાવવા માટે અમોએ દરેક બનવું કયું” છે. ખાસ

તક આર કરેલો ક્લાસ-ડ્રીલનો ક્રસ નીચલા વર્ગોમાં દાખલ કર્યો છે, જેથી એ વર્ગના છોકરાઓને દરરોજ કોઇપણ જાતની અંગપ્રતિબંધી કસરત મળે છે.

ક્રીકેટ ટીમ—તે માટે ક્રીકેટ ક્લબ.

છેક ૧૮૯૧ થી અમો ક્રીકેટ ઉપર સારું ધ્યાન આપતા આવીઆ છીએ. દરેક હિંદી કામના પ્રતિનીધીઓવાળા ટીમમાં આ સ્કુલના આગળા છોકરાઓને હંમેશા આગેવાન જગા મળે છે, ક્રીકેટ ક્લબને નોકરીએ રાખનાર અમો પેલેલા હતા. આ એક જાણવાજોગ બીના છે કે મી. જે. ઇ. રીપોર્ટર, જેવણનું નામ ક્રિકેટ માસ્તર તરીકે અમારી મહેલનજરમાં હતું તેવણુ ૨૫ વરસની આખી મુદત દરમ્યાન એ જગા ઉપર આતુ રહ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓની વધતી જતી સંખ્યાને લીધે એ વધુ ક્રીકેટ ક્લબ રાખવા પડ્યા છે. હમારી સ્કુલ હવે પોતાની “ગ્રે ગ્રાઉન્ડ” ધરાવે છે, જેના બીજા કુટલાક કોમ્પટી લાભો ઉપરાંત અમારા શિક્ષકો અને છોકરાઓ માટે સાથે મળવાની જગા તરીકે પણ તે કામ લાગે છે. અમને એ સગવડ કરી આપનારા સરકારી અમલદારોની માયા મેહેરબાની માટે અમો પુરતો ઉપકાર માની શકતા નથી. મુંબઈની હાઇ સ્કુલોના સીનીઅર ક્રીકેટ ટુરનેમેન્ટમાં અમારી સ્કુલ હંમેશા સારો દેખાવ કરતી રહી છે. ક્રીકેટની ચેમ્પીઅનશીપ માટેની અત્યાર સુધીની ૨૨ હરીફાઈઓમાં અમારી સ્કુલ ૧૦ વખત ચેમ્પીઅન હરી છે. અમોએ જુદા જુદા વર્ગો વચ્ચે ક્રીકેટની હરીફાઈ કરાવવા માટે એક શીલ્ડ રાખ્યું છે, આ ટુરનેમેન્ટને લગતો એક જાણવાજોગ બનાવ એ છે કે કુટલાક શિક્ષકો પોતાના વર્ગ તરફથી છોકરાઓ સાથે રમે છે. અમારી સ્કુલને લગતું એક જાણવાજોગ શીક્ષકર અત્રે જણાવવાને અમોએ બુલવું જોઈએ નહીં. તે શિક્ષકોના ટીમ વચ્ચેની મેચ છે. શિક્ષકો અને છોકરાઓ વચ્ચે સારી લાગણી બરપા કરાવના બાજમાં આ મેચ કુટલી બધી ઉપયોગી થઈ પડે છે તે જણાવવાની જરૂર નથી. છોકરાઓના મનમાં અસલથી જે એવી લાગણી ચાલતી આવેલી છે કે શિક્ષકો તો અમારા “કુદરતી દુશ્મનો” છે, તે લાગણી એ મેચથી દુર થાય છે.

હાઈની રમત.

હાઈના બાજમાં અમો ધીમે ધીમે પણ મજબૂત આગળ વધીએ.

છીએ. રમતમાં જે સ્કુલો અત્યાર સુધી સારો દેખાવ કરતી રહી છે તેઓ એવું જાહેર કરીને અમને મોટી “કોમ્પ્લીમેન્ટ” આપે છે કે અમો જોખમભરી રીતે તેઓની વધારે નજદીક જતા જઈએ છીએ.

રમતગમતના અખાડા.

અમારી સ્કુલ જે અંગ્રાજીની કેળવણીને મોટી અગત આપે છે તે રમતગમતના અખાડાઓને ઉત્તેજન આપવામાં પછાત નહીં પડે એ કુદરતી છે. આ વરસ અમારી સ્કુલનો એવો ત્રીજો અખાડો થશે. એ હરીફાઈઓ મોટી ઉલટ ઉશકેરે છે. આ વરસની ૬૨૬ એન્ટ્રીઓ ઉપરથી તે જણાઈ આવે છે. દરેક રમતમાં પેડેલા, બીજા અને ત્રીજા આવનારને અનુક્રમે રૂપાનો, પ્રોત્તરનો, અને કૉપરનો મેડલ આપવામાં આવે છે. પ્રોગ્રામની દરેક રમતમાં મોટી હરીફાઈ ચાલે છે, પણ તે હરીફાઈ ખુશમીજનકમાં અને સ્પોર્ટ્સમેનને છાજતા સ્પીરીટ સાથે થાય છે. કંઈ પ્રોટેસ્ટો ઉઠતા નથી, જાગેતા ચુકાદા સામે કાંઈ સવાલો ઉઠાવવામાં આવતા નથી અને કશો બીજાવાટ યા બરખાડાટ થતો નથી. એક મિત્રે કરેલા ટીક્કા મુજબ ઘડીઆળનાં સાંચાકામની પેઠે સઘળું કામ સડસડાટ ચાલે છે. અમારી સ્કુલના સ્પોર્ટીંગ સ્પીરીટ વિષે મગરૂરી અને સંતોષ સાથે એસારો કરવા વગર અમને ચાલતું નથી, કે જે સ્પીરીટ અમારા છોકરાઓમાં આમેજ કરવા માટે અમો બનતું કરીએ છીએ, તેઓ સ્પોર્ટીંગ એટ્રીક્ટનો ભંગ દરતા નથી યા બરખેલાઈ થયેલો મીજનક બતાવતા નથી. શીક્ષક મળે તો તે મોટાં મનથી સ્વીકારવાને તેઓને શાખાડવામાં આવ્યું છે. અને એકથી વધુ વાર એવું બન્યું છે કે જ્યારે તેઓની શીક્ષક ફત્તેહ કરતાં પણ વધુ કીરતીવંત નીવડી છે. અમારી રાહરીતીથી પુરતા વાકેફ નહીં થએલા આસામીઓને અમારું આ કહેવું સહરાગાતભર્યું લાગશે પણ અમારા એ બોલવાના ટેકામાં અમો જણાવીયું કે અમારી સ્કુલે ૨૫ વરસની હસ્તી દરમ્યાન કોઈબી બીજી સ્કુલ સામે કદી પ્રોટેસ્ટ નોંધાવ્યો નથી અને કોઈબી બીજી સ્કુલે અમારી સ્કુલ સામે પ્રોટેસ્ટ કર્યો નથી. નહીં, ન્યુ હાઈ સ્કુલના છોકરાઓ ફત્તેહ મળે કે શીક્ષક મળે તોપણ હંમેશા સ્પોર્ટ્સમેનને છાજતી રીતે વર્તે છે. ખાનગી સ્કુલોની ૨૫ વરસની વાત ઉપરની વલણ અને હાલની વલણ વચ્ચે કોઈ અપહાસાત આસામી જે સરખામણી કરી જોશે તો

સ્કુલો વચ્ચે હાલ જે ભાષ્યારાની લાગણી હસ્તી ભોગવે છે તે જોઈને તેને ખુશાલીભરેલી અબજોખી ઉપજશે. બીજી સ્કુલોના વડાઓની એ બાબતને લગતી કાશેશોને મદદ કરવાને અમોએ 'નનતું કયું' છે અને એવી કાશેશ કરવા માટે તેઓને મોટી સાચાશી ધટે છે.

નીતિની કેળવણી-તે કેમ આપવી જોઈએ ?

ખાસ તૈયાર કરેલાં પુસ્તકો અને લેકચરો મારફતે નીતિના સમકો વિદ્યાર્થીઓને ગમે ઉતારીને તેઓને સીધું નીતિ શિક્ષણ આપવાનો લાભ અમો માનતા નથી. અમો માનીએ છીએ કે એ બાબતમાં એક શિક્ષક, જે “શિક્ષક”ના નામને લાએક હોય, તે મોહોડેની શીખામણ કરતાં પોતાના જાતી દાખલાથી વધુ કરી શકે, અને તેના પરિણામથી સંતોષ પામવાનો અમને દરેક સમય છે. પંચગાના લેક્ટનન્ટ ગવરનરે થોડાં વરસની વાત ઉપર જણાવ્યું હતું કે એક સ્કુલના સુધારા વધારા તપાસવાની ઘણીક રીતો છે. પણ સૌથી સરસ રીત એ છે કે સ્કુલ છોડ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓની પાછલી જીંદગીમાં તેઓને મળવું અને જોવું કે સ્કુલમાં લીધેલી કેળવણીથી તેઓને કેટલા ફાયદો થયો છે. એ ધોરણ મુજબ તોલ કરતાં અમારા છોકરાઓ પોતાને માટે તેમજ સ્કુલને માટે સાચાશી લેવા લાએક માલમ પડ્યા છે, કે જે સ્કુલમાં તેઓ મધ્યમપણા, નરમાશ અને ગ્રહસ્થાના પહેલા પાંડો શીખ્યા હતા. અમોએ તમને ખુશામદ કરવા શીખવ્યું નથી, પણ અમારી ખાત્રી છે કે તમને નરમાશવાલા, તાગેદાર, અને સાચા થવાને શીખવ્યું છે. અમોએ મોટાં ધ્યાન (અને કહેવા દો કે) મોટાં ધુજરાપણા સાથે અમારા મધ્યમ ચંચળવાલા છોકરાઓની મોટી સંખ્યાની કારકીરદી તપાસી છે, કે જેઓ દુન્યામાં નાના તોડરી ધંધા ઉપર લાગી જાય છે અને એ મધ્યમ ચંચળવાળા વિદ્યાર્થીઓના વરગ ઉપરથીજ સ્કુલની તેઓ ઉપર થએલી અસરની કસોટી થાય છે, અને એ બાબતમાં અમારી કાશેશોનાં ધણાં સંતોષકારક પરિણામ આવ્યાં છે. નીતિની કેળવણીના એક ભાગ ઉપર અમોએ ખાસ ધ્યાન આપ્યું છે જેથી તે વિષે રીપોર્ટમાં જણાવવું જોઈએ, આપણા જવાન્યાઓ એક એવી ટેવને આધીન થાય છે કે જે તેઓના તન, મન અને નીતિની ખુવારી માટે જોખમદાર છે. અમારા વિદ્યાર્થીઓ કમનસીબે એ ટેવને આધીન થાય છે તેઓની આંખો.

ઉઘાડવાના કામને અમો ઘણુંજ અગત્યનું લેખીએ છીએ અમો મોટા સંતોષ અને વાજખી મગરૂરી સાથ કહીએ છીએ કે એવા સેંકડો જવાનોને સુધારનારાં સાંધન જેવા અમો થઈ પડ્યા છીએ, કે જેઓએ અમારી સેવાની કદર પાછળથી ઉંડાં એહેશાન અને ખ્યારની લાગણી સાથ ખુજ છે. પચીસ વરસ થયાં સારી ચાલચલણ માટે અમો એક ચાંદ આપતા આવ્યા છીએ. તમો જાણો છો તેમ એ ચાંદ એનાયત કરવાના બાજમાં સ્કુલનો દરેક જણ પોતાનો અવાજ રજુ કરી શકે છે. એ ચાંદ ઘણાં મોટાં ઇનામ તરીકે લેખાવો ચાલુ રહ્યા છે.

વોર ફન્ડને સ્કુલની મદદ.

અમો અત્રે જણાવવાની લાલચ થોભાવી શકતા નથી કે અમારી સ્કુલે વોર ફન્ડમાં રૂ. ૨,૨૭૬ નો ફાળો આપ્યો છે. અને તેખી કોઈપણ જાતની બાહેરની સમજાવટ વગર. અમો સરકાર તરફની ખરેખરી વફાદારી સાથ હંમેશ કામ કરતા રહ્યા છીએ, એવી સાચી માન્યતાથી કે બ્રીટીશ સરકારની ઉઘર રાજનીતી વગર અમારાં જેવાં ખાતાં હસ્તીમાં આવતે નથીં' યા દેશના ઉત્તમ લાભો જાળવવાની બાહેશ સાથ તેઓ પોતાનું કામ વગર નડતજો બગ્નવી શકતે નહીં.

છેલ્લાં પચીસ વરસોમાં બજાવેલું કાર્ય.

છેલ્લાં પચીસ વરસો દરમ્યાન બજાવવામાં આવેલાં કામકાજનું આ સરવાળું છે અને તમારી માયા મેહેરબાનીના પરિણામમાં અમો આજે તેનો હીસાબ રજુ કરવા પામીઆ છીએ. અમો ખરાં અંતઃકરણથી કહી શકીશું કે અમોએ ઘણું કરી બતાવ્યું છે. ઘણું કરી બજાવતા રહ્યા છીએ, પણ તે છતાં આપણને એક વાત નજર આગળથી ખીસાડી નાખવી જોઈતી નથી કે હજી ઘણું કરવાનું રહ્યું છે અને ખાસ કરીને એક બાબદના સંબંધમાં ઘણું કરવાનું છે.

સ્કુલ માટે જોઈતી પોતાની બીલ્ડીંગ.

જે કે અમો દર મહિને રૂ. ૨,૩૭૫ જેટલું ભાડું આપીએ છીએ તે છતાં પણ આપણી શાળા પાસે પોતાનું એક જથ્થકનું મકાન નથી, કે જે એક નિશાળને માટે રાખવામાં આવતા ઉંચા ખ્યાલોને બરનું બાંધવામાં આવેલું હોય. તમો જાણીને ખુશી થશો કે આપણી શાળા

માટે એક મંકન બંધિવાની યોજના ઉપર વિચાર ચલાવવામાં આવે છે. જ્યારે તે યોજના તૈયાર થશે ત્યારે તે તમો સનમુખ રજુ કરવામાં આવશે અને અમોને ભરોસો છે કે તે તમારી પસંદગી અને ટેકા મેળવવા પામશે. તમોએ અમારા કામ પ્રત્યે આભારની લાગણી અને પસંદગીનો દાવ માર્યો છે, પણ કદાપી એમ તકરાર લેવામાં આવશે કે તમારૂં મત કુદરતી રીતે એકતરફી ગણાશે. તેટલા માટે આ વાત જાણીને તમો ખુશી થશો કે સરકારી અમલદારો જેઓએ અમારી શાળાની મુલાકાત વખત દર વખત લીધી છે તેઓએ એવા શબ્દોમાં સંતોષ દેખાડ્યો છે કે જે આ શાળા સાથે સંબંધ ધરાવનારાઓને ધણો હરખાવનારો તેમજ ઉત્તેજન આપનારો છે.

સ્કુલ માટે મોટા સત્તાધીશોના માનવંત અભીપ્રાય.

મુંબઈના માજી હાકિમ લૉડ લેમીંગટને કેટલાંક વરસોની વાત ઉપર ઈંગ્લાંડ મધ્યે હિંદી કેળવણી વિષે આપેલાં એક ભાષણ મધ્યે આપણી શાળા માટે ખાસ ઇસારો કરવાનું જરૂરનું ધાર્યું હતું, અને તેવણે ખોલતાં જણાવ્યું હતું કે, “ખાનગી તેમજ મીશનરી શાળાઓ નહીં હોય એવાં ખાતાંઓ માટે પણ ઇસારો કરવાનું ભુલ્યું જોઇતું નથી, કે જેઓમાંની કેટલીક તો કુશળ કારોબારના બાજમાં ધણે ઉંચે દરજ્જે પુગે છે. એવી શાળાઓમાંથી એક મુંબઈ શહેર મધ્યે મેસર્સ મરઝ્યાન અને ભરડાના કારોબાર હેઠળ ચાલે છે, કે જે આખા હિંદી શહેરનાહતમાં સહિથી મોટી શાળા છે અને તેનો સંવર્ગ કારોબાર તેના એલાઓ પાસેથી લેવામાં આવતી શી મધ્યેથી કરવામાં આવે છે, કે જે એલાઓની સંખ્યા ૧૭૦૦ થી ૧૮૦૦ જેટલી ગણાય છે. આ શાળા મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષામાં એલાઓને પસાર કરવામાં સહિથી વધુ ફત્તેહમંદ છે તેમજ ફીકિટની ત્રીજીમાં પણ તેવીજ શ્રેષ્ઠ છે.”

કેળવણીખાતાંના ડીરેક્ટર મી. સેલબીએ ગયે સાલ પોતાના રીપોર્ટમાં તેને એક નમુનેદાર ખાતાં તરીકે ઓળખાવ્યું હતું.

મી. જે. જે. કાવરનટન કે જેવણ બરમાહ ખાતેના નવા કેળવણીખાતાંના ડીરેક્ટર તેમાયા છે, તેવણ આપણી શાળાની એક સરકારી આધ્યેદાર તરીકેની મુલાકાત લેનારા પહેલા અહરથ હતા અને તેવણે પોતાના રીપોર્ટમાં જણાવ્યું હતું કે “આપણી શાળા “એક અતીશય

“ધ્યાન ખેંચનારી શાળા” હતી, અને સાહસીક તેમજ ચગોર નજરવાળા મેનેજરો કે જેઓ પોતે સારી ફળવણી પામેલા હોય અને ફળવણીની પીછાણુ કરી શકતા હોય તેઓ શું શું કરી શકે તે તેવણુ પહેલવહેલાંજ જાણવા પામ્યા હતા.”

મી. લારી કે જેવણુ એક કરતાં વધુ વેળાએ આપણી શાળાની મુલાકાત લીધી હતી તેવણુ પોતાના એક રીપોર્ટ મધ્યે જણાવ્યું હતું કે “મારી આ મુલાકાતથી મને ઘણું જાણવાનું મળ્યું હતું, અને આ ખાતાનો જે શ્રેષ્ઠ રીતે કારોબાર ચલાવવામાં આવે છે તે માટે હું મેનેજરોને મુબારકબાદી આપુ છું.”

બીજા એક ઇનસ્પેક્ટર મી. કરંડીકરે એવો અભીપ્રાય જાહેર કર્યો હતો કે “શારીરીક તાલીમના બાજમાં તો આ શાળા તેવણુ જોયલી શાળાઓમાં એક સૌથી શ્રેષ્ઠ શાળા હતી, અને આ શાળા ઘણું મોટું ભાગે એક “મોડલ સ્કૂલ”ની નેમ પાર પાડતી હતી.”

આપણી શાળાએ તો ખરેખર રીતે જોતાં તો સરકારની સીધી સેવા બજાવી છે.

થોડાક વખતની વાત ઉપર એક મોટા સરકારી અમલદારે મદરાસ ખાતે બોલતાં જણાવ્યું હતું કે સરકારે જે સંઘનાઓ વચગાલેની શાળાઓમાં દાખલ થવા ચાહતા હોય તેઓ માટે જે કરવું જોઈએ તે કયું નથી અને કરતી નથી. જે તેમજ હોય તો હમો એવો દાવો કરીશું કે હમોએ હજારો હિંદીવાન ચેલાઓને ફળવવાની જોખમદારીમાંથી સરકારને મુક્ત કરી છે અને તે પણ અમોએ સરકારી તીજેરીમાંથી એક રૂપિયા પણ ઉપાડ્યા વિના કયું છે.

આ સ્કૂલ કાંઈ પૈસા પેદા કરવા માટેનું મશીન નથી.

જો આ સંઘનું અમારી શાળાની હસ્તીને વાજબી ઠેરવતું હોય અને જો તે એમ પુરવાર કરી આપતું હોય કે અમોએ અમારા કામ તરફ લકતીલાવ દેખાડ્યો છે, અને તે ખાતાને “વધતામાં વધતા નફાની મારજીન” મેળવવા માટે સૌથી ઓછો ખર્ચ કરીને નહીં ચલાવ્યું હોય અને જો અમોએ તેને માત્ર એક “પૈસા પેદા કરનારાં મશીન” તરીકે નહીં વાપડ્યું હોય અને જો તમો એમ કબુલ કરતા હોય કે અમારું કામ કાંઈપણ જાતનો ખોટો “ફસ” યા આપવડાઈની ડીંગ મારવા વિના

અમોએ ક્યુ' હોય અને જો તમો એમ માનતા હોય કે આપણા શ્રેજ્યુએટો કાંઈપણ વેહેવાઈ કરી શકવાને નાલાએક છે એવા તેઓ સામે મેત્રવામાં આવતા આરોપને થોડેક હીરસે પણ જો અમો ખોટો પાડી શક્યા હોઈએ, અને જો તમો ખરાં અંતઃકરણથી માનતા હોવો કે અમો તમો તરફ તેમજ અમારા પોતા તરફ સાચા નીવડ્યા છીએ તો અમો તમોને કહીશું કે તે માન ખાટવામાં તમોએ પણ ભાગ લેવો ઘટે છે, આપણે જે મહાન ખાતું ઉભું કરવા પામીઆ છીએ તેનો તમો દરેકે દરેક જણ એક ભાગ સમાન છે; તમો દરેક જણે આ શાળાને ઉછેરવામાં તમારો ફાળો આપ્યો છે.

પ્રીનસીપલોની મોટી દાલત—સ્કુલના ચેન્નાઓની વફાદારી.

તમારા વિના તે આજે છે તેવું તે હોઈ શકતે નહીં. ન્યુ હાઈ સ્કુલ જેટલી અમારી છે તેટલીજ તે તમારી પણ છે. અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે તમો તેના તરફ ચાલુ વફાદારીથી જોતા રહેશો કે જેના વિના તે આગાદ બની ન શકે, તેમજ જીવી પણ ન શકે. વહાલા જવાન્યાઓ, અમો કંઈ દુન્યવી નજરે શ્રીમંત નથી. મરકીના લાંબા સાલો કે જે નાણાં સંજંધી સંકટો અને સંકડામણોનાં વરસો હતાં તેણે તેમ કરવાનું તદ્દન અશક્ય બનાવ્યું હતું, પણ અમો માનીએ છીએ કે અમારા ચેન્નાઓની વફાદારી એ અમારી મોટી દાલત છે. તે વફાદારી એ અમારો મોટો અમુલ્ય અસકયામત છે. તમારી વફાદારીમાં અમારું બળ સમાયેલું છે અને તમારી આભારોની લાગણી એજ અમારે મનથી અમારું સઉથી મોટું ઇનામ છે. તે ખરેખર અમારે મનથી અતીશય સંતોષકારક બીના છે કે આ શાળાએ તમારી આભારભરેલી વફાદારી ઉપર આટલી મુસ્તકીમ ઇમારત ચણી છે. અમો ભગેસા સહીત માનીએ છીએ કે જ્યાં સુધી ન્યુ હાઈ સ્કુલ આ વફાદારી મેળવવાનું ચાલુ રાખશે ત્યાં સુધી તેને કાંઈપણ રીતે હેઠળ ગળડી પડવાની યા ભાંગી પડવાની ચીંતા નથી. તેટલા માટે અમારી જે મોટી ઉમેદ છે તે એ કે તમો અમારે માટે સારૂ બોલો એટલુંજ નહીં પણ અમારે માટે સારુંજ વિચારો, તમારા તરફનું માનપત્ર અમને સંતોષ આપે એમ નથી. અમો તમારાં તરફની માયાકુળ નજર અને મોહોબત માટે તરસ્યા છીએ, વહાલા જવાન્યાઓ,

જે અમો એમ કહીએ કે આ સધળાંથી અમારાં જીગર ઉપર અસર થઈ નથી તો અમો માણસ નહીં કહેવાઈશું. અમો અંતઃકરણપુર્વક રીતે માનીએ છીએ કે અમેએ છુટથી હસતે ચેહેરે અને રાજપ્રુક્ષીથી તમોને અમારા પાસે જે સાથી શ્રેષ્ઠ હતું તે આપ્યું છે પણ તેમ કરવામાં અમને અમારો પુરતો બદલો મળ્યો છે.

શિક્ષકોની તનહરોસ્તી માટેની મોટી કાળજી.

હવે માત્ર એકજ શબ્દ કહેવાનો બાકી છે અને તે તમો અમારા આગલા અને હાલના વિદ્યાર્થીઓએ આજે અમોને એનાયત કરેલી નાણાની સુંદર રકમ વિષે છે. તે રકમ માટે અમો તમો સધળાઓનો આભાર માનીએ છીએ. આ રકમનો ફડચો કરવાનું તમોએ અમારી મુનસરી ઉપર છોડ્યું છે, જે અમારા જડજમેન્ટ ઉપરના તમારા વિશ્વાસનો આગાદ પુરાવો છે. અમો તમોને ખાત્રી આપીએ છીએ કે જે રીતે આ નાણાંનો ઉપયોગ કરવાનો અમો ઇરાદો રાખીએ છીએ, તે ખચ્ચીતજ તમારી પસંદગી મેળવશે, તમો જાણો છો કે આપણા શિક્ષકો કેટલું સખત કામ કરનારા છે અને તેઓને વારંવાર બાહેરગામ હવા ખાવા જવાની કેટલી જરૂર છે. અમો આ નાણાંનો ઉપયોગ કોઈ હીલ સ્ટેશન ઉપર બીજડીંગનો એક નાનો બ્લોક આપણા શિક્ષકોના એકલા વપરાસ માટે પુરો પાડવા પાછળ કરવાનો ઇરાદો રાખીએ છીએ. આ સગવડનો લાભ તેઓમાંના સૌથી ગરીબો પણ મેળવી શકશે. આ ખાતું નીલાવવા પાછળ દર મહિને રૂ. ૧૦૦ નો ખર્ચ અડસટવામાં આવે છે, અને તે ખુદ આ સ્કુલ તરફથી ઉપાડી લેવામાં આવશે. આ યોજના અમલમાં આવવાથી તમોને ભારે સંતોષ તથા ખુશાલી ઉપજશે અને દરેક વખતે જ્યારે તમો તેની આગળથી પસાર થશો ત્યારે તમો પોતાને કહી શકશો કે “આ આપણી જુની સ્કુલના શિક્ષકો માટે આપણે કીધું છે.” (જેશભેર તાલીએ).

પ્રીનસીપાલ મરઝમાનનું ઉપત્તું લંબાણુ ભાષણ ખતમ થતાં સ્કુલના એક વિદ્યાર્થી મી. હાજીઆનીએ એક્સેલસીઅર થીએટરના માલિકોનો ઉપકાર માન્યો હતો.

ત્યાર બાદ સ્કુલના એક આગલા વિદ્યાર્થી મી. એસ. જે. દલાલે પ્રમુખ સર વીઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીનો ઉપકાર છટાદાર ભાષામાં માન્યો હતો.

મી. બી. એન. મોતીવાળાએ દરખાસ્તને ટેકા આપ્યો હતો. જે બાદ તાલીઓની ગજના વચ્ચે તે પસાર થઈ હતી.

પ્રમુખે વળતો જવાબ આપતાં બાહ્ય દરશાવી હતી કે સ્કુલ માટે ખાસ પોતાની એક બીલ્ડીંગ ધરાવવાનો પ્રીન્સીપલોનો ખ્યાલ તેઓની વકી કરતાં ઘણો જલદી અમલમાં આવવા પામે એમ હું આશા રાખું છું. આ કામમાં મુશ્કેલી તો છે છતાં વિદ્યાર્થીઓની ઉલ્લટ સાથે તે જરૂરજ દુર થવા પામશે.

ન્યુ હાઇ સ્કુલ સીલવર જુબીલી ડીનર અને થીએટ્રીકલ પરફોર્મનસીઝ.

ન્યુ હાઇ સ્કુલની ૨૫ વરસની સીલવર જુબીલીની ખુશાલીમાં સ્વીચાર તા. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૬ ની રાતે આનબ્લેસ યાગ મધ્યે શાળાના બંને પ્રીન્સીપલો, શીક્ષકો, તેમજ આગળા અને તે વેળાના એક્સામીનર એક ભેગું ડીનર થયું હતું. આ પ્રસંગે ત્રણસો કરતાં વધુ જણાઓ એક સુફરે બીરાજ્યા હતા. અને તેની અચ્છી કારસાજ મી. પેસ્ટનજ પાવરીએ કરી હતી. ૬ વાગતેથી સરવે ભાઈઓએ ભેગા મળી વાતચીતમાં વખત ગુજારવા બાદ રાતે ૮ વાગતે એક ખાણું રાફ થયું હતું. આ પ્રસંગનું પ્રમુખસ્થાન તે વેળાના મ્યુનીસીપલ સેક્રેટરી મી. ફ્રેડરિક પેસ્ટનજ મસાની એમ. એ જેવા આ સ્કુલના એક સઉથી જુના શીશ્યને આપવાની ગોઠવણ થઈ હતી.

ખાણાંની સેવટે મી. મસાનીએ રાખેતાનો શેહેનશાહી “ટોસ્ટ” લેવાડવા પછી ન્યુ હાઇ સ્કુલની સન્નામતી ચાહતાં જે ભાષણ કયું હતું તે નોંધી રાખવા જોગનું હતું.

તેવણે જણાવ્યું હતું કે હવે આપણી પ્યારી સ્કુલ, તેના માનવંત અને નામીયા પ્રીન્સીપલો, તથા તેઓના બાહ્ય અને વીશ્વાસુ મદદનીશોની સન્નામતી અને આબાદી ઇચ્છતાં મને ખુશાળી ઉપજે છે. “રેડ લેટર ડે” નો અર્થ સમજાવતાં મી. મરઝ્યાને દાખલા તરીકે આપણને એક વાક્ય લખાવ્યો હતો કે તા. ૨ જાન્યુઆરી ૧૮૯૧ નો દીવસ આપણી સ્કુલની તવારીખમાં “રેડ લેટર ડે” યાને બાદ રાખવા જોગ શુભ દીવસ હતો અને ખરેખર તે ફક્ત આપણી સ્કુલ માટેજ નહીં પણ તેમાં દાખલ થયલા સવજા વિદ્યાર્થીઓ માટે તે એક શુભ દીવસ હતો,

કે જે વીઘાથીઓ પાછળથી તન મન અને નીતીના આખમાં, આ ઇલા-
કાતી બીજ કાઢી સ્કુલ કરતાં વધારે સારી રીતે સજ થઈને બાહર
પડ્યા હતા. મારું આ કહેવું બીલકુલ સહરાગત ભયુ નથી. અમારા
વખતમાં તે પુરવાર કરવાની અમને પુરતી તકો મળી હતી. તે વખતે
છોકરાઓની ટોળકીઓ ન્યુ હાઇ સ્કુલમાં દાખલ થવા માટે જુદી જુદી
સ્કુલો છોડી જતી હતી. જે ત્રણ વરસ પછી તેઓ જ્યારે સ્કુલમાના
પોતાના આગલા ગોઠ્યાઓને જુદી જુદી કોલેજોમાં મલતા અને જ્યારે
પોતાની નોંધો સરખાવી જોતા ત્યારે તેઓને માલમ પડતું કે જેઓ ન્યુ
હાઇ સ્કુલમાં ગયા હતા તેઓને પુશકળ લાભ થયો હતો. તેનો પુરાવો
પરીક્ષાઓના પરીણામો ઉપરથી મલતો હતો. ખસુસ કરીને અંગ્રેજી
ભાષાના સ્નાતક આખમાં ન્યુ હાઇ સ્કુલના છોકરાઓ બીજ સ્કુલમાંના
પોતાના આગલા ગોઠ્યાઓ ઉપર સરસાઈ ભોગવતા, કે જે ગોઠ્યાઓ
જુની સ્કુલમાં તો ન્યુ હાઇ સ્કુલવાળા એજ છોકરાઓ ઉપર સરસાઈ
ભોગવતા હતા.

આથી કુદરતી રીતે અમારામાં થયલા સુધારા માટે અમારી સ્કુલ
તરફ હોમો ધણાજ હેશાનમંદ રહેતા, અને તેની સ્તુતી ગાતાં અમો
કદીબી કંટાળતા નહી. એ મુજબ અમો અમારી સ્કુલની ચાલતી ખોલતી
બાહર ખખર જેવા હતા. અલખતાં અમારી એ સેવા માટે કાંઈ બીલ
કરવાનો ખ્યાલ કદીબી હોમોએ કર્યો હતો નહી; અને આજની ઘડી
સુધી તે માટે હમને કાંઈ પૈસા મળ્યાબી નથી. પણ હવે જ્યારે મારેથી
તે ઉપર અંગ્રજીપણામાં ધ્યાન ખેંચાઈ ગયું છે, ત્યારે મને ભય છે કે
આભાર માનનાર માનપત્ર અમને એનાયત કરવા માટેની હિલાચાલ
પગભર થશે!

આપણી સ્કુલને લગતી એક ઘણી જાણવાજોગ બીના વિષે હેશા-
નની લાગણી સાથે એસારો કરવાની આ તક હું લઉં છું અને તે
પ્રીતસીપલો તથા શિક્ષકો તરફથી દરેક છોકરા ઉપર જુદુ જુદુ અંગત
ધ્યાન આપવાની બીના છે. આપણુ સઘલાઓ જાણ્યે છીએ કે આપણી
એકસરસાઈએ સુધારવામાં અને આપણી મુશકેલીઓ દરેકને છુટી છુટી
સમજાવવાને તેઓ કેવી મોટી મહેનત લેતા હતા. વળી ખાનગી વાંચન
માટેનો અખુટ પ્યાર આપણામાં આમેજ કરવા માટે તેઓ દરેક તક

લેતા હતા. મને જ્યારે સ્કુલ તરફની એક સ્કોલરશીપ મળી ત્યારે મી. ભરડાએ મને પુછ્યું, “કેમ મસાની, સ્કોલરશીપના રૂપીઆનું શું કરશો, ભજ્યાં ચટણી ખાશો કે” ? એ પછી તેવણે મને સલાહ આપી કે એ રૂપીઆમાંથી ચોપડીઓ ખરીદજો અને તે વાંચજો. મી. સંતોક જેવણુ તે વખતે વયાકરણની ખારીડીઓ અમને સમજાવતા હતા અને હાલ સ્મોલકોઝીઝ કોલેજની એંચ સનમુખ ઈંગ્રેજી કાયદાની ખારીડીઓ વીશે મુગ્ધહિમન કરે છે, તેવણે પણ મને એવીજ સલાહ આપી હતી.

હું મચ્છું છું કે પોતાના વિદ્યાર્થીઓના ઉત્તમ કામના બાબમાં સ્કુલના પ્રીન્સીપલો શરૂઆતની પેલા મહાન હેડ માસતર બેનમીન હોલ કોલેજીને પગલે ગાળ્યા હોતે. એકાદ સારી એકસરસાઈઝ જોઈને તે હેડ માસતર ઘણાજ ઉશ્કેરાઈને વર્ગમાં આમથી તેમ ફેરા ખાતા અને મનમાંજ ખરચડીને બોલી ઉઠતા “ઘણુંજ અસાધારણ,” “ઘણુંજ અસાધારણ.” તે એકસરસાઈઝ છોકરાએ પોતે પોતાના હાથેજ કરી હતી કે નહીં તે નકી કરવા પછી તેવણુ આખા વર્ગને અરધા દીવસની રજા આપતા હતા. એ મુજબ તેવણુ છોકરાના મન ઉપર એવું દસાવતા કે એક ખરેખરી સારી એકસરસાઈઝ કરાવી તે તેની જીંદગીનો એક મોટો બનાવ હતો—તે જલદીથી ભુલી ન જવાય એવી મગરૂરી ઉપજાવનારી ઘડી હતી. ન્યુ હાઈ સ્કુલ જે ઇનામ આપવાની એ રીત અખત્યાર કરે, તો સ્કુલના ભાગ્યશાળી જવાન વિદ્યાર્થીઓ દરરોજ અરધા દીવસની રજા મલવાની ખાત્રો રાખી શકે કારણ કે ખરેખર સાડા કામ બજાવવાની શક્તી તેઓ ધરાવે છે.

સ્કુલના મુખ્ય રાહબરોના બાબમાં તમો દરેક જણ જાણો છો કે મી. ભરડા તથા મી. મરઝ્યાને કેળવણીના લાલ માટે કેવી કીંમતી સેવા બજાવી છે. અંતરણપુર્વકપણું, સાદાઈ, મર્યાદા અને મોટાં દીક્ષના બાબમાં તેઓએ પોતાના વિદ્યાર્થીઓમાં કેવો ઉંચો દાખલો બેસાડ્યો છે. કેવી ખંતથી અને કેવા અંગત ભોગો આપીને આપણું ભયું ગાહવા માટે તેઓએ પોતાથી બનતું દરેક કયું છે. કાંઈની જાતની ધાંધલ વગર, પોતાને જાહેરાત આપવા માટે સાધારણ રીતે વપરાતી ચકાવી લખ શકાય એવી યુક્તિઓ વટીકતો આશરો લીધા વગર, તેઓએ મુંબઈની સ્કુલ લાઇફનું રંગરૂપજ લગભગ બદલી નાંખ્યું છે. આપણા

જમાનાની કેળવણી સંબંધી હીલચાલોની તવારીખ માટે ક્રાઇ અપક્ષપાત ગ્રંથકર્તા જે વિગતો ભેગી કરવા બેસે, તો તેને માલમ પડશે કે આપણા હાલના જમાનાની કેળવણીને લગતા કેટલાક નવા અને આવકારદાયક સુધારાના બાબમાં ન્યુ હાઇ સ્કુલે બીજાઓની રાહબરી કરી છે અને મેસર્સ મરઝ્યાન તથા ભરડાએ પોતાના નવા સુધારાઓથી એવાંજ બીજાં ખાતાંઓના અધીકારીઓને ન્યુ હાઇ સ્કુલ તરફ તોગાહ રાખતા બનાવ્યા છે કે જેથી તેઓ સ્કુલો વચ્ચેની હરીફાઈમાં ધણાજ પછાત પડે નહીં. ત્યારે એ ઉપરથી સ્વીકારવામાં આવશે કે જેમ આરનોલ્ડે ઈંગલંડની હરેક સ્કુલનું રંગરૂપ ફેરવી નાખ્યું તેમ આ બંને મહાન હેડમાસતરોએ આ ઇલાકાની સ્કુલ લાઈફ ઉપર અસર કરીને ઉંચી પંકતીએ મેલી છે. આપણા જમાનાના ધણાજ બાહોશ શીક્ષકો અને કેળવણી ખાતાંઓ તરીકે તેઓના નામ વગર શકે યાદગાર રહી જશે. પ્રીનસીપલોની ઉલટથી ઉમંગ પકડીને અને તેઓના આછડીયલો ગોખી રાખીને સ્કુલના બીજા શીક્ષકોએ પણ એવી રીતે મેહનત કરી છે કે જેથી કુશળતાના બાબમાં તેઓએ મોટું નામ કમાડ્યું છે, કે જે કરતાં વધુ કાંતી મુંબઈની સ્કુલોની તવારીખમાં બીજા ક્રાઇએ મેળવી નથી. તેઓના આગામી વિદ્યાર્થીઓએ, સ્કુલને શોભા લાગે એવા પોતાને પુરવાર કરવાની કોશેશ કરી છે. બોદા કરેને તેઓના હાલના અને હવે પછીના વિદ્યાર્થીઓ એ કરતાં વધુ કરે. છોડરાએ કેળવણી લેવા માટે તેમજ શીક્ષકોને કેળવણી આપવા માટે સ્કુલમાં જાય છે. તેઓજ શીક્ષકો સનમુખ નવી દુનયા ખુલ્લી કરે છે અને તેઓને દુનયાના વહેવાર આસામીઓ બનાવે છે. હું આશા રાખું છું કે આપણા શીક્ષકો પીછાણશે કે આપણને શીક્ષણ આપીને તેઓ વધારે ડાહ્યા બન્યા છે. આ સ્કુલના સડિથી જુના વિદ્યાર્થીઓને પણ જાહેર જીંદગીના દશથી પંદર વરસ ભાગ્યેજ મળ્યાં હશે. તે બેતાં તેઓમાંથી કયા વિદ્યાર્થીઓ નામીયા સકાલરો અને ગ્રંથકર્તાઓ, ઉધ્યોગ હુન્નરના આગેવાનો અને સુધારાના સુકાનીઓ થઈ પડ્યા છે તેઓના નામો આપવાને આપણને જણાવવામાં આવે તે વાજબી થઈ પડે નહીં. પણ પરવર-દેગારની મેહેરબાનીથી હવે પછી પચીસ વરસ રહીને સ્કુલની પચાસ વરસની જુબીલી ઉજવવાને આપણે સાથે મળ્યે ત્યારે દાદાભાઈઓ અને શ્રીરોઝશાહો તથા તેલંગો અને રાનાડેઓનું હાલ રૂપ લેતા આપણા વિદ્યાર્થીઓની ફતેહો મગરૂરી સાથ આપણે કહી સંભળાવી શકીશું.

તમારાં ગલાસો ઉંચકવા હું તમને કહું તે અગાઉ ગલાસમાંના મીણા વીશે તમારી આગળ થોડોક ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. આપણી સ્કુલનો એક ધણો સરસ પુરાણો રેવાજ એ છે કે આવા ખાણાઓ ઉપર દારૂ પીરસવો નહીં. પણ આ તો જીખીલીનું ખાણું છે અને આપણા કેટલાક મિત્રો ગુંચવણમાં પડ્યા છે કે જીખીલીની સલામતીને તેઓ કવી રીતે પુરતું માન આપી શકે. એ બીના મને થોડીક લીટીઓની યાદ આપે છે કે જેમ એક ટકોરખાજે એકવાર મીતાહારપણા સામે પોતાનો ઉભરો નીચે મુજબ બાહર પાડ્યો હતો:—

Water is the best of drinks,
The temperance poet sings,
But who am I that I should have
The very best of things?
Let princes revel in their Punch
Let Kings enjoy their tea,
Whisky or beer or even wine,
Is good enough for me !

અત્રે હાજર થયલા કોઈખી આસામીમાં એવીજ મર્યાદા ઉભરી નીકળે, અને તે પુછવા નીકળે કે “હું કાણ છું.” તો મારો જવાબ એ છે, મારા ભાઈઅંધ વિદ્યાર્થીઓ, કે આપણે સર્વથી સરસ સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ છીએ અને તેટલા માટે સર્વથી સરસ પીણાને પુરેપુરા લાયક છીએ.

ત્યારે હવે તમારા ગલાસો ઉંચકો અને આપણી પ્યારી સ્કુલની તંદરોસ્તી, લાંબી જીંદગી અને આખાદી ધણાજ ઉત્સાહ સાથે નોશ કરો. પરવરદેગાર કરે ને તે હંમેશ નવી અને આખાદ રહે, પરવરદેગાર કરેને આપણે પાછા મળીએ—અને તે આ બાગમાં નહી પણ સ્કુલની નવી ઇમારતના હોલ અથવા કમપાઉંડમાં મળીએ અને ત્યાં સ્કુલની ગોલડન જીખીલી ઉજવ્યે, અને આપણા પ્રીન્સીપલો તથા શીક્ષકોને આજે જોઈએ છીએ તેવાજ તંદરોસ્ત અને આખાદ જોઈએ અને આજના કરતાં વધુ પ્યારભરી કુરનસ, વધારે જાણવાજોગ રીતે અને વધારે લાયક થઈને તેઓ સનમુખ બનવ્યે.

સ્કુલના એક જુના શિક્ષક મી. ગણદેવીયાનો જવાબ.

સ્કુલની સલામતીનો જવાબ આપતાં સ્કુલના એક શિક્ષક મી. ગણદેવીયાએ જણાવ્યું કે સ્કુલની અને સ્કુલના સ્ટાફની જે સલામતી આપણા સરનશીન મી. મસાનીએ આવી શુભાખીત ભાશામાં લેવાડી છે તેનો જવાબ વાળવાની શુભ ફરજ મારે માથે આવી પડી છે. જે કે મને એવું ધચ્છવા વગર ચાલતું નથી કે એ કામ કાંઈ વધારે માહોશ હાથેમાં મેલાયું હતે, તો પણ આવા એક અનુપમ મેળાવડા સનમુખ જવાબ વાળવાનું કામ મારે માથે આવી પડે તેને, સ્કુલના ગાડીના સઉથી જુના ઘોડા તરીકે, હું મારી જીંદગીના એક મગરૂરીભરીયા હક તરીકે લેખું છું. આપણા ખાતાંની તારીફમાં આજે એટલું બધું બોલાયું છે કે મારે માટે વધુ બોલવાનું કાંઈ રહ્યું નથી. મારું કહેલું માનજો કે ખુશાળી અને મગરૂરીથી છલાછલ થતાં જીગર સાથે આજે હું તમારી સનમુખ ખડો રહું છું. તા. ૧૬ મી જાનેવારી ૧૯૧૬ નો દિવસ જે આ ખાતાની તવારીખમાં યાદગાર રહી જશે, વિદ્યાર્થીઓની જીંદગીમાં તે જે સોનેરી હરફે લખાઈ રહેશે, તો તેજ મુજબ સ્ટાફના વધારે જુના શિક્ષકો માટે તે સઉથી મગરૂરીભર્યા દિવસોમાંનો એક થઈ પડશે. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે એ સઘળા મુદત દરમ્યાન ભકતીભાવના જે સુંદર ચીન્હો મળ્યાં છે તેથી પ્રીતસીપલે અને સ્ટાફના મેમ્બરો પોતાના કામનો પુરેપુરો બદલો વળી રહેલો લેખે છે. અમોએ આગલા તેમજ હાલના વિદ્યાર્થીઓ તરફનું માન અને ચાહ મેળવ્યાં છે તે જોઈને અમને સંતોષ ઉપજે છે. અહરથો, તમને હું વધુવાર ઘોભાવવા માગતો નથી. અને ખસુસ કરીને પેલા જવાન મીત્રો જેઓ આ રાતનો ખેલ જોવાને તલપી રહ્યા છે તેઓને ખોટી કરવા માંગતો નથી. અહરથો, હું મારી બેઠક લઉં તે અગાઉ કમીટીએ પોતાના કેળવણી ખાતાં માટે જે કાંઈ કયું છે તે માટે શીક્ષકો અને સ્ટાફ તરફથી હું કમીટીનો દીલોજનનથી આભાર માનું છું. વળી આજ રાતે પોતાના પરોણાઓ તરીકે અમને આમંત્રણ કયું તે માટે અને સ્કુલ મધેના અમારા કામની જે માયાળુ શબ્દોમાં તેઓએ પ્રસંશા કરી તે માટે પણ હું આભાર માનું છું. અહરથો, હું આશા રાખું છું કે તમે સઘળા મારી સાથે એવી દુવા ચાહવામાં સામેલ થશો કે આજે તમોએ જે ખ્યાર અને

ભકતીભાવ દેખાડ્યો છે તેવાજ પ્યાર અને ભકતીભાવથી રકુલની સોનેરી જુખીલી ઉજવાયલી જોવાને આપણા માનવંત પ્રાનસીપલો લાંબી હાથાતી ભોગવે. (તાલીઓ).

વિદ્યાર્થીઓ તરફથી મી. ખોરશેઠ કેપ્પશર લાલકાકાએ વાળેલો છટાદાર જવાબ.

ન્યુ હાઇ સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી સલામતીનો જવાબ વાળતાં જવાન મી. ખોરશેઠ કેપ્પશર લાલકાકાએ એક છટાદાર ભાષણમાં પ્રમુખ અને એકઝીક્યુટીવ કમિટીના અહરથોનો નીચલા શબ્દોમાં આભાર માન્યો હતો.

પ્રમુખ સાહેબ, અને ન્યુ હાઇ સ્કુલના મારા વહાલા ગોઠ્યા ભાઈઓ, આજના ખાણના પ્રમુખ સાહેબે જે માયાકુલ શબ્દોમાં આપણને માટે વિવેચન કયું છે તેનો સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી જવાબ વાળવાની ખુશીભરી ફરજ મારે માથે નાખવામાં આવી છે. મી. મસાની અને તેમના મળતાવીશેક કમીટીના અહરથોએ આપણી સ્કુલની સીલવર જુખીલીને આટલી બધી ફત્તેહમંદી સાથે ઉજવી છે તે માટે તમે સર્વ તરફથી હું એઓનો ખરા અંતકરણથી ઉપકાર માનવા હમણા ઉભો થયો છું. (તાલીઓ) ભાઈઓ-આજે આપણી વચ્ચે મુંબઈના ધણાક પંકાયલા શેઠરીઓને આમેજ થયલા આપણે જોઈએ છીએ. એશક લેઓને માટે આપણે મગર છીએ અને તેઓ શેઠરી જીંદગીમાં કેવા અગત્યના ભાગો ભજવે છે તે આપણને રોશન છે. હું ધારું છું કે આપણે હીંમતથી કહી શકવાને સામરથવાન છીએ કે આપણા માનવંત બે ઉસતાદોને મુંબઈ શેઠર એક ચીજ માટે ખચીતજ આભારી છે અને તે ચીજ એ કે તેઓએ આપણી જાહેર જીંદગીને અને આપણી નામદાર સરકારને ધણાક ઝળકતા જવાન માણસો ભેટ આપવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે, (જોશભર તાલીઓ). અહરથો, આપણી આલમામેટરે હીંદી ક્રીકેટને ધણાક ચુનંદા ક્રીકેટરો બક્ષીશ કર્યા છે. (તાલીઓ) નામદાર સરકારને સંખ્યાબંધ સાચા અને વફાદાર સીવીલ સર્વન્ટો એનાયત કર્યા છે. કાયદા મંડલીને આપણી સ્કુલે સંખ્યાબંધ સુભાખીત અને ધબેલ કાઉનસલો ભેટ કર્યા છે. વેપાર અને નાણાશાસ્ત્રના વીલાગમાં ખુબ આપણી સાળાએ ધણાક ઝળકતા વેપારી તુરાઓ અને રીનાનશીયરો

આગળ પાડ્યા છે. કેટલાક ધણુજ વિખ્યાત તખ્તીખી હીંદી ગ્રંથસ્થો એજ ન્યુ હાઇ સ્કુલમાંથી બાહેર પડવા માટે આજે માન સમજે છે અને મગરૂરી માને છે. (ચાલુ ખુશાળીના અવાજે). ગ્રંથસ્થો, આ પછી ખચીત આપણે આપણા વહાલા મી. ભરડા અને વહાલા મી. મરઝ્યાન માટે આપણી માનની લાગણી અને આપણી વખાણ તેમજ એડેશનની લાગણી થોભાવી શકતા નથી. (જેશભેર ચાલુ તાલીઓ) આ જે મહાન એડ્યુકેશનીસ્ટોએ આપણા દેશના “એડ્યુકેશન”ની ઇતીહાસ પોલીઓમાં ધણુક કીંમતી સફાઓ ઉમેર્યા છે એમ જ્યારે આપણે જાણ્યે છીએ ત્યારે તેઓ માટે આપણો ચાહ અને વખાણનો ઉભરો વાજખીજ ઠરે છે. અને જે મુગે મોહડેના સ્વભોગ તથા નમનતાઈથી તેઓએ પોતાનું એ પા સદીનું ઉત્તમ કામ બજાવ્યું છે તે ખરેજ આફ્રીન કરવા જોગ છે (જેસભર તાલીઓ). તમો માહેથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને હવે પછી કદાચ ન્યુ હાઇ સ્કુલના શિક્ષકો બનવાની તક મળશે તો તેવી વખતે તમને આ જે તમારા ભલા વહાલા ઉસતાદો તરફની તમારી ઉપકારની લાગણી પુરવાર કરવાનો મહિકો મળશે. તમો એ જે ગ્રંથસ્થોને પગલેજ ચાલશે તો તમેખી તમારા વિદ્યાર્થીઓને ધાકથી નહીં પણ પ્યારથી જીતી લઈ શકશો. તેઓની તાબેદારી, તેઓનું વહાલ, અને તેઓનું માન સંપાદન કરશો (તાલીઓ). ગ્રંથસ્થો, હું ધાંરું છું કે મેં બોલવાનું પુરું કર્યું છે. તમો તરફથી એકવાર ફરી મને આપણા જે પ્રીનસીપલો તરફની આપણી પ્યારની લાગણી, આપણો ભકિતભાવ જાહેર કરવાની રજા આપશો. (તાલીઓ). આપણે ઇચ્છીશું કે આપણી ચાલમામેટર હજી ભવીખ્યમાં આપણા ચેરમેન મી. મસાની અને કમિટીના એમના ગોઠ્યાઓ જેવા ધણુક બીજા ઝલકતા શેહેરીઓ બાહેર પાડતી રહે અને તેમ કરી પોતાની કીર્તી અને નામનાનાં તાજમાં બીજાં અનેક ઝવેરોનો ઉમેરો કરે (ચાલુ જેશભેર તાલીઓ).

મી. ખોરશેદ લાલકાકાનું ભાષણ પર થવા બાદ સર્વે જણા શાળાના વિદ્યાર્થીઓના થીએત્રીકલ પરફોર્મનસીઝ જેવા ગયા હતા. જે સમાપ્ત થતાં આ દીલપઝીર મેળાવડો વીસરજન થયો હતો.

સ્કુલના ગુજર પામેલા શિક્ષકોની ભલી યાદ,

સ્કુલની પચાસ વરસની ઉજવણી ટાંકણે જ્યારે આપણે સ્કુલને લગતી સવંત્રી હકીકતોને યાદ કરીએ ત્યારે જે ભલા નરોએ સ્કુલને આજની સફર, પંકતી ઉપર લાવવા માટે પોતાની જીંદગીએ અપી' હતી અને જેઓ હવે વધુ વાર આ ખાકી દુન્યામાં હસ્તી ભોગવતા નથી. તેઓની ભક્ષાઈ ભરેલી યાદ કરતાં આપણે કેમ બાઝ રહી શકીએ એવો ખ્યાલ સુઝવાથી તેવું એક લીસ્ટ બનાવવાની તજવીજ આ અદના લખનારે કરી છે અને બીજા ભલા ગોઠ્યાઓની મદદ વડે તેને બની શકેતું સંપુર્ણ બનાવવામાં આવ્યું છે પણ બનવાજોગ છે કે બીજા કેટલાક ભલા મરહુમ ગોઠ્યાઓના નામોની પવિત્ર યાદ આ લીસ્ટમાં થતી રહી જવા પણ પામી હોય.

જે સ્કુલ પચાસ લાંબાં વરસોની જુઓગી'એ ચઢી અને જેની ઉપર આ સવંત્રાં સાલો સુધી એક અતી મોટી સંખ્યાનો સ્ટાફ કામ બજાવતો રહ્યો હતો તે સ્કુલના ગુજર પામેલા શિક્ષકોની સંખ્યા પણ મોટી થવા પામે તેમાં નવાઈજ નથી એટલે નીચલા સાહેબોનાં ભલાં નામોની યાદ અતરે કરવામાં આવે છે.

૧. શેઠ જલભાઈ દોરાબજી ભરડા. (પ્રીનસીપલ).
૨. „ કેકેઆદ બેહેરામજી મરઝ્યાન (પ્રીનસીપલ).
૩. „ મેહેરજીભાઈ કાવસજી આરસીવાલા (પરશીઅન ટીચર).
૪. „ ફરામરોજ જે. આદરીઆનવાલા.
૫. „ ભગુરીઆ.
૬. „ જમશેદજી બીલીમોયાં.
૭. „ અરદેશર એન. બારીઆ.
૮. „ ફરામરોજ અરદેશર બોદ (રાઇટીંગ ટીચર).
૯. „ છબીલદાસ.
૧૦. „ રસ્તમજી અરજેરજી છાપગર (રાઇટીંગ ટીચર).
૧૧. પ્રોફેસર જેહાંગીર દાવર (ફિન્ચ ટીચર).
૧૨. શેઠ રસ્તમ એદલજી દુબાશ (અંગ્રેજી ભાષાના ખાસ શિક્ષક).
૧૩. „ પુરષોત્તમ રામનન્દ દવે.
૧૪. „ હોરમસજી દુબાશ.

૧૫. શેઠ પીરોજશાહ એદલજી દસ્તુર.
૧૬. „ દુંગાજી.
૧૭. „ ધનજીભાઈ દોરાયજી ગીલડર.
૧૮. શેઠ કાવસજી નસરવાનજી ગારા.
૧૯. „ જરીવાલા, (૧૮૯૬ માં હિંદુ શિક્ષક હતા.)
૨૦. „ નગીનદાસ કીનખાખવાલા.
૨૧. „ જીજીભાઈ પેસતનજી કરધ.
૨૨. „ માનેકજી બરજોરજી કાંગા (ડ્રાઈંગ માસ્ટર).
૨૩. „ જમશેદજી કાંગા (પરશીઅન ટીચર).
૨૪. „ અરદેશર ખોદાયજી (મ્યુઝીક ટીચર).
૨૫. „ દીનશાહ ફરદુનજી મુલ્લાં (સર દીનશાહ મુલ્લાં.).
૨૬. „ ભીખાજી દાદાભાઈ મુલ્લાં.
૨૭. „ હીરજીભાઈ દાદાભાઈ મુલ્લાં.
૨૮. „ હોરમસજી દાદાભાઈ મુલ્લાં.
૨૯. „ દોકોરદાસ જોકીસનદાસ મેહેતા (સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ).
૩૦. „ નવરોજી એદલજી મીસ્ત્રી.
૩૧. „ સોહરાય મંચેરશાહ મોતીશાહ (જમનેશીઅમ ટીચર).
૩૨. „ જમશેદજી નસરવાનજી નારાવાલા (સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ).
૩૩. „ રસતમ નસરવાનજી નારાવાલા (રાષ્ટ્રીંગ ટીચર).
૩૪. „ ધનજીભાઈ કાવસજી નેતરવાલા.
૩૫. „ રતનશાહ પેસતનજી પરેલવાલા.
૩૬. „ મંચેરજી દાદાભાઈ પારેખ.
૩૭. „ ફરામજી પ્રીન્ટર.
૩૮. „ ફરદુનજી એમ. પંથકી (સ્કૂલના નીચલા વિભાગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ).
૩૯. „ રાવ.
૪૦. „ જમશેદજી એદલજી રીપોર્ટર (કાકાજી) (ફાંક્ટ કોચ).
૪૧. „ રસતમજી રસતમ-ફરામના.
૪૨. „ અમનશાહ ખેજનજી કોટવાલ.
૪૩. „ જેહાંગીર નવરોજી શોપકીપર (ફિન્ચ ટીચર).
૪૪. „ રસતમજી ફકીરજી સરવેયર.

૪૫. શેઠ ખુરશીદજી એન. સંતોક (વઢીલ).
૪૬. „ પેસ્તનજી કુંવરજી તારકર.
૪૭. „ ઠકકર.
૪૮. „ શાપુરદાર દી. ઉનવાલા.
૪૯. „ નસરવાનજી એદલજી ઉદવાડીઆ
- ૫૦ એમ. પેડરાઝા (ફેન્ચ ટીચર જેવણે ફેન્ચ ભાષા મુંબઈની યુનીવર્સીટીમાં પેકેલ વેલેલી દાખલ કરાવી હતી.)
- ૫૧ શેઠ મસાની.
- ૫૨ „ રાઠટર.
- ૫૩ „ રતનશાહ એમ. ઇચ્છાપોર્યા.
- ૫૪ „ માવજી (પારસી અહસ્થ).
- ૫૫ „ કામીસરીએટ.
- ૫૬ „ સુરતી (હિન્દુ અહસ્થ).
- ૫૭ „ કાપડીઆ (હિન્દુ અહસ્થ).
- ૫૮ „ દી. દેસાઈ (પારસી અહસ્થ).
- ૫૯ „ દીવાન (હિન્દુ અહસ્થ).
- ૬૦ „ સાહેર (પારસી અહસ્થ).
- ૬૧ „ પટેલ (પારસી અહસ્થ).
- ૬૨ „ પાલકી (હિન્દુ અહસ્થ).
- ૬૩ „ જરીવાલા (હિન્દુ અહસ્થ, અડસરે ૧૯૧૨ થી ૧૯૩૨ સુધી શિક્ષક હતા).
- ૬૪ „ ધાતે
- ૬૫ „ એમ. દેસાઈ (પારસી અહસ્થ).
- ૬૬ „ દીવેન્દ્રી (પારસી અહસ્થ, શરૂઆતના વખતમાં શિક્ષક હતા).
- ૬૭ „ સી. પારેખ (હિન્દુ અહસ્થ).
- ૬૮ „ લશકરી (પારસી અહસ્થ, રઢુલના શરૂઆતના વખતમાં શિક્ષક હતા.)

ગોળવાલા ક્લાસોની બારે પ્રશંસા—

આ વેળા પસાર થયલા છોકરા છોકરીઓમાંથી જે છોકરાઓના તથા એક છોકરીના વાલી જે નીચલા પ્રશંસાના ઉદ્ઘાટો ખહાર પાડે છે તે ખુલ્લે ખુલ્લું પુરવાર કરી આપે છે કે લોકપ્રિય “ગોળવાલા ક્લાસો”માં જોડાવામાં ફેટલો મોટો લાભ છે.

“ખટાઉ જુવન,”

(૧) હુડ હાઉસ રોડ, કોલાબા.
મુખર્ષ, તા. ૧૧-૬-૧૯૪૧.

ગોળવાલા મેટ્રીક ક્લાસના પ્રીન્સીપલ, જોગ,
જત મેટ્રીકમાં આ સાલ પસાર થયેલાં છોકરાંઓમાં મારા બેટા જહાં-
ગીરનું નામ જોઈ તમારો આભાર માનવાની આ તક લેઉં છું. મારો
બેટો તમારાં જાણીતાં ખાતામાં કળવણી લેવાથી પહેલીજ કેવેશ
પાસ થયો છે જે પુરવાર કરે છે કે તમારે ત્યાંનું શિક્ષણ ઘણું સાફ છે. હું
મારાં દરેક ઓળખાણવાલાઓને પોતાના દીકરા દીકરીઓને તમારાં
ખાતાની લાભ આપવાને જરૂર ભલામણ કરશ.

લી. કુવાળીર, (મીસીસ) હીરાબાઈ રૂસ્તમ મોહી.
(૨)

ધી બોમ્બે મેટ્રીક સપ્લાઇ એન્ડ ટ્રાન્સવેઝ કું. લી. ના એક અમલ-
દાર નીચે મુજબ લખે છે:— મુખર્ષ, તા. ૧૨-૬-૧૯૪૧.

મહેરબાન પ્રીન્સીપલ ગોળવાલા જોગ,
જત આ વેળાના મેટ્રીકના પરીણામ મુજબ મારી બેટી પસાર થઈ છે તે
માટે તમોને મુબારકબાદી વટે છે અને તે બદલ હું તમારો આભાર માનું છું.

(૩) Godrej Oil & Soap Co.,
Near Byculla Bridge, Bombay, 8.
તા. ૧૧ મી. જુન ૧૯૪૧.

જહાલા પ્રીન્સીપલ ગોળવાલા જોગ,
જત મારા બેટા અદીએ આ વેળા મેટ્રીકની પરીક્ષામાં જે ફતેહ મેળવી
છે, તે માટે હું તમારાં સુંદર કળવણી ખાતાંને મુબારકબાદી આપું છું.
તમારાં ખાતાંને લગતાં હોરટેલમાં મારા દીકરાને રહેવાથી ઓર વધુ
દાયદો થયો અને તમારી જાતી દેખરેખ અને કાળજીથી એ આવું સરસ
પરીણામ ખતાવી શક્યો અને તે માટે હું તથા મારો બેટો તમારા ઘણા
આભારી છીએ.

લી. તમે સાહેબને તમામ ફતેહ મચ્છતો,
હું છું,

ખમનજ મેરવાનજ ગીલ્ડર,

ફર્સ્ટ ક્લાસ મીકેનિકલ એન્જનીયર.

નવા નામો દરરોજ નોંધાય છે. ખહારગામથી આવતા વીદ્યાર્થીઓ
માટે હોરટેલની ખાસ સગવડ છે. દાખલ થવા માટે પ્રીન્સીપલ
ગોળવાલાને લખો યા મળો. બોમ્બે મ્યુનિસિપલ બીલ્ડીંગ, હોનબી રોડ,
કોટ, મુખર્ષ.
(ફોન ૩૧૫૮૨)

સ્ટેમ્પ ભેગા કરવાની બાદશાહી ટેવ.

રંક કે રાવ એ સઘલા મારે એકસરખો શોખ
અને રસુજ તે ઉત્પન્ન કરે છે.

આ ટેવનો શોખ ખીલવવા પાછળ નાની જેવી રકમ રોકવાથી કલાકો
સુધીની ગમ્મત અને સુખ મેલવી શકાય છે અને વધારામાં બીજી
કોઈપણ ટેવ પાડવાથી જે સ્થાન મેલવી ન શકાય તેવું સામાન્ય
દુન્યવી સ્થાન આ ટેવ પાડવાથી મેળવી શકાય છે.

“સ્ટેમ્પ કલેક્ટીંગ” મારે જે તમે

સઘલું બાણુવા ઇચ્છતા હોવો તો

“India's Stamp Journal”

જરૂરજ વાંચજો

આ ચોખાન્યુ સ્ટેમ્પ ભેગા કરવાના હુન્નર અને જ્ઞાન
આપનાર હિંદ દેશ માંહેનું એક આગેવાન
ચોખાન્યુ છે, તે ચાર વરસ થયાં
પ્રગટ થતું રહ્યું છે.

પ્રકાશક—બીલ કુપર, એફ. આર. જી. એસ.

અરજ કરવાથી નમુનાની નકલ મુફત મેલવી શકશે.

વારસીક લવાજમ રૂ. ૨.

બીલ કુપર, એફ. આર. જી. એસ.,

એલીસ બીલ્ડીંગ, હોન'બ્લી રોડ, કોટ.

ટેલીફોન :—૩૧૬૭૧

ટેલીગ્રાફ મુંબઈ.

“Classics”

